

ובחרת בחיים

אוגדן מערכים וטקסים לכבוד הימים הלאומיים בישראל

פסח

יום הזכרון לשואה ולגבורה

יום הזכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה

יום העצמאות

אייר תשפ"ה

המגדלור

החלוץ

המדרשה
בארנונים
יגעים יהדות ישראלית

הקדמה

מחנכות ומחנכים יקרים,

יש לוח שנה עברי, יש לוח שנה אזרחי, ויש לוח-שנה חינוכי – זה שמתוח על פני שלושה מועדים טעונים, מורכבים ומלאי תוכן: יום השואה, יום הזיכרון ויום העצמאות. אלה שלושה ימים שמציפים את כל הסתירות שאנחנו מחנכים בתוכן: בין אתוס של גבורה ואחריות לצורך בהטלת ספק ובביקורת, בין הזדהות עם הכאב הישראלי לרגישות לסבל אוניברסלי, בין אהבת הארץ לבין המאבק על דמותה ועל בית לאומי ראוי. שלושה ימים שמעמידים את כולנו – מחנכות, מדריכים, אנשי צוות – מול השאלות הקשות של "מה נספר?" ו"באיזו שפה נדבר?"

האוגדן הזה מבקש להיות כלי עבודה ומרחב לחשיבה – לא רק איך להעביר את הימים האלה, אלא איך לשמור בהם את המצפון, את הסקרנות ואת החיבור לחניכים ולחניכות שלנו. המערכים והטקסים שבו נכתבו מתוך מחויבות לחינוך פוליטי אמיתי: כזה שמטפח זהות, כזה שמעודד לזכור אבל גם לשאול את השאלות הקשות והחשובות על דמותה של החברה שלנו, כזה שרואה בזיכרון לא רק חובת כבוד אלא מנוף לשינוי חברתי.

בין העצב של יום השואה, הכאב של יום הזיכרון והשמחה של יום העצמאות – טמון הפוטנציאל לחינוך עמוק: חינוך שמתבונן בסדקים ומבין שדווקא שם יכולים להיכנס האור והרוח. אנחנו מזמינים אתכם ואתכן להתייחס לאוגדן הזה כהצעה פתוחה – להתאים, להוסיף, לערער, ובעיקר – לא להיכנע לשיעורים ולטקסים ריקים, אלא למלא אותם בתוכן, ביושרה ובאומץ.

שלכם,

צוות פדגוגיה וחינוך,
החלוץ - המדרשה באורנים והמגדלור.

תוכן העניינים:

הקדמה..... 3

פסח

עיצוב זיכרון..... 5

יציאה לחירות כזיכרון מכונן..... 9

יום השואה

למה התכוונת כשאמרת שואה?..... 13

רוח האדם בשואה – בין ניסיון למחיקה להתקוממות מוסרית..... 16

אנשים רגילים..... 21

בית ספר לרוח האדם – תנועות הנוער ומרד בגטאות..... 27

יום הזכרון

ובחרתם בחיים - קדושת החיים במרכז יום הזיכרון..... 32

גבורה פשוטה..... 36

הנצחה כפעולה אזרחית..... 40

מנגינות געגוע: טקס לציון יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי

פעולות האיבה תשפ"ה..... 41

הבדלה בין זכרון לעצמאות..... 50

יום העצמאות

ריבונות \ עצמאות..... 54

מגילת העצמאות..... 58

סדר יום העצמאות..... 60

מטרות:

- א. הבנת תפקידו של זיכרון חברתי משותף בעיצובה של חברה.
- ב. העלאת דילמות הקשורות בעיצוב הזכרון הלאומי הישראלי לקראת "הימים הלאומיים", ודיון בהן.

פתיחה:

הזיכרון שלנו אינו רק תיעוד של העבר, אלא חלק מהותי בזהות שלנו כיחידים וכחברה. אנו זוכרים אירועים משמעותיים, אבל איך הזיכרון הזה נבנה? מי מחליט מה ייזכר ומה יישכח? בשיעור הזה נבחן יחד את מושג הזיכרון הקולקטיבי – איך הוא מתעצב, כיצד הוא משפיע על הדרך שבה אנחנו רואים את עצמנו כחברה, ואיזה תפקיד יש לנו בעיצובו. ננסה להבין איך הזיכרון הלאומי שלנו קשור לימים הלאומיים, ומה האחריות שלנו בזיכרון העבר ומשמעותו בהווה.

1. מבקשים מהחניכים לכתוב זיכרון אישי מאירוע בחייהם, שלהרגשתם עיצב אותם.

- מה הפך את הזיכרון הזה לכל-כך משמעותי, למה דווקא הוא נחקק אצלכם?
- מה לדעתכם גורם לנו לזכור אירועים מסוימים בצורה יותר בולטת? האם זה בהכרח חשיבות האירוע או גדולו?

2. קוראים ביחד הגדרה ל"זיכרון קולקטיבי":

זיכרון קולקטיבי הוא מידע שנשמר על-ידי קבוצות שגודלן יכול לנוע בין משפחה קטנה אחת לכל דוברי האנגלית או הסינית בעולם ואף האנושות כולה. הוא מאפשר לאנשים לחיות יחד וליצור קהילות וזהות משותפת, והקהילות בתורן מעצבות לעצמן את הזיכרון הקולקטיבי. זהו הזיכרון המתגבש סביב טקסים משותפים, כגון ליל הסדר בפסח והדלקת נרות חנוכה, שפות ופתגמים המשותפים לקהילה מסוימת, ועוד.

(מתוך: שני השלבים של הזיכרון הקולקטיבי, יפתח דיבון)

- מה מבדיל בין זיכרון קולקטיבי לזיכרון אישי?
- האם יכול להיות שאנו "זוכרים" אירוע שבכלל לא השתתפנו בו, או שקרה לפני שנולדנו? איך אירוע כזה יכול להשפיע עלינו?
- איך לדעתכם מתעצב זיכרון קולקטיבי - האם זה דבר שחברה עושה בצורה מודעת או לא מודעת?
- אילו אירועים לדעתכם נמצאים בזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי ושל החברה הישראלית? (אפשר לערוך רשימה על הלוח)

3. מחלקים את החניכים לקבוצות. כל קבוצה בוחרת אירוע מהרשימה שעשינו. על הקבוצה לחפש באינטרנט אופני זיכרון של אותו מועד, ולענות על השאלות הבאות:

- מה השוני בין אופני הזיכרון?
- אילו ערכים האופניים השונים מבטאים? לאיזה מהאופנים אתם מתחברים יותר?
- איך אופן הזכרון של אירועים שונים מעצב את החברה? נסו לחשוב על דוגמאות.

4. נשארים בקבוצות. כל קבוצה מקבלת דף לימוד על נושא הזיכרון.

בין זיכרון ושיכחה / ברל כצנלסון

שני כוחות ניתנו לנו: זיכרון ושיכחה. אי אפשר לנו בלעדי שניהם. אילו לא היה לעולם אלא זיכרון, מה היה גורלנו? היינו כורעים תחת משא הזיכרונות. היינו נעשים עבדים לזיכרוננו, לאבות אבותינו. קלסטר פנינו לא היה אז אלא העתק של דורות עברו. ואילו הייתה השיכחה משתלטת בנו כליל – כלום היה עוד מקום לתרבות, למדע, להכרה עצמית, לחיי נפש? [...] דור מחדש ויוצר איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות. הוא בוחן ובודק, מרחיק ומקרב. ויש שהוא נאחז במסורת קיימת ומוסיף עליה, ויש שהוא יורד לגלי גרוטאות, חושף נשכחות, ממרק אותן מחלודתן, מחזיר לתחייה מסורת קדומה, שיש בה כדי להזין את נפש הדור מחדש. אם יש בחיי עם משהו קדום מאוד ועמוק מאוד, שיש בו כדי לחנך את האדם ולחסן אותו לקראת הבאות, האם יש בזה ממידת המהפכה להתנכר לו?

- האם יש לכם זכרון שמחסן ומחנך אתכם?

הכל מואר / ג'ונתן ספרן פויר

ליהודים יש שישה חושים: מישוש, טעם, ראייה, ריח, שמיעה... זיכרון. בעוד שהגויים חווים ומעבדים את העולם באמצעות החושים המסורתיים, ומשתמשים בזיכרון רק כאמצעי נחות להסביר אירועים, עבור היהודים, הזיכרון הוא לא פחות בסיסי מדקירת מחט, או נצנוצה הכסף, או טעם הדם שהיא שולפת מן האצבע. היהודי נדקר על-ידי סיכה ונזכר בסיכות אחרות. רק בכך שדקירת הסיכה מחזירה אותו אחורה אל דקירות סיכה קודמות – כשאמו ניסתה לתקן את שרוול חולצתו כשזרועו עוד הייתה בפנים, כשאצבעותיו של סבו נרדמו מרוב שליטפו את מצחה הלח של אם-סבו, כשאברהם בחן את חוד הסכין כדי להיות בטוח שיצחק לא יחוש כאב – היהודי יכול להבין למה זה כואב. כשיהודי נתקל בסיכה, הוא שואל: כמו מה זה נזכר?

- תיאור הזכרון כמו חוש הופך אותו לחזק יותר או חלש יותר?
- האם אפשר ללמד חוש? אפשר ללמד זכרון?

האחריות לזכור, לזכור באחריות / מיכל גוברין

זיכרון מצרים אינו העברה של הטראומה אלא מאבק מתמשך בגורמי האירוע: העבדות והשעבוד, אשר עדיין לא פסו מהעולם. התביעה "זכור כי עבד היית בארץ מצרים" מכוננת לדורות הבאים חוקים סוציאליים שמטרתם להגן על החלשים שבחברה. בכל שבת זכאי כל אדם להשתחרר מעול העבודה ולנוח כ"זכר ליציאת מצרים" – גם העבד והאמה, גם הגר אשר בשעריך ואפילו בהמת העבודה. המאבק השבועי בעבדות הוא יום המנוחה שהעניקה היהדות לציביליזציה. גם בליל הסדר אין אנו משחזרים את אימי העבדות, ורק מעט מרור נותר כסמל על קערת הפסח. אולם כל שנה אנחנו מתחילים לספר ביציאת מצרים כעבדים – "השתא עבדי". רק "בשנה הבאה", אחרי מאבק בעבדות הפנימית-קיומית או החברתית, נהיה "בני חורין". בסדר הפסח אנחנו מצווים לא רק לספר ביציאת מצרים אלא לצאת כאן ועכשיו משעבוד לגאולה... "לזכור באחריות" מופנה להווה ולעתיד: "וזכרת כי עבד היית".

- מה ההבדל בין אחריות לזכור לבין זכרון באחריות?

עם של מספרי סיפורים / הרב יונתן זקס על פרשת "כי תבוא"

יש הבדל יסודי בין הסטוריה וזיכרון. השפה האנגלית נותנת בו סימן יפה: היסטוריה (history) פותחת ב-his (שלו), ואילו זיכרון (memory) מתחיל ב-me (אותי). ההיסטוריה קרתה לאחרים; הזיכרון הוא זיכרון שלי. הוא הסיפור שלי. זיכרון הוא עבר שהפנמתי והפכתי לחלק מהותי. לכך מכוון מאמר חז"ל "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". לאורך ספר דברים, לא פחות מ-14 פעמים, משה מזהיר את העם לא לשכוח. אם ישכחו בני ישראל את העבר יאבדו את זהותם ואת חוש הכיוון שלהם ויצעדו אל אסונם. הציווי הוא לא רק לזכור אלא גם להנחיל את הסיפור לילדים. התופעה הזו בשלמותה מייצגת צבר חשוב של רעיונות: בדבר הזהות כעניין של זיכרון קיבוצי. בדבר הסיפור הטקסי של תולדות האומה; ומעל לכול, בדבר העובדה שכל אחד מאיתנו הוא שומר של הסיפור והזיכרון הללו. לא המנהיג לבדו, או איזו אליטה, מקבלים הכשרה לזכירת הקורות, אלא כל אחד ואחד מן העם...

- איך מממשים את הזכרון ע"פ יונתן זקס? מה הסכנה בשכחה? איזה זכרון ישראלי מתקופת חייכם חשוב לזכור ולהנחיל לדורות הבאים? איך אפשר לקדם הנחלת זכרון?

5. חוזרים למעגל:

- מה לדעתכם השאלות שאנו צריכים לשאול את עצמנו ביחס לאופן הזיכרון לקראת הימים הלאומים?
- מה החשיבות בכך שנהיה אקטיביים ביחס לעיצוב הזיכרון שלנו?

סיכום:

השיעור לא עסק רק במה אנו זוכרים, אלא כיצד הזיכרון מעוצב וכיצד הוא משפיע על זהותנו כחברה. הזיכרון הקולקטיבי אינו רק תיעוד היסטורי, אלא סיפור שהחברה מספרת לעצמה – סיפור שבונה זהות, מבליט ערכים מסוימים ומדחיק אחרים.

הזיכרון הלאומי מתעצב באופן מתמשך דרך טקסים, חינוך ושיח ציבורי, כשהשאלות המרכזיות הן: אילו אירועים נזכור, כיצד נבחר להנציח אותם, ואיזה מסר נעביר לדורות הבאים. השיעור עורר מחשבה על האחריות שלנו בעיצוב הזיכרון – האם לקבל נרטיבים קיימים או להטיל בהם ספק, לחפש זוויות נוספות ולשאול מה חסר.

בסופו של דבר, זיכרון אינו רק מבט לעבר, אלא בחירה מודעת לעיצוב העתיד. אם נעצב אותו באחריות, הוא יהפוך לכלי משמעותי לבניית חברה מוסרית, מלוכדת וצודקת.

נספח

יציאה לחירות כזיכרון מכונן

מטרות:

- א. להעמיק את ההבנה של חג הפסח כסמל לחירות אישית וקולקטיבית, תוך בחינת משמעויותיו בהקשר היסטורי, תרבותי ואישי.
- ב. להבין את החירות כתהליך אישי של היחיד - כל אחד צריך לשאול את עצמו מה היא ה"מצרים" שלו.
- ג. להדגיש את הקשר בין חירות לשוויון, אחריות ובחירה מושכלת, תוך הבנת החירות כבסיס לחיים דמוקרטיים ולקיום מוסרי.

פתיחה:

פסח הוא חג החירות, אבל מהי חירות באמת? האם היא פשוט ההפך מעבדות, או שיש לה משמעויות עמוקות ומורכבות יותר? לאורך הדורות, חג הפסח הפך לא רק לזיכרון היסטורי, אלא לסמל חי שנוגע בשאלות של זהות, בחירה ואחריות. בשיעור הזה נחקור יחד את מושג החירות – איך הוא מתפרש במקורות היהודיים, מהו תפקידה של יציאת מצרים בזיכרון הלאומי, ואיך כל אחד מאיתנו יכול להבין את ה"מצרים" שלו בעולם המודרני. ננסה להבין איך יציאה מעבדות לחירות אינה רק אירוע מהעבר, אלא אתגר מתמשך שמלווה אותנו גם היום.

1. כותבים על הלוח את המשפט "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".
 - מה לדעתכם המשפט הזה אומר? למה חשוב ליהדות להזכיר את זכר יציאת מצרים, מה אנחנו אמורים בדיוק לזכור?

2. קוראים קטע של ברל כצנלסון:

מתוך: "מקורות לא אכזב" / ברל כצנלסון

פסח! עם שומר במשך אלפי שנים את יום צאתו מבית עבדים ודרך כל מחילות השעבוד והאונס והאינקוויזיציה והשמד והפרעות, נושאת האומה בליבה את הגעגועים לחופש ומביאה אותם לידי ביטוי עממי אשר לא יפסח על כל נפש מישאל, על כל נפש ענייה ומרודה! מאבות אל בנים, דרך כל הדורות נמסר דבר יציאת מצרים זיכרון אישי, אשר אינו מחוויר ואינו דהה. "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". אין לך שיא של הכרה היסטורית מרומם מזה, ואין לך התמזגות של יחיד וכלל – ברחבי כדור העולם ובעמקי הדורות – גדולה מאשר בצו פדגוגי עתיק זה. איני יודע יצירה ספרותית יותר מחנכת לתיעוב העבדות ולהאבת החירות כסיפור השעבוד ויציאת מצרים. ואינני יודע שום זיכרון עתיק שכולו מופנה לקראת העתיד, שכולו סמל להווה ולעתידנו כ"זכר ליציאת מצרים". איזה יצר חירות עמוק טבוע בלב עם שיכול היה באביב ימיו ליצור יצירה גאונית כזאת ולמסור אותה מדור לדור.

- למה חג פסח מחנך אותנו לפי תפיסתו של ברל כצנלסון? מה הצו שדורש מאיתנו חג הפסח?
- מה הכוונה ב"זיכרון שמופנה לעתיד"?
- אתם מסכימים עם אמירתו של ברל, שיצר החירות טבוע עמוק בעם היהודי?

3. מה זה חופש בכלל?

מתחלקים לקבוצות קטנות לקריאת מקורות על חירות. אפשר לתת לכל קבוצה מקור אחר, או לכל הקבוצות את כל המקורות.

חירות היא בחירה / רחל אליאור

חירות איננה רק מצב משפטי או מדיני. היא בראש ובראשונה מצב פנימי של אדם החי מתוך בחירה, מתוך מודעה ומתוך אחריות. החירות היא בעלות לשאת באחריות למעשיך ולבחור את דרכך – גם כאשר הדרך הקשה, גם כאשר היא שונה מן הרגיל.

- למה מתכוונת אליאור באומרה שחירות היא מצב פנימי?
- אילו בחירות באחריות עשיתם, שמבטאות את החירות שלכם?

חירות של אמת / שלמה דרך

הרבה פנים לחירות והרבה מבחנים לה. והקשה שבהם – החירות הפנימית. חירות במובנה המקובל היא חירות מדינית, שחרור משעבוד לעול זר, כפוי ואנוס. אך חמורה ממנה היא השעבוד מרצון. שעבוד מאונס תחום שליטתו הוא גוף האדם; שעבוד מרצון, פגיעתו היא הנפש והרוח. הראשון הוא בבחינת אסון, השני חטא לא יכופר; את הראשון אפשר להסיר "ביד חזקה ובזרוע נטויה", את השני רק בהתגברות אדם על עצמו, במאבק עם עצמו. לכן ציוותה עלינו ההגדה "כל אדם חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". היציאה ממצרים – לכל צורותיה וגילוייה – היא חובה, ולא זכות בלבד. הפילוסופיה המדינית מאז הרנסאנס עומדת על זכות האדם לחירות זו תמציתה של הדמוקרטיה. המוסר העברי, שנחשב מניסיון עבדות מצרים, עומד על חובת החירות, כחובה מוסרית, שרק עמה נעשה אדם בן-חורין במלוא המשמעות. חירות-של-אמת אחת היא לשוויון של אמת. במקום שיסנו אדון ועבד לא ישכון שוויון ממשי ובמקום שבני אדם אינם שווי ערך זה לזה, לא תיתכן חירות של אמת. רק במציאות של שוויון הם גם בני-חורין.

- מה הקשר בין חירות לדמוקרטיה? למה הוא אומר שחירות היא חובה ולא רק זכות?
- למה חירות יכולה להתגלות באמת רק במצב של שוויון?

חירות / איניאציו סילונה

החירות איננה דבר שאפשר לקבלו כמתנה, אדם יכול לחיות בארץ שרודנות שולטת בה, ובכל זאת להיות חופשי – בתנאי פשוט זה, שהוא לוחם נגד הרודנות, וזהו. האדם, שחושב בעזרת ראשו שלו ושומר את לבו משחיתות, הוא אדם חופשי. האדם, שנאבק למען הדבר שהוא חושב אותו צודק, הוא אדם חופשי. בניגוד לכך, אדם יכול לחיות בארץ הדמוקרטית ביותר עלי אדמות, אך אם הוא עצל, אטום ושתדלן בתוככי לבו, אין הוא חופשי; למרות היעדרותו של כל אילוץ אלים אותו אדם איננו אלא עבד. בכך נעוצה הרעה: אסור לנו להתחנן למישהו אחר ולבקש ממנו שיעניק לנו חירות. את החירות שלנו אנו חייבים ליטול במו ידינו, כל אחד – את המנה שהוא מסוגל ליטול.

- למה לדעתכם יש קשר בין חירות לבין מאבק על מה שצודק?
- באיזה מאבק על חירות אתם לוקחים חלק?

מצרים / איה כורם

שם בחרבה הבנתי	כשיצאתי ממצרים
בין קירות ים גועשים	זחלתי על גחוני
לכל איש ישנה מצרים	ארבעים ימים ולילה
אף אחד הוא לא חופשי	לא ידעתי מי אני
ויצאתי ממצרים	כשיצאתי ממצרים
וחציתי את הים	לא ידעתי עוד לאן
ואולי גם זאת מצרים	המדבר הזה יקח אותי
ואני נשארתי שם	יקח אותי מכאן
והגדתי בלחש,	ומאז אני לא עוצמת עין
וצעקתי אליכם	הלילות כאן חשוכים
אלוהים הזה שכח אותי	ומאז אני לא עוצמת עין
והוא לא יציל אתכם	מהפחד שמצרים היא עדיין בתוכי.
והשארתי במצרים	עבדים היינו. היינו עבדים.
את ליבי ואת כבודי	עבדים עדיין. עדיין עבדים.
ויצאתי ממצרים	
אז לגמרי לבדי.	

- מהי המצרים שמתארת כורם?
- מה הכוונה במשפט "מהפחד שמצרים היא עדיין בתוכי"?
- למה היציאה מפחידה, מה מרתיע בחופש מוחלט?

4. חוזרים למעגל ושואלים:

- למה לדעתכם היהדות שמה במרכזה את יסוד החירות? מה זה אומר עלינו כעם?
- איזו אחריות מטילה עלינו הבחירה בחירות, כיחידים וכעם?

5. מטלת כתיבה:

מבקשים מהחניכים לכתוב על דף את המשפט "המצרים שלי היא...".
מבקשים מהחניכים להמשיך את הטקסט בכתיבה רצופה במשך חמש דקות.
אחרי חמש דקות, מי שרוצה מוזמן לשתף.

סיכום:

השיעור בחן את חג הפסח לא רק כזיכרון היסטורי, אלא כקריאה אקטואלית לחירות אישית וקולקטיבית. דנו במשמעות המשפט "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" – ומה זה אומר עבורנו היום.
דרך קריאה בברל כצנלסון, שמואל הוגו ברגמן, שלמה דרך ואחרים, גילינו שהחירות היא לא רק שחרור מעבדות פיזית, אלא מאבק מתמשך באי-צדק, חירות פנימית מההרגלים והכבלים האישיים שלנו, וחובה מוסרית כלפי הזולת.
פסח מלמד אותנו שאין חירות אמיתית ללא אחריות, ושאנו מחויבים לשאול את עצמנו בכל דור – מהו ה"מצרים" שלנו? אילו כבלים אנו נדרשים לשבור? והאם אנו בוחרים בחירות שייצרו חברה צודקת ושוויונית יותר?

יום השואה

למה התכוונת כשאמרת שואה?

מטרות:

- א. לעורר את המודעות לאופנים שונים של התייחסות לשואה
- ב. להבין כי במציאות היום יש לעיתים תכופות שימוש ציני ונצלני במושג "שואה" על מנת לזכות ברווח פוליטי.
- ג. להבין כי השואה היא תוצר של תהליך היסטורי שיש ללמוד אותו לעומק, על מנת להפיק את לקחי העבר.

פתיחה:

בשיעור זה נעסוק בשאלה: כיצד נכון לגשת לנושא השואה? השואה היא אירוע היסטורי שהתרחש בעבר, אבל ממשיך לעצב עד היום את השיח הציבורי, את הזהות היהודית והישראלית, ואת תפיסת העולם שלנו כחברה. בשיעור הזה נבקש לבחון כיצד נבנה הזיכרון של השואה בחברה הישראלית, מהם הדימויים והמשמעויות שאנשים מייחסים לה, ואילו סכנות יש באופן שבו אנו זוכרים את השואה או משתמשים בה. השאלה הגדולה שנרצה להשאיר פתוחה לדיון היא כיצד נכון לגשת לנושא השואה, כדי שהזיכרון שלה יהיה משמעותי, רלוונטי ומוסרי עבורנו כחברה?

1. מבקשים מהחניכים לפתוח את הפלאפון ולמצוא שלושה מקרים של התייחסות עכשווית בחברה הישראלית לשואה (התבטאות של איש ציבור, יצירה אומנותית, מיצג מחאתי וכו').

- למה, לדעתכם, גם אחרי כל-כך הרבה שנים יש עדיין התייחסות רבה כל-כך לשואה?
- האם הייתה התייחסות שהפריעה לכם? מה הפריע לכם בה? למה, לדעתכם, האדם בדוגמה הזאת בחר להתייחס לשואה?

2. חושפים את המושג "מיסטיפיקציה" – "לעטוף בסודיות יתרה, לטשטש". ואנו מוסיפים - כל ניסיון מכוון או שלא במכוון לשנות, להפוך דבר, כאילו היה מעבר ליכולת תפיסתו של האדם, להמעט מערכו או להאדירו, להדגיש את התפל ולנתק הדבר מהמציאות האנושית היומיומית.

- מה זה לדעתכם אומר? כמו מה זה נשמע? (מיסטי – דמיוני, מיסט MIST – ערפל)
- קראי עם החניכים את הגדרת המושג: "לעטוף בסודיות יתרה, לטשטש. כל ניסיון מכוון או שלא במכוון לשנות, להפוך דבר, כאילו היה מעבר ליכולת תפיסתו של האדם, להמעט מערכו או להאדירו, להדגיש את התפל ולנתק הדבר מהמציאות האנושית היומיומית".
- מה לדעתכם הקשר בין מושג המיסטיפיקציה לבין היחס בחברה הישראלית לשואה?
- איפה אתם יכולים לראות דוגמאות למושג זה בשימוש במושג "שואה"?

3. הסבירי לחניכים: מטרתנו היא לנסות ולהבין אופנים שונים בהם קבוצות או אנשים שונים מבינים את השואה, מפרשים אותה ונעזרים בה כדי לנקוט עמדה ביחס למציאות היום.

4. חלקי את הקבוצה לחבורות. כל חבורה מקבלת כתבה/קטע המתאר יחס לשואה היום וכרטיסיית דיון. עליה לקרוא ולענות על השאלות. הכתבות מתייחסות לזוויות הבאות:
הכחשת שואה // שמאל קיצוני וימין קיצוני // זילות והומור

בכל כרטיסיה מופיעות השאלות הבאות:

- מה המסר המרכזי שעולה בכתבה? איזה יחס יש בקטע?
 - מה דעתכם על המסר הזה?
 - מה אנשים מבינים מהמסר הזה על השואה?
5. כנסי את החניכים חזרה למעגל, בקשי מהם לספר בכמה מילים מה העמדה שמתוארת בקטע שלהם.

- איך יכול להיות, שעל אותו אירוע היסטורי יש דעות שונות ויחס שונה?
- ראינו שיש שימוש נרחב מאד במונח "שואה". מדוע זה כך?
- בתחילת השיחה ראינו שעצם העובדה שהייתה שואה לעם היהודי, משפיעה עלינו. איך העובדה שיש תפיסות שונות של השואה משפיעה עלינו?

למדריכה: בעולם ובישראל יש אנשים שאומרים שהשואה פשוט לא קרתה. אלה מכחישי השואה. לצידם, יש אנשים שעושים בשואה שימוש אינטרסנטי ופוליטי. חשוב להבין שאין כאן עניין של טעות, מקריות או "תום לב". מדובר בנקיטת עמדה וצד ברור ביחס לתודעה הציבורית שאנשים אלו מעוניינים ליצור. בנוסף, יש גם את מי שאדיש ומנוכר ומסוגל לצחוק או להשתמש בשואה כעניין ש"על הדרך". לסיום, חשוב להבין שהשואה היא אירוע כה משמעותי, שמה שמספרים עליו משפיע מאד.

דיון זה הוא בסיס לשאלה, מהי עמדתם של החניכים? האם וכיצד הם רוצים להתייחס לשואה?

6. כעת נקרא את הטקסט של יהודה באואר:

ערוך מתוך מאמרו של יהודה באואר: "נגד מיסטיפיקאציה - השואה כתופעה היסטורית"

כיצד להימנע ממיסטיפיקאציה של השואה, גם כשאנחנו יודעים שלא נוכל לעולם להבין אותה לגמרי? ראשית כל, עלינו לזכור כי השואה היא דבר שאירע במציאות, במאה שלנו. היא אירעה לא כמקרה גורל שאין להסבירו או מתוך התערבות על-טבעית, אלא הייתה זו תוצאה של התפתחות היסטורית אפשרית בעולם בו אנחנו חיים וכתוצאה מבחירות של אנשים.

עלינו לזכור שהשואה היא מצד אחד אירוע ייחודי שלא נודע כדוגמתו בתולדות האנושות, עלינו לא להפחית מהייחודיות שלה ומצד שני לא לשכוח ששואת העם היהודי היא חוליה בשרשרת של רציחות עמים, מלחמות נוראיות ואלומות.

שואת העם היהודי בוצעה בידי בני אדם, שקיבלו חינוך המקובל כסביר ביבשת המתורבת ביותר של כדור הארץ. עובדה היא כי בראש יחידות ה.ס.ס. הרצחניות עמדו אנשים בעלי השכלה גבוהה ומתוחכמים ביותר. עלינו לזכור כי על מנת להיטיב ולהבין את המאורע יש ללמוד את האידיאולוגיה, את האופן בו התנהל מפעל ההשמדה הגדול ביותר בתולדות האנושות ואת הפסיכולוגיה של הרוצחים. לא פחות חשוב הוא להתחקות אחרי הקורבנות ואחרי אלה שעמדו מהצד.

כנראה שניאלץ ללמוד לעומקם את הדברים על מנת שנוכל להגיע אל הבנה אמיתית יותר ועמוקה של מה היה שם. רק מתוך למידה עמוקה נוכל להבין את עומק הרגשות. לשם כך נצטרך להתעמק בשאלות קשות כמו:

ממה צמחה שנאת היהודים של הנאצים? מה היה חלקן של התיאולוגיה הנוצרית ושל האנטישמיות העממית בהכנת הקרקע?

מי היו הרוצחים? מאילו שכבות בחברה באו? מה חשבו? מתי תוכנן הרצח ההמוני וכיצד? איך פעלו אנשי הביורוקרטיה, שיכלו לשבת מאחורי מכתבותיהם ולהנחות את מעשי הרצח?

מי בנה את תאי הגזים? כיצד הגיבו הקורבנות? כלום הלכו כצאן לטבח? האם זכינו להתנגדות מפוארת? ההיתה דרך להצלה? מה היו היחסים בין יהודים ולא יהודים בארצות אירופה הכבושות בידי הנאצים?

מה היו תוצאות השואה בתחום הדמוגרפי, התרבותי והנפשי? כיצד זה קמה מדינת ישראל, שאליה היגרו שני שלישים מאלה שנותרו בחיים, פחות משלוש שנים אחרי שנפסק הרצח ההמוני? במה מורגשת השפעת השואה על העם בישראל ובתפוצות? מהי אחריותו של העולם החופשי למאורע זה?

אין מפלט משאלות אלו ומרבות אחרות. רק כשנעמוד מולן פנים אל פנים נוכל להבין את סופרי וניצולי השואה ולתפוס את משמעות דבריהם. אם לא נחזור למלאכה הקשה והמפרכת של ידיעת העובדות, אזי יהיו התיאורים הקשים, השירים, הקטעים השונים הממלאים - בצדק - את רוב היצירות הספרותיות הדנות בשואה, לא יותר מדרכי בריחה שטחיים. לעיתים יש אמת באסיפות המונים רגשניות מלוות בכי: אך קורה גם שאינן אלא ביטוי זול ושטחי למה שעבר על העם היהודי. לעיתים יש בהן אף חילול שם הקורבנות.

נפנה נא לאלה שנולדו יהודים ונגיד: אתם כולכם הינכם ניצולי השואה. אך מקרה הוא שאבותיכם או אבות אבותיכם הגיעו הלום ולא נשארו שם כבני משפחותיהם. אך מקרה הוא שצבאות היטלר לא עברו בצפון אפריקה, תימן, עיראק או ארץ ישראל. עליכם להיודע מי אתם, מניין באתם ומה אבד ליהודים בתאי הגזים ובבורות הירי. עליכם ללמוד כיצד נהגו ופעלו היהודים שם ומדוע. אתם צאצאיהם של יהודים אלה ויורשי תרבות גדולה. אשר קרה כאילו קרה לכם! למה זה קרה לכם? כיצד עמד עם זה בפני הנסיון הקשה ביותר בתולדות העולם התרבותי? מהי משמעותו של דבר זה ליהודים ולשאינם יהודים? ואם מדובר באלה שלא נולדו להורים יהודים, נגיד: זה יכול היה לקרות לכם או להוריכם. השואה יצרה תקדים – האם ילכו בעקבותיה? העמים הלא יהודים בעולם החופשי של אז נושאים גם הם באחריות. עליכם ללמוד את מה שאירע כדי לשמור על שביב של תקווה שתיחסך מאיתנו חזרה על מה שקרה. מי חכם ויגיד מי יהיו היהודים בפעם הבאה?

הייתי אומר שבכדי למצוא גישה אל בעיות השואה עלינו לצרף יחד שני ספרים מתוך התנ"ך: את דברי הימים ואת איוב.

- למה לדעת באואר זה כל כך חשוב להילחם במיסטיפיקציה של השואה?
- מה החשיבות של הבנת השואה בתוך הקשר חברתי היסטורי תהליכי?
- למה לדעתכם זה חשוב שאנחנו במכינה נלמד לעומק על השואה?

7. הנחי את החניכים לכתוב שאלות משלהם או לבחור שאלות משל באואר, שהם מעוניינים לשאול ונראות להם חשובות במיוחד.
בקשי מהחניכים לספר לחבריהם על השאלות שלהם.

סיכום:

דנו בתופעות של מיסטיפיקציה, הכחשה וזילות זיכרון השואה, והבנו את הסכנות הטמונות בהן. הדגשנו את חשיבות השמירה על זיכרון השואה באופן מדויק ומכבד, והכרנו באחריותנו להילחם בעיוותים היסטוריים ובהשוואות בלתי הולמות. הזיכרון הקולקטיבי שלנו הוא כלי מרכזי בעיצוב הזהות והערכים החברתיים, ולכן עלינו להגן עליו מפני ניסיונות לעיוות או זילות. באמצעות חינוך, מודעות וביקורתיות, נוכל להבטיח שהשואה תיזכר ותילמד באופן הראוי, וכך נמנע את חזרתם של אירועים דומים בעתיד.

רוח האדם בשואה – בין ניסיון למחיקה להתקוממות מוסרית

מטרות:

- להבין את משמעות "צלם אלוהים" באדם – כערך בסיסי של כבוד, חירות ואחריות מוסרית.
- לבחון את הדרכים בהן הנאצים ניסו למחוק את צלם האדם – דה-הומניזציה, הרעבה, דיכוי והשפלה.
- לזהות את ביטויי ההתנגדות המוסרית והרוחנית – כיצד אנשים שמרו על אנושיות גם במצבים קיצוניים של חוסר ברירה.
- לעורר דיון ערכי ובחינה אישית – מהי משמעות רוח האדם והחירות הפנימית עבורנו כיום?

פתיחה

השואה הייתה אירוע חסר תקדים בהיסטוריה האנושית, לא רק בשל היקף ההשמדה, אלא גם בשל הניסיון השיטתי למחוק את צלם האנוש של קורבנותיה. מעבר לרצח הפיזי, הנאצים ביקשו לשלול מהקורבנות את זהותם, את כבודם ואת כוחם לבחור. שיעור זה עוסק בשאלת רוח האדם – כיצד היא עמדה בניסיון ההשחטה? כיצד ניתן היה לשמר אותה בתנאים בלתי אפשריים? ומנגד, כיצד התמודדו קורבנות השואה עם המציאות שבה הישרדות הפכה למאבק יום-יומי, וכיצד במקומות של דיכוי, התעללות וניסיון למחוק את הזהות – צמחו רגעי התנגדות והקרבה.

חלק א - צלם אלוהים באדם

מאז ומתמיד, האנושות חיפשה את הייחודיות שלה בתוך העולם. במסורת היהודית, המושג "צלם אלוהים" באדם מבטא את ערכו המוחלט של האדם, את חירותו ואת אחריותו המוסרית. אך האם ניתן למחוק את צלם האנוש? האם הוא קיים גם כאשר האדם נשלט, מושפל ומעונה? בחלק זה נבחן לעומק את משמעות המושג "צלם אלוהים" דרך קריאה בתנ"ך ושירה מודרנית, ונבחן כיצד האחריות האישית של האדם על מעשיו נשאר בעינה גם במציאות קיצונית.

1. קוראים:

בראשית א, כו-כז

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ: וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

בראשית ה, א-ב

זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם:

שאלה:

- מהו משמעות צלם האלוהים באדם? מה ייחודו של בן האדם במעשה הבריאה?

2. קוראים את שירה של ויסלבה שימבורסקה "כף היד".

ויסלבה שימבורסקה (1923-2012) הייתה משוררת, מסאית ומתרגמת פולנייה, שנחשבת לאחת היוצרות הבולטות של המאה ה-20. היא נולדה בפולין בין מלחמות העולם וחיה תחת הכיבוש הנאצי, מה שהשפיע על יצירתה, ועסקה בסוגיות של גורל, זהות ואנושיות.

כף היד / ויסלבה שימבורסקה

עֲשָׂרִים וְשֶׁבַע עֲצָמוֹת,
שְׁלוֹשִׁים וְחֲמֵשֶׁה שְׁרִירִים,
קְרוֹב לְאַלְפִים תְּאֵי עֲצָבִים
יֵשׁ בְּכָל כְּרִית שֶׁל אֲצָבָעוֹתֵינוּ הַחֲמֵשׁ.
הָרִי זֶה דִּי וְהוֹתֵר,
כְּדִי לְכַתֵּב אֶת "מִן קִמְפֵּף"
אוֹ אֶת "פּוֹ הַדֵּב".

- כיצד ניתן לפרש את השימוש בכף היד כסמל לכוח הבחירה האנושי?
- מה המסר שמנסה השיר להעביר לגבי האחריות האישית של האדם על מעשיו?
- כיצד מתקשר השיר לדיון על "צלם אלוהים" באדם?

חלק ב - הניסיון הנאצי

פתיחה

השואה לא הייתה רק רצח עם, אלא גם ניסיון למחוק את האנושיות עצמה. הנאצים שאפו להשפיל, לדכא ולערער כל תחושה של זהות וכבוד, במטרה להפוך את הקורבנות למספרים חסרי רצון וחיים. דרך תיאוריו של פרימו לוי, שחווה את מחנה הריכוז אושוויץ על בשרו, נראה כיצד נשברה המציאות כפי שהאסירים הכירו אותה, וכיצד נשחקו גבולות המוסר בתוך מציאות של הישרדות בלתי אפשרית.

1. קוראים מתוך הספר "הזהו אדם" של פרימו לוי.

פרימו לוי היה סופר וכימאי יהודי-איטלקי, ניצול שואה, שנודע בזכות כתביו על חוויותיו במחנה הריכוז אושוויץ. ספרו "הזהו אדם", שפורסם בשנת 1947, הוא עדות אישית עוצמתית המתארת את החיים במחנה המרכז מנקודת מבט של אסיר יהודי. ניתן לבחור קטעים ספציפיים שאותם נקרא עם החניכים.

מתוך "הזהו אדם" / פרימו לוי

מי שקורא (או כותב) כיום את דברי ימי הלאגר (מחנה ריכוז) ניכרת בו היטב הנטייה, הצורך אפילו, להפריד בין הטוב לרע, ולחזור, להבדיל, על תנועת היד של הנוצרי ביום הדין: כאן הצדיקים, שם הארורים. הצעירים דורשים בעיקר בהירות, את החתך הנקי; הואיל ונסיונם בעולם זעום, דו-משמעות אינה חביבה עליהם. בעצם, הציפייה שלהם משעתקת בדיוקנות את הציפייה של החדשים שזה מקרוב באו אל הלאגר, צעירים או לא צעירים: כולם, להוציא מי שכבר התנסה בחוויה זהה, ציפו למצוא עולם מחריד, אבל שאפשר לרדת לפשרו, תואם לאותו דגם פשוט שאנו נושאים בתוכנו משכבר הימים: 'אנו' בפנים והאויב בחוץ, מופרדים זה מזה בגבול חד, גיאוגרפי. ולעומת זה, היתה הכניסה למחנה מהלומה, בגלל ההפתעה שנשאה עמה. העולם שהרגשת כי אתה נזרק לתוכו היה אמנם מחריד, אבל יחד עם זאת לא מובן: הוא לא תאם שום דגם: האויב היה מסביב אבל גם בפנים, ה'אנחנו' איבד את גבולותיו; היריבים לא היו שונים; לא הבחנת בגבול אחד אלא בגבולות רבים ומבולבלים, עד אינספור אולי [...] נכנסת למקום בתקווה לגלות, לפחות, אחדות משותפת עם אחיך לצרה, אבל, למעט מקרים מיוחדים, בעלי הברית המקווים לא נמצאו; כנגד זה, היו אלף יחידות חתומות שהתנהל ביניהן מאבק נואש, נסתר וממושך. תגלית מפתיעה זו נחשפה כבר בשעות השבי הראשונות, לעתים קרובות בצורה ישירה של אלימות מרוכזת מידי מי שקיווית למצוא בהם את בעלי בריתך העתידיים; היא היתה כה קשה עד כדי התמוטטות לאתגר של יכולת העמידה. לרבים היתה תגלית זו קטלנית, בעקיפין או גם ישירות: קשה להתגונן מפני מכה שאינך מוכן לה.

- למה לדעתכם הציפייה למצוא גבול ברור בין "טובים" ל"רעים" התנפצה מיד עם הכניסה למחנה?
- כיצד חוסר היכולת להבחין בין אויב לידיד ערער את תפיסת המציאות של האסירים?

אנחנו במיטות, מביטים איש ברעהו, משום שכולנו מרגישים שהצלילים הללו אינם אלא צלילי השטן. [...] הם נחרטו עמוק בזיכרונו ויהיו הדבר האחרון שנשכח. הצלילים הללו הם ביטוי מוחשי לשיגעון הגיאומטרי של המחנה. והם גם מבטאים את ההחלטה הנחושה של אדוני גורלנו לאבד את צלמנו האנושי כדי להרוג אותנו אחר-כך לשיעורין [...] במצעד היציאה מהמחנה ובמצעד השיבה צופים תמיד חיילי האס. מי יכול למנוע מהם להתבונן במחזה הזה פרי יצירתם? אנשים שנשמתם ניטלה מהם מחוללים, קבוצות קבוצות, בדרך אל הערפל ובשובם ממנו. האם אין זו רֵאָיָה נחרצת לניצחונם? [...] למדנו שהאישיות שלנו שברירית מאוד והיא קרובה לעברי פי הפחת הרבה יותר משקרוב אליה הגוף. אבות אבותינו היו מיטיבים עמנו אילו במקום לומר – 'כי עפר אתה ואל עפר תשוב', היו מתרים על הסכנה הגדולה יותר האורבת לנו, היא אבדן צלם האנוש. אילו יכלה לצאת מתוך המחנה בשורה אל האנשים החופשיים – זו היתה צריכה להיות לשונה: שימרו מכל משמר שלא יארע בבתים מה שנכפה עלינו כאן. אולם, אין אלו פני הדברים במחנה. כאן המאבק להישרד הוא מאבק ללא רחמים, משום שכל אחד הוא בודד, וכבר עבר את קצה גבול הייאוש, הוא כבר לוחם באכזריות חייתית.

- כיצד הצלילים והסדר ה"גיאומטרי" במחנה משקפים את הניסיון לשלול מהאסירים את צלם האנוש?
- מהי מטרת הנאציזם המשתקפת מחיי המחנה?
- מדוע פרימו לוי רואה באובדן האישיות סכנה גדולה יותר מהמוות הפיזי?

אני זוכר בשמץ של הקלה שניסיתי פעם אחת לעודד (ברגע שחשתי מעודד) איטלקי בן שמונה-עשרה, שעתה זה הגיע והתלבט ביאוש בלי גבול של הימים הראשונים במחנה: שכחתי מה אמרתי לו, בוודאי מילות תקווה, אולי איזה שקר שכוחו יפה ל'חדש' ונאמר מכוח סמכותן של עשרים וחמש שנותי ושלושת חודשי הוותק שלי; מכל מקום, הענקתי לו שי של תשומת לב רגעית. אבל באי-נחת זוכר אני גם, שלעתים תכופות הרבה יותר משכתי בכתפי בקוצר רוח לנוכח בקשות אחרות, ודווקא כשהייתי במחנה מזה כמעט שנה וצברתי מכסה נאה של ניסיון: הפנמתי אפוא ביסודיות את הכלל הראשון של המקום, כלומר: ראשית כל עליך לשמור על עצמך. אולם, אין אלו פני הדברים במחנה. כאן המאבק להישרד הוא מאבק ללא רחמים, משום שכל אחד הוא בודד, וכבר עבר את קצה גבול הייאוש, הוא כבר לוחם באכזריות חייתית. אם נול אכטצן יתמוטט, לא ימצא אדם שיושיט לו יד לעזרה. אדרבא, תמיד ימצא מישהו שיחסל אותו בשקט, משום שאיש אינו מעוניין שעוד מוזלמן אחד ישרך את רגליו יום-יום לעבודה. ואם בהתחכמות ובסבלנות, שיש בם מן הנס, ימצא מישהו תחבולה להתחמק מעבודה קשה; ואם יצליח להוסיף לעצמו בערמה נסתרת כמה גרמים של לחם, ישמור מכל משמר את סודו. הוא, ואך הוא, יהנה מן ההישג שהשיג.

- כיצד תנאי ההישרדות הקשים הובילו אנשים לאכזריות כלפי אחרים?
- האם שמירה על עצמך במחנה, גם במחיר פגיעה באחרים, שוללת את צלם האנוש? מדוע?

פועל בעל אזרחות איטלקית נתן לי פרוסת לחם ואת שארית קצבת המזון שלו במשך ששה חודשים. הוא נתן לי וסט שלו, מלא בטלאים. הוא כתב עבורי גלויה ושלח לאיטליה, וגם הביא לי את התשובה. עבור כל זה הוא לא ביקש וגם לא קיבל שום תמורה, כיוון שהיה איש טוב ופשוט שלא סבר שעושים טוב על מנת לקבל דבר מה בתמורה. [...] אני מאמין באמת ובתמים שבזכותו של לורנצו אני חי היום. ולא כל כך בזכות העזרה החומרית שנתן לי, כמו העובדה שנוכחות הזכירה לי באופן קבוע, בפשטות ובטבעיות של טוב לבו, שעדיין קיים עולם טוב שם בחוץ, מחוץ לעולם שלנו. משהו ומישהו שהם עדיין שלמים וטובים, לא מושחת, לא פראי ומנוכר לשנאה ולטרור. משהו קשה להגדרה, אפשרות רחוקה לטוב, אך שלמענה שווה לשרוד. [...] אך לורנצו היה אדם. אנושיותו היתה טהורה ולא מושחתת. הוא עמד מחוץ לעולם הזה שכולו רוע. הודות ללורנצו לא שכחתי שאף אני עצמי אדם.

- מהי חשיבות המעשה של לורנצו בתוך המחנה?
- למה התנהגותו של לורנצו מזכירה לפרימו את האנושיות של עצמו?

פתיחה

למרות הדיכוי האכזרי, היו אנשים שמצאו את הכוח לשמור על אנושיותם – דרך נתינה, סולידריות, דת, תרבות, ואפילו מאבק פיזי. חלקם שמרו על צלם האנוש באמצעות מעשים קטנים של חסד, כמו לורנצו שעזר לפרימו לוי, וחלקם נלחמו בשלטון הנאצי בדרכים שונות. בחלק זה נעמיק בשאלה: מה מאפשר לאדם להתנגד, גם כאשר כל העולם סביבו מתמוטט?

1. קוראים את דבריו של יצחק בן אהרון

יצחק בן אהרון (1906–2006) היה מדינאי ואיש ציבור ישראלי, שנפל בשבי הנאצים במלחמת העולם השנייה. חוויותיו במחנות השבויים עיצבו את תפיסתו על טבע האדם, ומוסר, כיהן כחבר כנסת מטעם מפא"י, כשר התחבורה, כמזכ"ל ההסתדרות וכאחד המנהיגים הבולטים של תנועת העבודה בישראל.

מתוך "בשבי הנאצי" / יצחק בן אהרון

שנים ארוכות, שלא מן העולם הזה, בשבי הנאצים. מוזר, אינני זוכר את העוני והרעב. אני זוכר בחריפות בצבעים עזים, את החברים, את הציבור – ציבורים גדולים – לעיתים עשרות ולעיתים אלפים רעבים. האם הייתי כמוהם – בצורה ובדמות? נאמר, שהרעב לפת לחם והצמאון לטיפת מים מוציאים אדם מאיזונו, והרשות נתונה – מי לקדושה ומי לטומאה. יש ויפרוס מפיתו, כאשר תגיע לידיו, פירורים לחברו, ויש שילסטם [ישדוד] חברו מפתו. ראיתי ושריתי עם עצמי ועם חברי ופיקודי במבחן צולב זה של האנושי. קדוש נתעלה ונבל נתרפש, מאותה קליפת אנוש ומתוך אותה מציאות בוערת. מאז לא נתקבלה עוד עלי התורה על טבע האדם, על נסיבתיות כפויה, נעדרת ברירה. ראיתי, מיששתי, נוכחתי לדעת של מן הסך-הכל של הנוסחא הכימית והפיסיוולוגית-גנטית של האדם – מתנסח האדם. הוא יצר את האלוהים ואת השטן מתוך קטבי ישותו והווייתו. האדם עשוי בהחלט גם להשגת הבלתי-אפשרי. יש בכוחו לחולל ניסים – אין להצדיק עליו את הדין על שפל כניעתו והתאפסותו.

- כיצד מתאר בן אהרון את הפער בין מי ששמר על מוסריות לבין מי שנפל להתנהגות חייתית?
- האם הבחירה בטוב אפשרית לכל אדם, גם במצבים של רעב, פחד וחוסר ודאות?
- מה אנחנו מבינים מדבריו של בן אהרון על צלם האלוהים שבאדם?

2. קוראים את שירו של חיים גורי.

חיים גורי היה משורר, סופר ולוחם ישראלי, שירו "התנגד מי ש..." מציג את מגוון הדרכים בהן שמרו הנרדפים על צלם האדם – דרך לחימה, חמלה והחזקת הזהות היהודית.

התנגד מי ש... / חיים גורי

התנגד מי שהבריח כיכר לחם.
התנגד מי שלימד בחשאי.
התנגד מי שכתב והפיץ עלון מחתרת, שהזהיר וקרע אשליות.
התנגד מי שהגניב ספר תורה.
התנגד מי שזייף תעודות "אריות", שהעניקו חיים.
התנגד מי שהבריח נרדפים מארץ לארץ.
התנגד מי שכתב את הקורות וטמן בחול.
התנגד מי שהושיט יד לעזרה לראוי לה ממנו.
התנגד מי שאמר מילים שקרבו את קצו.
התנגד מי שקם בידיים ריקות על הורגיו.
התנגד מי שקישר בין הנצורים והבריח הוראות ומספר כלי נשק.
התנגד מי ששרד.
התנגד מי שלחם עם נשק ביד ברחובה של עיר, בהרים וביער.
התנגד מי שהתקומם במחנות המוות.
התנגד מי שמרד בגטאות, בין קירות נופלים, במרד הנואש ביותר, שידע האדם המורד מעודו.

3. דיון:

- איך הדוגמאות של חיים גורי מבטאות שמירה על צלם האדם, ולמה הן משקפות התנגדות לנאצים?
- מה הם המרכיבים בנפש ובמציאות שמאפשרים לאדם להתנגד גם במציאות כל-כך קיצונית?
- האם גם היום יש מאבק לשמור על צלמו של האדם? איפה המאבק הזה מתקיים?

סיכום:

השיעור עסק באחת השאלות הקיומיות הגדולות ביותר: האם ניתן לשמור על צלם האדם כאשר הכול נלקח ממנו?

פתחנו בדיון על משמעות צלם אלוהים, ועל האחריות האישית של האדם לבחור בין טוב לרע. לאחר מכן בחנו את הדרכים בהן הנאצים ניסו למחוק את האנושיות, דרך סיפורי מחנות הריכוז של פרימו לוי. לבסוף נחשפנו לסיפורי התנגדות רוחנית ומוסרית, שבהם אנשים הצליחו לשמור על צלם האדם גם במציאות בלתי אפשרית. השואה היא תמרור אזהרה על מה שקורה כאשר נשללת מאדם זהותו וכבודו, אך היא גם עדות לכוחם של אנשים לשמור על צלם האנוש גם בתנאים קיצוניים. ההתנגדות לנאצים לא הייתה רק התנגדות פיזית – היא הייתה גם שמירה על ערכים, עזרה הדדית, הבעת חמלה ואחיזה בזהות האישית.

השאלה החשובה ביותר היא: כיצד כל זה רלוונטי לעולם שלנו? האם גם כיום יש מאבק לשמור על צלם האדם? באילו מצבים נדרשת מאיתנו התנגדות מוסרית? אלה הם הלקחים שיש ללמוד מהעבר, כדי לשמור על עולם מוסרי וצודק יותר.

מטרות:

- א. להבין את תהליכי התקוות הרגש ושחיקת המוסר שאיפשרו לאנשים רגילים להפוך לרוצחים.
- ב. לזהות מנגנונים פסיכולוגיים וחברתיים שמסייעים לציית לפקודות לא מוסריות.
- ג. לעורר דיון על בחירה מוסרית גם במצבים של לחץ קבוצתי, וכיצד היא רלוונטית לחיינו היום.

פתיחה:

המשבצת הבאה היא בנושא **דמות הרוצח**. דמות הרוצח היא אחד מתחומי התוכן הכי מורכבים מבחינה מוסרית בתקופה הזאת. ננסה לחדד כמה שאלות סביב הכותרת הרחבה הזו, וגם נבדוק האם ואיך השאלות האלו מתחברות למציאות שלנו.

אנחנו רגילים לעסוק בסיפור ובדילמות של היהודים - הקורבנות. ואומנם, בשואה ניצבו הקורבנות פעמים רבות מאוד בפני דילמות ומצבים קשים מנשוא. עכשיו ננסה לדבר דווקא על הרוצח, הנאצי, אותו מפקד מחנה השמדה או חייל ס"ס.

1. שאלים:

- כשאתם מדמיינים את אותו רוצח, על מה אתם חושבים? מה מאפיין אותו? איך הוא מצטייר לכם? איך הוא נראה? איך הוא מתנהג? (אמירות נפוצות: מפלצת, חיה, לא אנושי, קר, מרוחק, בלונדיני, גבוה, מדיים וכו').

כותבים על הלוח את מה שהחניכים אומרים.

- אילו מניעים היו לדעתכם לאנשים בגרמניה לפעול בשירות הנאצים?

2. המדריכה מסבירה:

אנחנו הולכים לקרוא 3 קטעים מתוך הספר "אנשים רגילים", שמספר את סיפורו של גדוד 101 במשטרת הסדר הגרמנית. הספר מורכב מעדויות של חיילים שהיו בגדוד הזה.

הגדוד היה חלק ממשטרת הסדר הגרמנית, שתפקידה היה לשמור על הסדר בערים ובכפרים. רק בשלב יחסית מתקדם במלחמה היא הוכפפה לאס.אס. הגדוד שעליו אנחנו מדברים היה גדוד מילואים, שהגיל הממוצע של חייליו היה 39. לרוב החיילים בגדוד לא היה כמעט ניסיון צבאי, רובם גויסו למלחמה רק בשלב הזה ולא לקחו חלק בפעולות קודמות. לחלק מהמבוגרים בגדוד היה ניסיון ממלחמת העולם הראשונה. רוב חברי הגדוד היו מהעיר המבורג, שנודעה כאחת הערים הכי פחות נאציות בגרמניה. רוב חברי הגדוד באו ממעמד חברתי שהיה אנטי נאצי בתרבות הפוליטית שלו. רובם היו מבוגרים, ובשנים המעצבות שלהם חיו בחברה לא נאצית, כך שניתן לומר ללא עוררין שהם הכירו נורמות וקודים מוסריים של חברה לא נאצית (לעומת אנשים שהתחנכו בנוער ההיטלראי או באס.אס). באופן כללי אפשר לומר שזאת היתה קבוצה מאד לא אידיאלית לקחת חלק בהשלטת האידיאולוגיה הנאצית ובהפיכה לרוצחי המונים.

רב סרן וילהלם טראפ, מפקד הגדוד, בן 53, לחם במלחמת העולם הראשונה וקיבל עיטורים למיניהם. הפיקוד על גדוד 101 היה התפקיד הפיקודי הראשון שלו. טראפ מעולם לא התקבל לאס.אס ולא נחשב מהחומר ממנו עשויים חיילי האס.אס. הסרנים שלו - שלעומתו, היו חברי אס.אס. - העידו עליו שהיה חלש ולא צבאי.

3. קוראים את הקטע "בוקר אחד ביוזפוב", עד השאלה "כמה בוחרים לצאת למשימה".

מתוך הספר: "אנשים רגילים" / כריסטופר בראונינג

בשעות המוקדמות מאוד של 13 ביולי 1942, אנשי גדוד מילואים 101 של משטרת הסדר קמו ממיטותיהם במבנה הלבנים הגדול של בית הספר, ששימש להם כמחנה בעיר הפולנית. הם היו אנשים משפחה בגיל העמידה, ממעמד הפועלים ומן המעמד הבינוני הנמוך, מהעיר המבורג. מאחר שנחשבו מבוגרים מכדי להביא תועלת לצבא הגרמני, גויסו במקום זאת למשטרת הסדר. רובם היו טירונים חדשים, ללא שום ניסיון קודם בשטחים הגרמנים הכבושים. הם הגיעו לפולין פחות משלושה שבועות לפני כן.

היה עדיין חשוך לגמרי, כשהאנשים עלו על המשאיות הממתונות להם. לכל שוטר ניתנה תחמושת עודפת, וארגזים נוספים הועמסו על המשאיות. הם היו בדרכם למשימה החשובה הראשונה שלהם, אף שעדיין לא נאמר לאנשים למה לצפות.

שיירת המשאיות של הגדוד יצאה בחשיכה, ונעה מזרחה על דרך חצץ קופצנית ומשובשת. הקצב היה איטי, ונדרשו להם שעה וחצי עד שעתיים להגיע אל היעד – הכפר יוזפוב, מרחק 30 קילומטרים בלבד משם. בדיוק כשהתחילו השמיים להתבהר, עצרה השיירה מחוץ ליוזפוב. זה היה כפר פולני טיפוסי של בתים לבנים צנועים, עם גגות מכוסים קש. בין תושביו היו 1,800 יהודים.

הכפר היה שקט לגמרי. אנשי גדוד המילואים 101 של משטרת הסדר ירדו מן המשאיות שלהם, והסתדרו בחצי גורן מסביב למפקדם, סרן וילהלם טראפ – שוטר בקבע בן 53, שהיה ידוע בקרב אנשיו בכינוי החיבה "פאפא טראפ". כעת הגיעה שעתו של טראפ לפנות אל האנשים ולידע אותם על המשימה שקיבל הגדוד.

טראפ היה חיוור ועצבני. הוא דיבר בקול חנוק ועם דמעות בעיניו, וניכר היה בו שהוא נלחם לשלוט בעצמו בשעה שדיבר. הגדוד, אמר בעצבות, צריך לבצע משימה בלתי נעימה להחריד. המשימה הזאת אינה לרוחו, זה באמת מאוד מצער – אבל הפקודות הגיעו מהסמכויות הגבוהות ביותר. אם זה יקל עליהם בביצוע המשימה, האנשים צריכים לזכור שבגרמניה נופלות פצצות על נשים וילדים.

אז פנה אל העניין עצמו. היהודים יזמו את החרם האמריקני שפוגע בגרמניה, זכר אחד השוטרים שטראפ אמר. בכפר יוזפוב יש יהודים שקשורים לפרטיזנים, הסביר טראפ לטענת שני שוטרים אחרים. כעת קיבל הגדוד פקודה לאסוף את היהודים האלה. יהודים זכרים בגיל מתאים לעבודה יופרדו ויילקחו למחנה עבודה. ביהודים הנותרים – נשים, הילדים והקשישים – יירה הגדוד בו במקום.

לאחר שהסביר לאנשיו מה מצפה להם, הציע טראפ הצעה יוצאת דופן: אם מישהו מהאנשים המבוגרים יותר מביניהם מרגיש שהוא לא מסוגל להתמודד עם המשימה העומדת בפניו – הוא יכול לצאת מהמעגל ולהשתחרר מן המשימה.

שואלים:

- מה לדעתכם יחליטו החברים בגדוד? אתם חושבים שיהיו כאלה שיחליטו לא להשתתף? כמה?
- אתם חושבים שניתן לאפיין את האנשים שיבחרו לצאת מהמשימה וכאלה שיבחרו להשתתף בה? באילו אופנים?

מסבירים:

בנקודה הזו היו 12 אנשים שבחרו לא לקחת חלק במשימה (מתוך 500 חברים בגדוד), ואכן, כמובטח, קיבלו משימות קטנות שלא כרוכות ברצח יהודים. ישנן עדויות רבות מהרצח הראשון שביצע הגדוד. נקרא מה קורה במחנה של הגדוד בלילה שאחרי הרצח הראשון.

4. תולים בצד אחד של הלוח דף A3, ועליו הקטע שמתאר את הלך הרוח בלילה אחרי הרצח הראשון. קוראים אותו.

מתוך הספר "אנשים רגילים" / כריסטופר בראונינג

כשחזרו האנשים אל מגוריהם במחנה בבילגוריי, הם היו מדוכאים, כועסים, ממורמרים ומזועזעים. הם אכלו מעט, אבל שתו הרבה. כמויות נדיבות של אלכוהול סופקו לאנשים, ורבים מהשוטרים היו שיכורים למדי. רב-סרן טראפ עבר ביניהם, מנסה לנחם ולעודד אותם, ומטיל את האחריות שוב על הסמכויות הגבוהות ביותר. אבל המשקה וניסיונות הניחום של טראפ לא יכלו למחות את תחושת האשמה והאימה ששררה במגורי השוטרים.

טראפ ביקש מן האנשים לא לדבר על כך. אבל הם לא נזקקו לשום עידוד בכיוון הזה. אלו שלא היו ביער לא רצו לדעת עוד פרטים. גם לאלה שהיו שם לא היה רצון לדבר – לא אז ולא אחר כך. הייתה הסכמה שבשתיקה בתוך גדוד 101 שפשוט אין מדברים על הטבח ביוזפוב. העניין כולו היה טאבו. אבל ההדחקה במשך שעות הערות לא יכלה לעצור את סיוטי הלילה. בלילה הראשון לאחר החזרה מיוזפוב, התעורר אחד השוטרים תוך שהוא יורה ברובה שלו בתקרת צריף המגורים.

שואלים:

- איך חברי גדוד 101 מגיבים לרצח שביצעו?
- מה הם מרגישים בנקודה הזו? (כותבים מסביב לקטע שזה עתה תלינו על הלוח)
- מה הלך הרוח במחנה בלילה הזה?

מסבירים: בחודשים הקרובים הגדוד היה אחראי לרציחות נוספות של עשרות אלפי יהודים. נקרא עדות להלך הרוח במחנה שלהם אחרי רציחות נוספות.

5. תולים בצד השני של הלוח דף A3 ועליו הקטע שמתאר את הלך הרוח במחנה אחרי הרבה זמן. מציינים ציר בין שני הדפים שעל הלוח, וקוראים את הקטע שתלינו עכשיו.

מתוך הספר "אנשים רגילים" / כריסטופר בראונינג

ניתן לראות בהתנהגות השוטרים לאחר הירי התקשחות הולכת וגוברת. אחרי יוזפוב והיריות המוקדמות, האנשים חזרו אל מגוריהם כשהם מזועזעים וממורמרים, בלי תיאבון או רצון לדבר על מה שעשו. עם ההריגה הבלתי פוסקת, רגישויות כאלה הלכו וכהו.

שוטר אחד נזכר: "ליד השולחן בארוחת הצהריים, כמה מהחברים התבדחו על ההתנסויות שהיה להם במהלך הפעולה. מהסיפורים שלהם יכולתי להבין כי זה עתה סיימו פעולת ירי. אני זוכר כדבר מגעיל במיוחד איך אחד האנשים אמר: 'עכשיו אנחנו אוכלים את המוח של היהודים השחוטים'. רק עד אחד לא חשב שהבדיחה הזו מצחיקה במיוחד. באווירה כזאת היה די קל לקצינים ולמש"קים לגבש "סיור צייד יהודים" או "חוליות ירי" – פשוט בכך שביקשו מתנדבים.

אדולף ביטנר היה תקיף ביותר בעניין זה: "מעל הכול, אני חייב לומר במפורש שבדרך כלל היו מספיק אנשים שהגיבו לבקשת הקצין האחראי למתנדבים עבור חוליות הוצאה להורג. אני מוכרח להוסיף שלעיתים קרובות היו כל כך הרבה מתנדבים, עד שהוא נאלץ לדחות חלק מהם." אחרים היו פחות מפורשים, וציינו כי בנוסף לבקשת מתנדבים, לפעמים הקצינים או המש"קים בחרו מבין האנשים העומדים בסמוך – בדרך כלל אנשים שהם ידעו כי יהיו מוכנים לירות.

כפי שאמר סמל בקמייר: "לסיכומו של דבר אפשר לומר כי בפעולות קטנות, כאשר אין צורך ביורים רבים – תמיד נמצאו מספיק מתנדבים. בפעולות גדולות יותר, כאשר היה צורך בהרבה יותר יורים – גם היו מתנדבים רבים. אבל אם לא היו מספיק – הטילו את המשימה גם על אחרים."

שואלים:

- מה הלך הרוח במחנה אחרי הרציחות? כותבים מסביב לקטע שקראנו
- איך אתם מסבירים את הפער בין נקודת ההתחלה שלהם לנקודה הזו?
- מה קרה להם בדרך?

6. מתחלקים לקבוצות קטנות. כל קבוצה מקבלת קטע קריאה עם שאלות מנחות לדיון. חשוב להנחות אותם לדון ביניהם על השאלות ולחוות את דעתם.

ארווין שולץ

"טרודה שלי, ממש כעת בעת שאני כותב לך את המכתב הזה קיבלתי הוראה להכין את הכוחות שלי למצב של כוננות. רק עכשיו חזרנו מפעילות. הכוח שלי עוד לא הספיק להוריד את מדי הקרב ולנקות את הרובים והתחמושת מהירי שביצענו על 800 יהודים. העמדנו אותם בשורה וירינו, זאת הייתה נקמה נפלאה בעבור אנשי חיל האוויר שלנו שמטוסה מופל על ידי הקומוניסטים והיהודים. את הנשים והילדים אפילו לא הוצאנו החוצה דפקנו בהם כדורים בעודם בבתים שלהם. עכשיו אני נח מעט. השמועה אומרת שמחר ננוע לכיוון העיר האדום מערבה מכאן. מתגעגע אלייך מאוד, בינתיים עליי להרוג יהודים. אני כבר מחכה לקרבות האמיתיים. לילה טוב לך מתוקה שלי. באהבה, ארווין שלך."

- איזו דמות עולה מהמכתב הזה?
- איך מתייחס ארווין שולץ לרצח היהודים?
- האם מפתיע אתכם שאדם שהיה אחראי לרצח 800 איש מביע במכתבו רגשות של אהבה וגעגועים מיד אחר כך? איך שילוב כזה יכול להתקיים?

אדולף אייכמן:

"לא היינו סדיסטים. קיבלנו פקודות וביצענו אותן בדיוקנות פרוסית. אינני מתחרט על מאומה. יכול להיות שאדולף היטלר טעה לאורך כל הדרך, אבל הרי אין ערעור על כך שהוא סלל את דרכו לצמרת - מטוראי בצבא לפירר של 80 מיליון גרמנים. מעולם לא פגשתי בו אישית, אבל די בהצלחתו זו כדי להוכיח לי שהייתי צריך להישמע לו. הוא היה כל כך מוכשר, שאנשים הכירו במנהיגותו, וגם אני הכרתי בה בשמחה ואני עדיין מצדיק אותה. לא אשפיל את עצמי ולא אתחרט בשום צורה. עלי לומר את האמת: אילו הצלחנו להרוג את כל 10 מיליון היהודים שחיו ב1933, הייתי אומר "מצויין! חיסלנו אויב". עכשיו, כשתעלו הגנרל גרמו לכך שרבים מהיהודים נגדם לחמנו חיים עדיין, אני חייב להודות שזוהי כנראה גזירת גורל."

- איזו דמות עולה מהראיון הזה? אם הם לא סדיסטים, אז למה הם עשו את זה?
- על פי עדותו של אייכמן על עצמו, מה היו מניעיו להישמע להיטלר ולקחת חלק ברצח של העם היהודי?
- מה עוזר לאייכמן להצדיק את מעשיו בפני עצמו ובפני המראיין?
- מתוך דבריו, האם אתם יכולים לשער מניעים נוספים שאינם נאמרים על ידי אייכמן במפורש?

וולטר מטנר:

"כשהגיע המשאית הראשונה של הקורבנות היד רעדה לי קצת, אבל מתרגלים. כשהגיע המשאית העשירית כבר כיוונתי בשלווה גדולה יותר ויריתי בביטחון בנשים בילדים ובתינוקות הרבים, מתוך ידיעה שגם לי יש שני תינוקות בבית, והאספסוף הזה היה עושה להם אותו דבר אם לא משהו גרוע פי עשר. המוות שהענקנו להם היה מוות נחמד ומהיר בהשוואה לעינויי הגיהנום שעברו אלפים על גבי אלפים במרתפי ג.פ.א. רק להיפטר מהחלאה הזאת שגררה את כל אירופה למלחמה ועדיין מסיטה באמריקה. האמת היא שאסור לי לספר לך על הכל."

*ג.פ.א. - ארגון הביון והמשטרה החשאית הראשי של ברית המועצות

- מה גרם לכך שידו של וולטר מטנר הפסיקה לרעוד והוא החל לירות בקורבנות "בשלווה"?
- כיצד הוא מצדיק את מעשה הרצח?

אדולף אייכמן:

"למעשה הייתי רק בורג קטן במכונה שביצעה את ההוראות והציוויים של הרייך הגרמני. אינני רוצח, אף לא רוצח המונים. אני אדם ממוצע, לא הייתי צורר היהודים, לא הייתי אחראי על כל מה שנעשה להם, אבל אני מודה באופן חופשי בהשתתפותי בחיסול הפיזי של היהודים. אחרי הכל אני הוא שהוביל אותם למחנות, ואילו הם לא היו מובלים לשם - לא היו נמסרים לידי השוחט? על מה עליי להתוודות? ביצעתי פקודות שניתנו לי. היכן היינו נמצאים אם כל אחד היה חושב על הדברים באופן מלא באותם ימים? אצלנו פקודה הייתה פקודה. אילו הייתי מחבל בפקודות הפירר, לא רק שהייתי נבל, אלא פשוט חזיר מנובל כמו אלו שהפרו את שבועתם הצבאית והצטרפו לפשעים בקשר של ה-20 ביולי 1944."

- כיצד מתייחס אייכמן לתפקידו ברצח היהודים?
- מה עוזר לאייכמן להצדיק את מעשיו בפני עצמו ובפני המראיין?
- מתוך דבריו, האם אתם יכולים לשער מניעים נוספים שאינם נאמרים על ידי אייכמן במפורש?

7. חוזרים למליאה ומעבדים ביחד את השיחות בקבוצות. סדר מומלץ לעיבוד: שולץ, אייכמן - לא היינו סדיסטים, וולטר מטנר, אייכמן - הייתי רק בורג.

כל חברותה מספרת על הקטע שהיא קראה, ואחריה המדריכה מדגישה את הנקודות המרכזיות בדילמה ומוודאה הבנה של הסיפור.

תוך כדי הדיון עוברים על הדמויות וכותבים על הציר את הדברים שמאפשרים את "הדרך שעבר הגדוד" - הדברים שמסבירים את הפער בין נקודת ההתחלה לנקודת הסיום (רצון להצטיין במערכת, כבוד, פחד, יש אויב, רציונאליזציה, שנאה, ראש קטן, הערצה, להיות עם כולם, הגנה עצמית, הרגל, וכו').

8. דיון מסכם:

- איך אנחנו מתייחסים ל"דמות הרוצח" - הנאצי - לרוב? (חיות, מפלצות וכו')
- מה מאפיין את הדמויות שקראתם עליהן? (רצון להצטיין במערכת שבה הם נמצאים, צייתנות, ראש קטן, פחד, אדישות, קהות חושים)
- האין אלו מניעים שנמצאים בכל אחד מאיתנו? האם זה לא מנגנון שעלול לבוא לידי ביטוי בכל אדם?
- מדוע אנחנו נוטים להרחיק את דמות "הנאצי" מאיתנו? למה אנחנו נוטים להתייחס לנאציזם כאל תופעה היסטורית של העבר? מה הבעיה בכך?
- מה אנחנו יכולים ללמוד מהציר שלפנינו? מה הוא מעלה בכם?
- האם היתה בחירה? (זו בטוח לא הייתה בחירה פשוטה. בחירה לא להשתתף ברצח הייתה בחירה שבה אתה מסתכן בנידוי והשפלה, ועלול אפילו לסכן את חיך. אך האם הקושי מקנה את הזכות שלא לבחור את הבחירה המוסרית? האם יש טעם לחיי האדם שמאבד את המוסר הבסיסי ביותר?)
- האם מותר לשפוט את אותם חיילים גרמנים? (הם הרי עברו מכבש לחצים כבד מאוד! יותר מזה, במצבים פשוטים הרבה יותר אנחנו רואים עוול שנגרם לאחר, אולי אפילו שותפים לעוול שכזה, אבל מפחדים לעשות משהו, מפחדים לקום ולהתנגד.)

סיכום:

ניסינו להבין כיצד אנשים רגילים – אנשים כמונו – יכולים להפוך למבצעי פשעים נוראיים. גדוד 101 היה מורכב מאנשים שלא גדלו בסביבה נאצית קיצונית, שלא התחנכו על אידיאולוגיית שנאה מילדותם, ובכל זאת הם הפכו לרוצחים. ראינו כיצד מנגנונים כמו לחץ קבוצתי, ציות לסמכות, רציונליזציה ושחיקת הרגש איפשרו להם לבצע רציחות מבלי לראות בעצמם פושעים.

למדנו שההפיכה לרוצח לא קרתה ביום אחד, אלא היתה תהליך. ההתחלה הייתה מלווה בהסתייגות ובקשיים, אבל ככל שעבר הזמן, הגבולות המוסריים נשחקו. חשוב שנשאל את עצמנו – איך זה קרה להם? האם זה יכול לקרות גם לנו? האם גם אנחנו עלולים להיסחף אחרי מערכת שלא מאפשרת לנו לחשוב באופן עצמאי? לצד זה, דיברנו גם על בחירה. גילינו שגם בסיטואציות הקשות ביותר הייתה אפשרות להגיד "לא". חלק מהחיילים בחרו לא להשתתף ברצח, וההיסטוריה מראה שבחירה מוסרית היא תמיד אפשרית, גם אם היא כרוכה במחירים. השאלה היא – איך אנחנו היינו בוחרים?

הדיון הזה לא נשאר בעבר. גם היום, בחיים שלנו, יש מצבים שבהם קל "לזרום" עם הקבוצה, לציית להוראות, לשתוק מול אי-צדק או פשוט להימנע מעימות. השאלה שאנחנו צריכים לשאול את עצמנו היא: עד כמה אנחנו מוכנים לשמור על הערכים שלנו גם כשהלחץ גדול? האם נהיה אלה שיעמדו מול העוול, או שנבחר בדרך הקלה?

היסטוריה היא לא רק מה שקרה – היא כלי להבין את עצמנו ואת האחריות שלנו כחברה וכיחידים. האחריות המוסרית היא שלנו, והיכולת לבחור תמיד קיימת.

בית ספר לרוח האדם – תנועות הנוער ומרד בגטאות

מטרות:

- א. להבין שהמרד לא היה רגע חד-פעמי, אלא תוצאה של תהליך הדרכתו ובניית קבוצה אידיאולוגית.
- ב. לזהות את הכוח החינוכי של תנועות הנוער בגטאות ואת השפעתן על יכולת ההישרדות וההתנגדות.
- ג. לדון במשמעותו של "בית ספר לרוח האדם" ובערכים ותודעה כמרכיבים מכריעים בחוסן אישי וקבוצתי.

פתיחה:

תנועות הנוער היהודיות, שהיו לפני המלחמה מסגרות חינוכיות ציוניות, הפכו בתקופת השואה למוקד של התנגדות, מנהיגות ומאבק. תחילה פעלו התנועות בגטאות בחינוך, סיוע והברחת מזון, אך עם ההבנה שמטרת הנאצים היא השמדה מוחלטת, הן עברו להתארגנות מחתרתית ולמאבק מזוין. חברי התנועות הובילו את המרידות בגטאות, בהן מרד גטו ורשה ומרד גטו וילנה, ברחו ליערות והצטרפו ללחימה פרטיזנית. כך הפכו צעירי התנועות לכוח המרכזי בהתקוממות היהודית בשואה ולסמל של התנגדות ונחישות. השיעור עוסק בכוחה של תנועת נוער בתקופת השואה, ובתהליכים החינוכיים שהובילו למרד. נחקור כיצד תנועות הנוער בגטאות היוו מסגרת של תקווה, למידה והתנגדות רוחנית וצבאית, ונשאל מה אנו יכולים ללמוד מהן כיום. ננסה להבין כיצד מנהיגות חינוכית, אידיאולוגיה וחינוך לערכים השפיעו על גורלם של צעירים בתקופת המרד.

1. הצגת הסרטון ודיון ראשוני: צפייה בסרטון על ישראל אברהם

שאלות לדיון:

- מה הייתה המשמעות של התנועה עבור ישראל?
- מדוע היא שינתה את החוויה שלו בגטו?
- אילו ערכים ומנגנונים רגשיים הוא מתאר כמקורות לכוח?

2. הכוח של תנועות הנוער בגטאות: נותנים לחניכים להסתובב בתערוכה. עליהם להסתובב עם דף ולענות על השאלות שמופיעות בתערוכה.

דיון קבוצתי:

- מה היה הכוח של תנועות הנוער בתקופה זו?
- למה דווקא מסגרות הנוער הפכו להיות כל-כך משמעותיות?
- איך הפעילות בתנועות הנוער הכשירו את חבריהן לצאת למרד מזוין?

3. דילמות יציאה למרד: נקרא עם החניכים שיחה שהתקיימה בין חברי המחתרית על הבחירה לצאת למרד, נחלק את הדמיות השונות בין החניכים.

למדריך: השיחה המתועדת להלן התקיימה בדצמבר 1941 בגטו וילנה, תחת שלטון הכיבוש הנאצי. וילנה, שנכבשה על ידי הגרמנים ביוני 1941, הפכה לזירה של השמדה שיטתית של יהודיה. בתוך חודשים ספורים נרצחו עשרות אלפי יהודים בפעולות (אקציות) המוניות בפונאר – אתר הוצאה להורג מחוץ לעיר. הנהגת תנועת השומר הצעיר בגטו וילנה, בראשות אבא קובנר, רוז'קה קורצ'אק, חייקה גרוסמן ויעקב גנס, התכנסה כדי לדון על דרכה של התנועה נוכח המציאות המתבהרת – לא מדובר בגירוש, אלא בהשמדה שיטתית של העם היהודי. השיחה משקפת את הדילמות המוסריות והמעשיות של מנהיגי תנועות הנוער היהודיות בתקופת השואה – האם לנסות להציל את עצמם, האם להשלים עם גורלם, או להילחם בכל מחיר, גם בידיעה שהסיכויים לניצחון קלושים.

מחותרת גטו וילנה: עלינו לבדנו להחליט / מתוך: "להבות באפר", רוז'קה קורצ'אק

חייקה גרוסמן:

"שומה על התייעצותנו לקבוע המשך דרכה ועבודתה של התנועה. הרינו עומדים בסיומה של תקופה, תקופת מאמצים שמטרתם הייתה הצלת האקטיב - החברים. את החלק הארי הצלחנו להציל, אך אחרת היא הבעיה שניצבת כעת בפנינו: בכל החריפות נשאלת השאלה - האם הדרך שפסענו בה עד כה היא הדרך הנכונה? האם זו צריכה להיות דרכה של התנועה? ייתכן כי שום תנועה לא הייתה מעולם במצב דומה לשלנו. אנו מבודדים, מנותקים מהמרכז שבארץ, ללא אפשרות לבחון ערכים יחד עם שאר חלקי התנועה בגטאות. שומה עלינו לבדנו להחליט ולעבור את הדרך."

אבא קובנר:

"מאז ישיבת המועצה האחרונה התדלדלו שורותינו. בתקופת הביניים נעקרו מתוכנו בכוח הקרובים לנו ביותר והובלו למוות עם המוני ישראל. אך איני בא כעת להביע את כאבנו או אבלנו - עלינו לעשות חשבון. חייבים אנו כעת, ולא לאחר זמן, לערוך את חשבון מצפוננו, חשבון מלא. עם עקירתם של חברינו ניצבה לפנינו האמת בכל מערומיה - אותה אמת שעדיין מעורפלת לעיני רבים. האמת היא שאין להאמין כי אלה שנלקחו מאיתנו חיים, או שהובלתם הייתה אך גירוש. כל שאירע לנו עד עתה משמעו פונאר - מוות. ואף זו אינה האמת כולה - השמדתם של אלפים אינה אלא בשורת הכחדה של מיליונים. מותם שלהם הוא אובדננו השלם.... על כן תשובתנו הראשונה חייבת להיות: אין מנוס - ואין מפלט! האם קיימת אפשרות של הצלה? אם גם אכזרית היא התשובה, חייבים אנו לומר בביטחון: לא. ליחידים, לעשרות ולמאות - אולי. אך לעם היהודי כולו תחת עול הכיבוש הגרמני - אין הצלה. האם יש מוצא? כן! מוצא קיים - מרד והתנגדות מזוינת. זהו המוצא היחיד, הדרך היחידה לכבוד עמנו. עלינו להבין זאת בשלמותה, בדעה צלולה, בלב עמוק ובכל החושים - במלוא ישותנו. עלינו לחיות היום לאור הידיעה הזו, כדי שנוכל להכין מחר את ההמונים למאבק. זה לא יכול להיות מעשה מקרי או פרטיזני - זה חייב להיות מפעל מאורגן ורחב היקף."

יעקב:

"אנחנו השומרים, וכל חינוכנו, כל חיינו, היו מכוונים לארץ-ישראל. שללנו תמיד את הגלות על כל גילוייה. כעת מתרגשת שואה על יהדות אירופה - ייתכן שתצא ממנה שבורה ברוחה, אך אין ביטחון שלא תיכחד לחלוטין. ובתוך השואה הזו, נותרנו אנו - קומץ שומרים. אך האמת היא שמקומנו בארץ, לא כאן. העלייה היא יסוד חיינו. חייבים אנו לעשות כל מאמץ כדי להציל כמה שיותר מחברינו! התנועה בוורשה פעילה, ושם אנו מצוים להתרכז, לחזק את האקטיב ולהבטיח את המשכיותה. מלחמה - נועדה להיות בארץ-ישראל, שם ניאבק עד הניצחון. אך בגטו? כאן, ההתנגדות היא רק הפגנה. אין לנו תמיכה, אנו חלשים וחסרי מגן, ולנאצים יש כוח אדיר. בתנאים כאלה - המרד חסר סיכוי לחלוטין עלינו לחשוב בהיגיון - לא נוכל לנצח. מה טעם במאבק שיוביל להשמדה ודאית? אין זו יכולה להיות מטרתנו כתנועה."

רייזל (רוז'קה קורצ'אק):

"יישמד העם היהודי - וישתייר האקטיב השומרי? האם מטרתנו היא להציל רק את עצמנו ולהותיר את האחרים לגורלם? ומה נשיב לילד בארץ-ישראל שישאל: "מה עשיתם אתם כאשר נפלו אלפים ומיליונים?" האם נאמר לו שהצלנו את נפשותינו בלבד? דווקא משום שאנו חלק מהעם, עלינו להיאבק - להיאבק על כבודו, על ערכיו. לכל עם יש מקורות גבורה משלו, נכסים שמעניקים השראה לדורות הבאים. אך אם לא נפעל, מה ישאיר העם היהודי לצעירים בארץ? רק זיכרונות של שחיטות, השמדות ואזלת יד? תפקידנו הוא לשנות את גורל עמנו! אסור שהטרגדיה תהיה כל מה שייזכר - עלינו להוסיף לתולדות עמנו גם פרקים של גבורה והתנגדות. אם נילחם - גם אם ניפול, ניצור מורשת של כבוד. אם לא ניאבק, במה נהיה טובים מאלה שהובלו חסרי אונים למוות?"

אדם:

"איך אנו יכולים לחשוב על התנגדות - בשעה שאנו אחראים לחייהם של כל יהודי הגטו? אם נתחיל לפעול, האם לא נסכן את כולם? עלינו לשאול את עצמנו - האם רשאים אנו להמיט חורבן על כולם? אם ניכשל, האם לא יקללו אותנו יהודי הגטו ויהפכו אותנו לאויביהם?"

אבא קובנר (סיכום הוויכוח):

"הנקודה הסתומה כאן היא - האם באמת ניצבים אנו בפני השמדה מוחלטת? אני משוכנע שכן. אך רבים עדיין מסרבים להכיר בכך. יום יבוא והמציאות תטפח על פניהם, אך אז כבר יהיה מאוחר. אין לעמנו כאן מפלט. רק בודדים עשויים להינצל - אך האם נוכל אנחנו, כנציגי התנועה, לבחור בדרך של הצלה אישית? עלינו להשליך כל אשליות, להחדיר את ההכרה בנו ובזולתנו. להפיח אמונה בקרב הנוער השבור, להעניק לו גאווה לאומית ושנאה כלפי האויב, ולהכשיר אותו לקרב. אנחנו לא נלך כצאן לטבח! גם אם אין לנו סיכוי לנצח, עלינו לבחור - לא ליפול חסרי אונים, אלא להילחם עד הסוף."

- האם נכון לצאת למרד גם כשאינן סיכוי לניצחון?
- האם האחריות כלפי הציבור מחייבת לדחות את המרד?
- כיצד השפיעה החברות בתנועת הנוער על ההחלטה להילחם?
- האם אתם מסכימים עם ההחלטה לצאת למרד מזוין? מה עמד מול עיניהם כאשר התקבלה ההחלטה?

4. קוראים קטע קצר של אנטק צוקרמן מתוך ראיון שנעשה עימו לאחר עלייתו ארצה.

יצחק אנטק צוקרמן

"אינני חושב שיש צורך לנתח את המרד מבחינה צבאית. המדובר הוא במלחמה של פחות מאלף איש נגד צבא אדיר ובלב איש לא היה הפקפוק ביחס לתוצאותיו המעשיות. זה לא נושא ללימוד בבית ספר צבאי. לא הנשק, לא המבצעים, לא הטקטיקה. אם יש בית ספר ללימוד רוח האדם, הרי שם זה צריך להיות מקצוע ראשי."

(מתוך ראיון לרם עברון בתכנית "עלי כותרת")

- מה משמעות המושג "בית ספר לרוח האדם"?
- אילו לקחים אנו יכולים ללמוד מסיפורן של תנועות הנוער בגטאות?
- האם גם היום מסגרות חינוכיות יכולות לשמש "בית ספר לרוח האדם"? כיצד?

סיכום:

המרד בגטאות לא התרחש יש מאין. הוא היה תוצאה של תהליך חינוכי, רוח אידיאולוגית וקבוצתיות. תנועות הנוער סיפקו לחבריהן עוגן של משמעות בתוך התופת. מסיפורן אפשר ללמוד על החשיבות של קהילה, על כוחם של ערכים ועל הדרך שבה גם בתנאים קיצוניים ניתן לשמור על האנושיות.

יום הזכרון

ובחרתם בחיים - קדושת החיים במרכז יום הזיכרון

מטרות:

- א. להעמיק את ההבנה של ערך קדושת החיים - להבין את משמעות הבחירה בחיים ביהדות, ולהכיר בכך שערך זה עומד בלב התפיסה המוסרית והחברתית היהודית והציונית.
- ב. להתמודד עם המתח בין קדושת החיים להקרבה - לעורר דיון על הפרדוקס שבין נכונות להקריב חיים לבין האמונה בקדושתם.
- ג. לחדד את משמעות יום הזכרון - לעודד חניכים לראות ביום הזיכרון לא רק יום של אבל וכאב, אלא גם יום שמדגיש את ערך החיים, החירות והחברה המוסרית שהנופלים שאפו להגן עליה.

פתיחה:

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל הוא יום של כאב עמוק וזיכרון קולקטיבי, אך הוא גם יום שמעלה שאלות מהותיות על ערכיה של החברה הישראלית. כיצד אנו זוכרים את הנופלים? האם הזיכרון מתמקד באובדן ובשכול, או שהוא גם מזמין אותנו לחשוב על משמעות החיים שהנופלים נלחמו למענם? השיעור הזה עוסק בערך קדושת החיים – עיקרון שמלווה את היהדות ואת המחשבה הציונית כאחד. מצד אחד, אנו מכירים בכך שיש רגעים שבהם אנשים בוחרים להקריב את חייהם למען החברה והמדינה. מצד שני, דווקא מתוך ההקרבה הזו עולה קריאה עמוקה לשמור על החיים ולהגן עליהם.

חלק א – קדושת חיי האדם

1. קוראים עם החניכים את הפסוקים מספר דברים:

דברים ל, טו; יט

רְאֵה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמּוֹת וְאֶת־הָרָע: הַעֲדַתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמּוֹת נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרַתְּ בַּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתְּךָ וְזַרְעֶךָ:

דיון:

- מהו הציווי "ובחרת בחיים"?
- למה צריך לכתוב את זה כציווי, למה זה לא מובן מאליו?
- מה זה בכלל אומר לבחור לחיות? מה זה אומר לא לבחור בחיים?
- מה הקשר בין הבחירה בחיים והיכולת לבחור שמתוארת בתחילת הציטוט?

למדריכה:

בחלק הבא, אחרי שהצפנו חלק מהשאלות, נמשיך ונבחן עוד את שאלת ערך החיים ביהדות. נעשה זאת דרך קריאה בספר "שורשי יניקה" של יריב בן אהרון. ספר זה הוא כינוס רשימות של יריב בן אהרון, שרובן ראו אור ב"במעלה". הרשימות מהוות מעין מדרשים חילוניים, ברוחה של הציונות הסוציאליסטית, על נושאים שסביבם נרקם הקיום היהודי. הפרק אותו נקרא הוא הפרק הפותח, אשר מניח את התשתית לכל שאר התפיסות והרעיונות להגשמת הציונות בימינו.

מתוך: "שורשי יניקה" / יריב בן אהרון

כל המאבד נפש אחת כאילו איבד עולם ומלואו. לשיאו הגיע רעיון קדושת חיי אדם דווקא בנושא משפטי. בדיני נפשות מתרים בעדים, באשר הם נושאים באחריות כבדה - עדות שקר שלהם תביא גזר דין מוות על הנאשם. וזו לשונה של האזהרה:

"הו יודעין, שלא כדיני ממונות דיני נפשות; דיני ממונות - אדם נותן ממון ומתכפר לו; דיני נפשות - דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם. שכן מצינו בקין שהרג את אחיו, שנאמר: 'דמי אחיך צועקים'; אינו אומר 'דם אחיך', אלא 'דמי אחיך' - דמו ודם זרעיותיו. לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך, שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב, כאילו איבד עולם מלא, ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, וכולן דומין זה לזה; ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל האדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחברו. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא עולם" (סנהדרין פ"ד מ"ה).

המשנה מבססת את רעיון קדושת החיים על בריאתו של האדם בצלם אלוהים. זהו ההבדל המהותי שבין אדם לחפץ, ועל כן גם בין דיני ממונות לדיני נפשות. ממון ניתן להשיב. חיי אדם שמת - איך יושבו לו? לנפש האדם יש ערך אינסופי. פגיעה באדם היא פגיעה בעולם מלא, ולא רק בדמו אלא גם "בדם זרעיותיו", דהיינו, כל העולם שיכול להיוולד ממנו, כפי שנולד כל העולם מהאדם הראשון.

מקור תלמודי אחר אומר (שבת ל"א-ע"ב):

"שאלו שאלה זו לפני ר' תנחום מהעיר נון: 'מהו לכבות נר בוער מלפני החולה בשבת?' ועל שאלה זו ענה: 'נר קרוי נר, ונשמתו של אדם קרויה נר. מוטב יכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקדוש ברוך הוא.' כיבוי נר בשבת יש בו, מן הסתם, חילול שבת, אך הנר שמפריע לחולה להירדם, עלול לסכנו ולהביא לכיבוי חיו. במאמר הנפלא הזה באה לביטוי ההבחנה בין נר-שמן, שנעשה בידי בשר ודם - נר מחומר מתכלה - לבין נפש האדם, 'נרו של הקדוש ברוך הוא'. וכך - יש מטבעות מתכת, שאדם טובע, 'והן דומין זה לזה' ויש מטבעות 'בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחברו'.

כל אחד נושא עימו דיוקן אישי, חד-פעמי, בלתי חוזר ובלתי ניתן להמרה ולמדידה. חד-פעמיות זו גם נצחית וגם קדושה. "ואהבת לרעך כמוך" - כך נאמר בויקרא (י"ט ח).

שניים מהתנאים חלוקים בהסבר פסוק זה. רבי עקיבא רואה אותו כ"כלל הגדול" ביחסים בין בני האדם - "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך". רק מתוך הדדיות כזאת אפשר לקיים חברה. בן עזאי אומר לעומתו: יש כלל גדול מזה לביסוס "ואהבת לרעך כמוך", "זה ספר תולדות אדם. ביום ברוא אלוהים אדם, בדמות אלוהים עשה אותו" (בראשית ה' א'). כלומר, אהוב אותו משום "צלם אלוהים" שיש בו ולא מתוך חשבון תועלת. שניכם קורצתם מאותו מקור.

- מה הכוונה לדעתכם במושג "אדם נברא בצלם"?
- למה חשובה הקביעה המשפטית שאדם יותר חשוב מממון? למה זה חשוב לקבוע זאת כמצווה?
- מהו היסוד החד-פעמי שבאדם? מה הקשר בינו לבין קידוש החיים?
- מה זה אומר להיות עם ששם במרכז את קדושת החיים? מה זה דורש מאתו עם? האם יש לך דוגמאות לעמים וחברות שמקדשות את המוות? איך זה נראה?
- האם אתם מרגישים שזה היחס שיש בחברה לחיי אדם?
- האם האופן שאנו מציינים את יום הזיכרון מקדש את החיים? האם ניתן לקיים יום שבמרכזו מוות כיום שמקדש את החיים? איך עושים את זה?
- איך קדושת החיים באה לידי ביטוי בלחימה?

נחמן סירקין

רק בשם החיים הולכים בני העבודה למות, מזעיקים הגנה כנגד השונא מבחוץ, ואומרים מלחמה באויב האורב מבית.

שכלול החיים, התרוממות המציאות, טהרת העתיד, קדושת ההיסטוריה, רק הם מחייבים את המוות, הם ורק הם מסירים את הזוהמה והחלאה מן הזרוע כעריצותה את העקמומיות והטומאה מן הלב בהריחו את המלחמה.

לא הניצחון כי אם העמידה על הנפש מכפרה על המלחמה, וכשרה היא זעקת המלחמה רק כשמתגלגלת היא בשירת החיים. על הרי הגליל נפלו שדודים בנינו ובנותינו. יצאה נשמתם על קודש העם...ועוד יפלו חללים, ועוד פרחים נעטור, פרחי אל מות ופרחי האביב הנצחי, למוסרים את נפשם על קדושת החיים. אבל כשם שבני העבודה מזעיקים את העם לשם הגנה כלפי חוץ, כן צריכים הם להגן על העם והארץ נגד אי ההבנה, הטמטום, השנאה והאדישות מבפנים, למען יצא העם מבור העוני של השעה הזאת ברצון חדש, בכח מוכפל, כהכרה צרופה, וכשאיפה עזה כחלמיש... כי רק אם יש טעם בחיים יש גם טעם במוות.

עמי דינור

אנחנו מקריבים את חיינו לא למרות האמונה בקדושת חיי האדם, אלא בשל האמונה הזו. אנחנו מאמינים כי חיי אדם הם בעלי ערך מקודש, ולכן יש להגן עליהם בכל מחיר. ממילא, אם לא נעשה זאת, אזי אין באמת הצדקה לקיומה של המדינה, ובוודאי שגם לא למחירים אחרים שהיא 'דורשת' מאיתנו להקריב, או שנדרש מאיתנו לשלם עבור החיים בה.

אותו פרדוקס (לכאורה) שתיארתי קודם - הנכונות להקריב ולאבד חיי אדם מתוך אמונה בקדושתם הבלתי מעורערת, היא בדיוק המתח הבלתי ניתן להתרה שעומד בבסיס החשיבות הרבה שיום הזיכרון זוכה לו בחברה הישראלית. לכן גם יש לשמר את יום הזיכרון כיום ללא מחלוקות פוליטיות (על אף הקושי הגדול הכרוך בכך, במיוחד בשנים האחרונות), שבו מתמקדים אך ורק בלהזכיר לעצמנו את האמונה בקדושת ערך החיים, שלדעתי אכן יכול וצריך ללוות ולהנחות כל הכרעה ופעולה בחיינו, ושמלבדו אין שום ערך אחר שיכול 'לרשת' את מקומו. לדעתי, זו גם האפשרות היחידה לקיים חברה וחיים מוסריים, צודקים וברי קיימא, שמאפשרים גם לכידות פנימית ועוצמה חברתית, המסייעת לנו להתמודד עם האתגרים הבלתי פוסקים והאיומים מבחוץ. כל דבר אחר, גם אם הוא זוכה להילה של חשיבות 'דתית' כזו או אחרת לפעמים, הינו מזויף, מסוכן ואף פסול מבחינה אמונית, או בשפה הדתית של היהדות - עבודה זרה. אסיים בתפילה ובשאיפה שנדע להיות ראויים להקרבה של אלו שהאמינו בקדושת חיי האדם, וביטאו אותה ברגעיהם האחרונים. יהי זכרם ברוך.

שאלות:

- איך הכתובים מתמודדים עם האתגר של קידוש החיים בתוך מציאות של מלחמה?
- איך לדעתכם צריך להיראות יום זיכרון ששם במרכז את קדושת החיים? האם זה האתוס המרכזי סביבו אנחנו מציינים את יום הזיכרון היום?
- מה האתגר בלהצליח להחזיק את קדושת החיים במציאות שאנו חווים בחברה הישראלית בשנה האחרונה?
- איך אירועי ה-7 באוקטובר והלחימה מול ארגון טרור שמקדש את המוות מקשים על היכולת שלנו לקדש את החיים?

4. צופים בנאום של יונתן שימריז בסיום טקס הזיכרון הממלכתי לאירועי 7 באוקטובר: קדושת החיים

שאלות:

- למה לדעתכם יונתן בחר להגיד דווקא את הדברים האלו ביום הזיכרון לזכר אירועי 7 באוקטובר?
- איך הנאום של יונתן הוא ביטוי לקדושת החיים?
- מה הקשר בין קדושת החיים וזיכרון המוות לדמות החברה הישראלית? האם יש מקום לשיח על דמות החברה ביום הזיכרון?

סיכום:

קדושת החיים היא לא רק ערך תיאורטי, אלא קריאה מתמדת לחיות חיים שיש בהם משמעות, כבוד ואחריות הדדית. ביום הזיכרון, כשהכאב על הנופלים נוכח כל כך, אנחנו נדרשים לא רק לזכור את מותם, אלא לחשוב על החיים שהם ביקשו להגן עליהם. המורשת האמיתית שלהם אינה רק בזיכרון, אלא בבחירה שלנו להמשיך לבנות חברה שמקדשת חיים – חברה שמכבדת את הייחודיות של כל אדם, שנאבקת למען צדק וחמלה, ושלא שוכחת שההקרבה עצמה נבעה מאמונה עמוקה בערכם הבלתי ניתן לערעור של החיים עצמם.

מטרות:

- א. לבחון את האופן שבו אנו זוכרים את חללי צה"ל.
- ב. לבחון במבט ביקורתי את אתוס הגבורה ביחס למותם של חיילים צעירים.
- ג. לבחור לזכור את סיפורם של חללי צה"ל, ואת סיפורו של נמרוד כהן ז"ל באופן ספציפי, כסיפורים של בני אדם פשוטים שבחרו בחירות הומאניות ונהרגו למען.

למדריכה:

העיסוק בסיפורי גבורה של חללי צה"ל מעמיד אותם פעמים רבות באור של גיבורי על. מבלי לגרוע מגבורתם, היינו רוצים ביום הזה לנסות ולגלות את הפנים הרב-גוניות של הלוחמים שהיו בני אדם עם שלל תכונות, וככאלה ראוי לזכור אותם. זכרון כזה מצליח באופן מדויק יותר להמחיש עד כמה חללים אלו הם חלק מאיתנו, דומים לנו בבחירותיהם ובהליכותיהם, ומשפחותיהם דומות למשפחות שלנו באובדן, בכאב ובהתמודדות. הניסיון ביום הזה הוא להוריד את תמונות החללים מהקיר של הזכרון הלאומי הגדול והפומפוזי, ולהביא את זכרונם קרוב יותר אל החיים שלנו, למעשים הקטנים ולאנשים שהיו.

1. קירות שרים

על הקיר / על הרצפה תלויים שירי זכרון רבים ומגוונים מתקופות שונות. מבקשים מהמשתתפים לעבור בין השירים ולרשום מתחת לכל שיר את הרושם הכללי שעולה מתוך השיר: מסר, תחושה או משמעות מרכזית שהם מצליחים להוציא מתוכו. אפשר להוסיף לשירים גם את השירים שנשווה ביניהם עוד מעט בחברות.

2. השוואת שירים – בחברות

לחלק את הקבוצה לחברות. בחברות יש לקרוא את שני השירים שמתארים גבורה, כל אחד מנקודת מבט אחרת. שני השירים מוכרים ומפורסמים ונכונים לשתי תקופות שונות מאוד: "מגש הכסף" של נתן אלתרמן נכתב בתקופת קום המדינה, ואילו "אבא אמא וכל השאר" נכתב על-ידי ראובן פוליטי, חייל שנהרג במלחמת יום כיפור.

הדיון מתמקד בשאלת הגבורה והיחס אליה מצד הכותבים השונים והדוברים השונים המיוצגים בשיר.

שאלות לדיון בחברות:

- מי הנמענים של הכותב/הדובר בשיר?
- איך הדובר בכל שיר תופס את הלוחמים?
- איך הלוחמים בכל שיר תופסים את עצמם?
- למה יותר קל לכם/ להתחבר? למה?

3. דיון במליאה – סיכום

מבקשים מכל חברותה לשתף במחשבות שעלו בה, ומשוחחים:

- איזה סוג של זכרון מבקש כל שיר לשמר בלב הקוראים?
- איזה סוג של זכרון יש בדרך כלל בטקסים רשמיים ובמרחב הציבורי?
- מה אתן חושבות על אופני הזכרון והמבט השונים? איזה מקום צריך להיות לכל אחד מהם בחברה?

לסיכום:

שירים הם תרבות, ודרכם אפשר להתבונן באופן הנצחה של הלוחמים והמלחמות שלנו. אנחנו לומדים את החשיבות של הנצחה דרך סיפורי חיים ודרך ההבנה שכל חייל שנפל הוא לא רק גאווה לאומית וסיפור גבורה, אלא אובדן עצום למשפחה ולחברים, אדם פשוט כמו כל אחד ואחת מאיתנו שנלקח בגיל צעיר מהעולם לטובת ערכים גדולים. חשוב לראות את הערכים הגדולים, אבל לא לאבד בתוכם את החיים היחודיים של כל חייל שנלקח, ולהצליח לכאוב את האובדן של המשפחות והקרובים של אותם חיילים שבורתם פשוטה.

אמא, אבא וכל השאר

מילים: ראובן פוליטי
לחן: עידן רייכל

וכשהלילה תם והשמש מאירה
התדעי אמא מה לעינינו נראה?
עצים סביב, רמי צמרת אך חרוכי גזע
בתים גדולים סביב אך הרוסים הם דהויי צבע
מהלך על הריסות אני, אמא
ותאמיני לי אין כאן שום אגס ואין כאן פרח

לא גיבורים אנחנו כי מלאכתנו שחורה
תשקע השמש, תבוא העלטה
ואז ננום בבגדנו במיטה
כן אמא, זה חשוב, זה קשה וזה נורא

בחיי שזה קשה אך אני נשאר
אפורה האדמה ושחור האופק
וכחול שמים כאילו משתהה והוא ממתין
ולא נוגע, הוא לא נוגע באופק השחור
ביניהם חלל, שום קשר וכל השאר
וזה קשה מאוד אך אני נשאר
יש כאן גדר תיל ואחריה חרב שלופה
אמא, אבא וכל השאר

לא גיבורים אנחנו כי מלאכתנו שחורה
תשקע השמש, תבוא העלטה
ואז ננום בבגדנו במיטה
כן אמא, זה חשוב, זה קשה וזה נורא

וכשהלילה תם והשמש מאירה
התדעי אמא מה לעינינו נראה?

מגש הכסף

מילים: נתן אלתרמן
לחן: נחצ'ה היימן

והארץ תשקוט, עין שמיים אודמת
תעמעם לאיטה על גבולות עשנים,
ואומה תעמוד - קרועת לב אך נושמת
לקבל את הנס, האחד, אין שני...

היא לטקס תיכון, היא תקום למול הסהר
ועמדה למולם עוטה חג ואימה.
אז מנגד יצאו נערה ונער
ואט אט יצעדו הם אל מול האומה.

לובשי חול וחגור וכבדי נעליים
בנתיב יעלו הם, הלוך והחרש
לא החליפו בגדם, לא מחו עוד במים
את עקבות יום הפרך וליל קו האש.

עייפים עד בלי קץ, נזירים ממרגוע
ונוטפים טללי נעורים עבריים...
דם השניים יגשו ועמדו עד בלי נוע
ואין אות אם חיים הם או אם ירויים.

אז תשאל האומה שטופת דמע וקסם
ואמרה: "מי אתם?", והשניים שוקטים
יענו לה: "אנחנו מגש הכסף,
שעליו לך ניתנה מדינת היהודים".

כך יאמרו ונפלו לרגלה עוטפי צל
והשאר יסופר בתולדות ישראל.

קצר פה כל כך האביב

מילים: דוד גרוסמן
לחן: יהודה פוליקר

יש רגע קצר בין אדר לניסן
שהטבע צוהל בכל פה
הוא שופע חיים
שיכור ומבושם -
איך שיופי יכול לרפא!

נסער ומשולהב ומתיז
ניצוצות -

אך עוד רגע ייבול ויצהיב
כי הנה בשוליו
כבר הקיץ ניצת -
קצר פה כל כך האביב.

קצר וחטוף ושובר את הלב
לחשוב שהוא תכף ידעך
מבטו רק נפקח
אך התחיל ללבלב -
רק ניתן לי ותכף נלקח.

אביב עול-ימים וסוער
וסופו-

כבר כתוב בעלי ניצניו,
אבל הוא מסתחרר
כפרפר במעופו,
וכמוהו-נצחי בעיניו.

קצר וחטוף ושובר את הלב
לחשוב שהוא תכף ידעך
מבטו רק נפקח
אך התחיל ללבלב -
רק ניתן לי ותכף נלקח.

ואת ואני היודעים
ונורא הדבר שרק הוא לא -
עד כמה קצרים החיים,
החיים הקצרים שניתנו לו.
נדיב ונסער ומכאיב
קצר פה כל כך האביב.

גבורה

מילים: רועי קליין
לחן: עמיר בניון

כי גבורת המלחמה
טובה היא רק כשמקורה הוא ישר
אתה טהור, אתה יודע

כי גבורת המלחמה
זכה היא רק כשמקורה הוא אור
אתה מאיר, אתה יודע

יושר זה לא רק איך לא לשקר
תמיד בין שתי נקודות מחבר
הוא פנימי ואמיתי
והוא מקור של רחמים
וחסד אין סופי
אם יש בכך חסד
אתה תהיה גיבור

בחיים יש מצבים
שאת הנפש מוסרים לה
אין זמן ואין גבול
אתה הרי יודע
הגבורה הטהורה
היא גבורת המלחמה הזו
מי כמוך יודע

שיושר זה לא רק איך לא לשקר
תמיד בין שתי נקודות מחבר
הוא פנימי ואמיתי
הוא מקור של רחמים
הוא חסד אין סופי
אם יש בכך חסד
אתה תהיה גיבור

באב אל וואד

מילים: חיים גורי
לחן: שמואל פרשקו

פה אני עובר, ניצב ליד האבן.
כביש אספלט שחור, סלעים ורכסים.
ערב אט יורד, רוח ים נושבת
אור כוכב ראשון מעבר בית מחסיר.

באב אל וואד,
לנצח זכור נא את שמותינו,
שיירות פרצו בדרך אל העיר.
בצידי הדרך מוטלים מתינו.
שלד הברזל שותק כמו רעי.

פה רתחו בשמש זפת ועופרת.
פה עברו לילות באש וסכינים.
פה שוכנים ביחד עצב ותפארת,
משוריין חרוך ושם של אלמוני.
באב אל וואד...

ואני הולך, עובר כאן חרש חרש
ואני זוכר אותם אחד אחד.
כאן לחמנו יחד על צוקים וטרש
כאן היינו יחד משפחה אחת.
באב אל וואד...

יום אביב יבוא ורקפות תפרחנה,
אודם כלנית בהר ובמורד.
זה אשר ילך בדרך שהלכנו
אל ישכח אותנו, אותנו באב אל וואד.

החיטה צומחת שוב

מילים: דורית צמרת
לחן: חיים ברקני

שדות שפוכים הרחק
מאופק ועד סף
וחרובים וזית וגלבוץ -
ואל ערבו העמק נאסף
ביופי שעוד לא היה כמוהו.

זה לא אותו העמק,
זה לא אותו הבית,
אתם אינכם ולא תוכלו לשוב
השביל עם השדרה,
ובשמיים עיט
אך החיטה צומחת שוב

מן העפר המר העיריות עולות
ועל הדשא ילד וכלבו
מואר החדר ויורדים לילות
על מה שבו ומה שבלבו
זה לא אותו העמק...

וכל מה שהיה אולי יהיה לעד
זרח השמש שוב השמש בא
עוד השירים שרים אך איך יוגד
כל המכאוב וכל האהבה

הן זה אותו העמק,
הן זה אותו הבית
אבל אתם הן לא תוכלו לשוב
ואיך קרה, ואיך קרה
ואיך קורה עדיין
שהחיטה צומחת שוב.

בכל שנה בסתיו גיורא

מילים ולחן: נעמי שמר

בכל שנה בסתיו גיורא
הרוח המטורפת בגני
עורפת את מיטב השושנים
בכל שנה
בכל שנה בסתיו גיורא
אשא עיני אל ההרים
מאין יבוא עזרי
בכל שנה

בכל שנה בסתיו
בכל שנה בסתיו

אתה אינך לבד גיורא
כי במקום שבו אתה שוכן
שוכנים החסד והחן
ושם יחיעם עוד שר לו ומריע
טוביה מגדל עדיין
איריסים שחורים ונדירים
ושם אתה
ושם המון הצעירים
אשר אמרתי כי מהם יבוא עזרי

בכל שנה בסתיו
בכל שנה בסתיו

בכל שנה בסתיו גיורא
אני שואלת את נפשי
מתי איתכם לשכון אבוא
ונח ליבי ממכאובו
אבל בכל שנה גיורא
הרוח המטורפת בגני
עורפת את מיטב השושנים
בכל שנה

חייל של שוקולד

מילים: חנוך לוזן
לחן: שמוליק קראוס

בוא חייל של שוקולד
בוא אלי אל המשלט
שב תנוח אל תירא
ותשוב לעפרך.

הטבח מגיש בשר לרב הטבחים
רב הטבחים מגיש בשר
לתותחים
כל האנשים אחים
מתחת לפרחים
רועמים התותחים
הילדים בוכים.

בוא חייל של שוקולד...

אחינו איש אמיץ היה
על משמרתו נפל
חדרי ליבו פתוחים עכשיו
לעשב ולטל
היה לו לאחינו דם
אבל הדם אזל
לא ישיבנו עוד
אפילו צו הגנרל.

שמאל ימין ימין הוא שמאל
הגדוד הולך ושר
החיים מסורבלים
המות הוא קצר
כל הגדוד הולך
אחר עורפו של הרס"ר
הרס"ר הולך גם הוא ב
דרך כל בשר.

הנצחה כפעולה אזרחית

מטרות:

- לזהות את ההנצחה כהתמודדות עם שכול וגם פעולה אזרחית
- להכיר סיפורי נופלים ונופלות דרך הנצחתם/ן
- לעודד את החניכים למעורבות חברתית ואקטיביזם

1. נקרין את הקליפ הפיל הכחול | שמיים מלאים כוכבים
 - מי מזהה מה מיוחד בשיר?

הסבר: השיר "שמיים מלאים כוכבים" הוא תרגום השיר A Sky Full Of Stars של להקת קולדפליי. השיר בוצע והוקלט ע"י להקת "הפיל הכחול" לזכרה של יעל לייבושור ז"ל, תצפיתנית שנפלה במוצב נחל עוז ב-7.10.23. יעל אהבה מאוד את להקת קולדפליי ובמיוחד את השיר הזה, ולהקת הפיל הכחול הקליטה והקדישה את השיר לה. הקליפ של השיר מעוצב בתמונות של יעל, לצד משפטים הכתובים בגופן מיוחד, שנוצר על-פי כתב ידה של יעל במסגרת פרויקט ההנצחה "אות. חיים".

- מה החשיבות של הנצחה?
- מה הקשר בין הנצחה לזיכרון אישי וזיכרון קולקטיבי?

2. פעולות הנצחה ציבוריות

נקרין את המצגת הסטיקרים שמנציחים את הנופלים במרחב הציבורי, מתוך כתבה במגזין "אות אות אות".

- מי מכיר את צורת הנצחה הזו?
- מה מיוחד בה?
- למה זה חשוב?

3. הנצחה לשינוי חברתי

נתחלק כעת לארבע קבוצות עבודה (או יותר, לפי גודל הקבוצה). כל קבוצה תקבל קטע מתוך כתבה בעיתונות, המתאר פעולת הנצחה ציבורית, שיש לה מטרות מעבר לזיכרון הפרטי. יש לקרוא את הקטע ולענות על השאלות. קטעי הקריאה לקבוצות:

"ארבע אמהות"
ערוך מתוך כתבה ב"דבר"

ועדת החקירה האזרחית

"אחת שכולה"

"קומו"
ערוך מתוך כתבה ב-ynet

השאלות:

- איזו פעולת הנצחה מתוארת בכתבה?
- מי יזמו את הפעולה?
- מה ניתן להשיג באמצעות פעולת ההנצחה המתוארת?

4. הצגה במליאה: כל קבוצת עבודה תציג במליאה את פעולת ההנצחה עליה קראה, על-פי השאלות שניתנו.

5. סיכום:

- האם הנצחה היא פעולה פרטית או ציבורית?
- מה נוכל ללמוד מהסיפורים ששמענו על הנצחה?
- האם נרצה לאמץ התנהגות מסוימת בעקבות הסיפורים שנחשפנו אליהם?

מנגינות געגוע: טקס לציון יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה תשפ"ה

פתיח לטקס

בשעה הזו, כאן יחד, נעצור את מרוץ היומיום, ונעשה סימן בזמן. נשתיק את ההמולה שבחוץ ובפנים ונרכין ראש לזכרם של הנופלים – הגיבורות והגיבורים אשר שילמו בחייהם עבור עצמאותנו, בטחוננו, על עצם האפשרות שלנו לחיות כאן בארץ הזו.

יום הזיכרון הוא יום של עצב וכאב; אבל הוא גם יום של חיבור, של זיכרון חי הפועם בלב האומה. יום בו שמותיהם של הנופלים נשמעים לא רק באנדרטאות ובבתי העלמין, אלא גם במגרש המשחקים שבו שיחקו בילדותם, בשכונה שבה גדלו וצעדו ברחובותיה, בבתי הספר שבהם למדו לקרוא ולכתוב וביחידות הצבא בהן שירתו והפכו חברים וחברות למשפחה. אובדן החללים שלנו נמצא בתווים של שיר שכתבו או אהבו, בכתב ידם שעדיין שמור על מחברת ישנה, בספר שתרמו לספרייה הציבורית, בעץ שנטעו בטיול של תנועת הנוער. שמותיהם נישאים בלבם של החברות והחברים שעדיין שומרים את התכתביות הוואטסאפ המשותפות, של המפקדות והמפקדים שמספרים עליהם לדורות הבאים, של הילדות והילדים שלהם שגדלים עם הזיכרון אך ללא החיבוק.

מאז ומתמיד שילם העם שלנו מחיר כבד על בחירתו לכוון מדינה ריבונית בגבולות ארץ ישראל, אבל בשנה האחרונה מאז אותה שבת שחורה של ה-7 באוקטובר, נוסף פרק חדש ונורא למחיר. רבים מאיתנו איבדו חברות וחברים, שכנות, בני משפחה. תחושת האובדן הפכה למוחשית מאי-פעם. יחד עם כל הנופלים משנים עברו, אנו זוכרים גם אותם, גיבורות וגיבורים שנפלו כדי להגן על בתיהם, על יקיריהם, על כולנו.

היום נתכנס כדי לזכור לא רק את מותם, אלא גם את חייהם. לא רק את כאב האובדן, אלא את הדרך שבה נמשיך הלאה מתוך תחושת שליחות להקים כאן חברת מופת. כי לזכרם אנו בונים, חולמות, אוהבים, ממשיכות.

יהי זכרם וזכרן ברוך.

שיר פתיחה:

הליכה לקיסריה

מילים: חנה סנש
לחן: דוד זהבי

אלי, אלי, שלא יגמר לעולם
החול והים,
רשרוש של המים,
ברק השמים,
תפילת האדם.

דברי פתיחה – מנחה:

הטקס הזה הוא הזמנה לציין יחד נקודה בזמן, לעשות מקום לכאב ולאבל יחד.
נתייחד עם הבתים והקהילות שנפגעו,
וניתן מקום גם לרעד שנמצא בלבבות של כולנו.

קריאה:

תני לצער את כל המרחב וההגנה הנחוצים להם בתוכך, משום שאם כל אחד ישא את היגון שלו בכנות ובאומץ,
הצער שכעת ממלא את העולם - ישכך. אבל אם אין לצער מרחב מוגן... אין מילים שידעו לתאר את גודל הכאב.
ואולי רק השירה תתן לדמעות לזלוג מעומק השבר, אל הים הגדול.

(אתי הילסום, מתוך "השמים שבתוכי")

שירה (בחירת שיר אחד מתוך שלושה):

תמיד יחכו לך

מילים ולחן: לאה שבת

הו ילד עבר זמן
נסעת לחפש רחוק מכאן
ואני מחכה לך

הו ילד שלי בעולם
ציפור אדם כמו כולם
מחפש את האופק

כל מטוס שטס בשמיים
כל כוכב מאיר בעיניים
מזכיר לי אותך
נחליאלי לפני הגשם
צרצרים בשעות הערב
תמיד יחכו לך

הו ילד כששקט
אני יושבת במרפסת לנגן
מנגינות געגוע

הו ילד תשתדל
להגיע לכאן מהר
ככה אני מבקשת בשקט

כל מטוס שטס בשמיים...

האמנם

מילים: לאה גולדברג
לחן: חיים ברקני

האמנם עוד יבואו ימים בסליחה ובחסד,
ותלכי בשדה, ותלכי בו כהלך התם,
ומחשוף כף-רגלך יילטף בעלי האספסת,
או שלפי-שבליים ידקרוך ותמתק דקירתם.

או מטר ישיגך בעדת טפותיו הדופקת
על כתפיקך, חזך, צוארך, וראשך רענן.
ותלכי בשדה הרטוב וירחב בך השקט
כאור בשולי הענן.

ונשמת את ריחו של התלם נשום ורגוע,
וראית את השמש בראי-השלולית הזהוב,
ופשוטים הדברים וחיים, ומותר במ לנגע,
ומותר, ומותר לאהב.

את תלכי בשדה. לבדך. לא נצרבת בלהט
השרפות, בדרכים שסמרו מאימה ומדם.
וביור-לבב שוב תהיי ענוה ונכנעת
כאחד הדשאים, כאחד האדם.

על הדבש ועל העוקץ

מילים ולחן: נעמי שמר

על הדבש ועל העוקץ,
על המר והמתוק,
על בתנו התינוקת
שמור אלי הטוב.
על האש המבוערת,
על המים הזכים,
על האיש השב הביתה
מן המרחקים.

על כל אלה, על כל אלה,
שמור נא לי אלי הטוב.
על הדבש ועל העוקץ,
על המר והמתוק.
אל נא תעקור נטוע,
אל תשכח את התקווה
השיביני ואשובה
אל הארץ הטובה.

שמור אלי על זה הבית,
על הגן, על החומה,
מיגון, מפחד פתע וממלחמה.
שמור על המעט שיש לי,
על האור ועל הטף
על הפרי שלא הבשיל עוד
ושנאסף.
על כל אלה...

מרשרש אילן ברוח,
מרחוק נושר כוכב,
משאלות ליבי בחושך
נרשמות עכשיו.
אנא, שמור לי על כל אלה
ועל אהובי נפשי,
על השקט, על הבכי
ועל זה השיר.
על כל אלה...

קריאה:

אנחנו מטילים משא כבד מאוד על הילדים שלנו.
רק אנחנו מעזים לומר: תשמור על העולם ילד.

שוב ושוב אנחנו מאשררים את הבחירה של ילדינו, בכל מחזור גיוס, ללכת לצבא ולקחת על כתפיהם הצעירות משאות גופניים ונפשיים ואינטלקטואליים שהם בלתי אפשריים לילד, שרק לפני דקה ערסלנו בזרועותינו וניחמנו אותו כשבכה.

אומרים לנו שבני אדם פועלים מתוך אינטרסים. היום אנחנו סופדים למי שהוכיחו את ההיפך. לרוב אלה היו אנשים צעירים מאוד מאוד, שהלכו בשל ציווי מוסרי ולאומי, שהלכו לגונן על משפחותיהם, שמו נפשם בכפם והקריבו את חייהם. הם לא עשו מה שהיה כדאי להם. הם לא עשו מה שהשתלם להם. הם הלכו בגלל האחריות ההדדית, ובגלל האמונה העזה בקיומו של המפעל הציוני, ובגלל המשפחה, ובגלל החברות, ובשביל המדינה.

הם היו חפים מאינטרסים, רבים מהם עשו מעשי גבורה והקרבה בלתי נתפסים. לכן במותם, שהוא כה כואב וכה צורב, וכה מקומם וכה בלתי נתפס, הם מהווים אנדרטה לרוח האדם ולמוסר האנושי.

(שלי יחימוביץ', יום הזכרון 2014)

מנחה:

ביום הכואב הזה, נעצור לדקה דומיה ונזכור את חיי האנשים שנפגעו ומסרו את נפשם.

דקת דומייה

קריאה:

בשלהי מלחמת העצמאות התאימו קצין התרבות אהוביה מלכין והמשורר אהרון זאב את ההספד שכתב ברל כצנלסון להרוגי הקרב על תל חי, והפכו אותו לתפילה לזכר הנופלים במלחמות ישראל:

יזכור

יִזְכֹּר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנָיו וּבְנוֹתָיו,
הַנְּאֻמָּנִים וְהָאֻמִּיצִים,
חִילֵי צָבָא-הַגָּדוֹל לְיִשְׂרָאֵל,
וְכָל לוחָמֵי הַמַּחְתָּרוֹת וְחֻטִּיבוֹת הַלוחָמִים בְּמַעֲרְכוֹת הָעַם,
וְכָל אֲנָשֵׁי קְהִילַת הַמּוֹדִיעִין וְהַבְּטָחוֹן וְאֲנָשֵׁי הַמִּשְׁטָרָה
אֲשֶׁר חָרְפוּ נַפְשָׁם בְּמַלְחָמָה עַל תְּקוּמַת יִשְׂרָאֵל,
וְכָל אֵלֶּה שֶׁנִּרְצְחוּ בְּאַרְץ וּמְחוּצָהּ לָהּ בְּיַד מְרַצְחִים מְאָרְגוּנֵי הַטְּרוֹר.
יִזְכֹּר יִשְׂרָאֵל וַיִּתְבָּרַךְ בְּזַרְעוֹ
וַיֵּאָבֵל עַל זֵיו הָעֲלוּמִים וְחַמְדַּת הַגְּבוּרָה וְקִדְשַׁת הָרִצּוֹן וּמִסִּירוֹת הַנְּפֶשׁ
אֲשֶׁר נִסְפוּ בְּמַעֲרֶכֶה הַכְּבֵדָה.
יְהִי גְבוּרֵי מַלְחָמוֹת יִשְׂרָאֵל עֲטוּרֵי הַנְּצָחוֹן
חַתוּמִים בְּלֵב יִשְׂרָאֵל לְדוֹר דוֹר.

מנחה:

מוזמנים/ות להדליק נר זיכרון עבור מי שאינם איתנו היום - מוזמנים לומר שם של אדם שהכרתם או שלא הכרתם, שאתם חושבים עליו עכשיו ומחזיקים את זכרו.
* אם יש אנשים ונשים מתוך הקבוצה/הקהילה, או בקרבתה, שנפלו - אפשר להזכירם.
* אפשר להדליק נר אחד סימלי או להזמין את כל מי שרוצה להדליק נר.

הדלקת נר זכרון, נר נשמה - רגע של געגוע

מנחה:

לכבוד כל אלה שנפלו על תקומת העם והארץ, ונותרו חקוקים בליבנו לעד, נאמר יחד קדיש.
אפשר להזמין לקריאת הקדיש מי שנפל חלל במשפחתו או בקרבתו.

קדיש - פרידה

נבחר את הקדיש שמדבר אלינו

קדיש מסורתי

יִתְגַּדֵּל וַיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמֵיהּ רַבָּא. בְּעֵלְמָא דִּי בְרָא, כְּרַעוּתְהּ.
וַיִּמְלִיךְ מַלְכוּתְהּ, וַיִּצְמַח פְּרָקְנָהּ, וַיִּקְרַב מְשִׁיחָהּ.
בְּחַיִּיכוּן וּבְיוֹמֵיכוּן וּבְחַיֵּי דְכָל-בֵּית יִשְׂרָאֵל,
בְּעַגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב, וְאָמְרוּ אָמֵן.
יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ, לְעֵלְמֵי עֵלְמֵיָא
וַיִּתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרוֹמֵם
וַיִּתְנַשֵּׂא וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְקָדְשָׁא בְרִיךְ הוּא,
לְעֵלְא מִן-כָּל-בְּרִכְתָּא, שִׁירְתָּא, תְּשֻׁבָּתָא וְנִחְמָתָא
דְאִמְרִין בְּעֵלְמָא, וְאָמְרוּ אָמֵן.
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמֵיָא וְחַיִּים עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן.
עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו, הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ,
וְעַל כָּל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן.

קדיש חילוני | שלום סמיד

יִתְגַּדֵּל שֵׁם הָאָדָם, יִתְעַלֶּה פְּעַל-חַיֵּיו
וַיִּתְקַדֵּשׁ בְּזִכְרוֹנָנוּ
עַל צָרוֹר מַעֲלָלָיו בְּיַמֵּי חַלְדּוֹ
וְעַל הַמַּעַשׂ שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לְהַשְׁלִימוֹ,
עַל הַחֲלוּמוֹת שֶׁנִּטְּוּ - וְנִמְוָגוּ,
עַל סְגוּלוֹת-יִקָּר
וְאֵף עַל חוֹלְשוֹת-אָנוּשׁ
שֶׁנִּגְזְזוּ מִבְּעַד לְדוֹק הָעֲרָפִילִי שֶׁל הַזְּמַן.
יִפְקֹד זִכְרֵךְ הָאָדָם,
הַד-חַיֵּיו כְּזֹהֵר הָרְקִיעַ בְּלַבְנוֹ
וְשִׁמוֹ לְפָנָי שְׁמֵשׁ יָנוּן.
כִּי מוֹתֵר הָאָדָם הוּא הַזְּכָרוֹן,
לֹא בַחֲשֶׁךְ שְׁמוֹ יִכְסֶה.
הַמְשֶׁךְ-הַחַיִּים
יִצְמִיחַ פּוֹרְקָן לְכָאֲבָנוּ,
וְנִנְצֹר אֶת כָּל פְּרַחֵי-חַיֵּיו לְיָמִים רַבִּים.
יִתְגַּדֵּל שֵׁם הָאָדָם וַיִּשְׁתַּבַּח בְּזִכְרוֹנָנוּ.

מנחה:

בין כאב והתייסרות לבין תפילה ואמונה שישוּבו לחיק ביתם, נאמר תפילה להשבת החטופים, למען כוחות הביטחון, למען הפצועים ולמען המפונים מביתם:

קריאה:

נישא תפילה שכל החטופים והחטופות יחזרו הביתה במהרה, בשלום, ברפואת הגוף והנפש.
נישא תפילה להחלמת הפצועים והפצועות, בתקווה למרפא ומזור לכאב הנורא.
נישא תפילה שכל החיילים, החיילות וכוחות הביטחון ישוּבו בריאים ושלמים.
נישא תפילה לשובם הביתה של כל המפונים והמפונות.
נישא תפילה לרפואת כל השבור, הכואב, הדואג והעצוב.
מי ייתן ויבוא שלום עלינו.
ונאמר: אמן.

(הדס זריז-רון)

שירה (בחירת שיר אחד מתוך שלושה):

תהילים, פרק קכא

לחן: יוסף קרדונר

החול יזכור

מילים: נתן יונתן
לחן: נחום היימן

לאורך הים

מילים ולחן: איילה אשרוב

שיר למעלות:
אשא עיניי אל ההרים
מאין יבא עזרי:
עזרי מעם ה'
עשה שמיים וארץ:
אל ייתן למוט רגלך
אל ינום שמרך:
הנה לא ינום ולא יישן
שומר ישראל:
ה' שמרך ה' צילך
על יד ימיניך:
יומם השמש לא יכבה
וירח בלילה:
ה' ישמורך מכל רע
ישמור את נפשך:
ה' ישמר צאתך ובואך
מעתי ועד עולם:

החול יזכור את הגלים אבל לקצף אין זוכר
זולת ההם אשר עברו עם רוח לילה מאחר
מזכרונם הוא לעולם לא ימחה
הכל ישוב אל המצולות זולת הקצף הלבן
נרות הלילה דעכו הידידות האהבה
הנעורים שבאו פתע אל סופם
כמוהו גם על חוף ליבם רטט אז משהו חיוור
והם רשמו בתוך החול, כשהירח העובר
האיר פתאום פנים זרות ושחוק רפה
הכל ישוב אל המצולות זולת הקצף הלבן
נרות הלילה דעכו הידידות האהבה
הנעורים שבאו פתע אל סופם
היו שם קונכיות ריקות שנהמו קינה של ים
ובית עלמין על הגבעות
ושניים שחלפו דומם
בין החצב והקברים והשיקמה
הכל ישוב אל המצולות זולת הקצף הלבן
נרות הלילה דעכו הידידות האהבה
הנעורים שבאו פתע אל סופם

תגיד לי איך לעצור את הדמעות
תגיד לי איפה יש
עולם אחר לחיות
תגיד לי למה אין אמת, רק הזיות
אז למה לנסות
ולהמשיך עכשיו לבכות?

לאורך הים
אין גלים יש עולם
שנשבר לרסיסים על המזח.

תגיד לי איך לעצור את הדמעות
תגיד לי איפה יש
עולם אחר לחיות
כשאנשים רצים אל תופת
כמו אל ים
אני ארוץ אל תוך האש
אם יחזרו משם.
לאורך הים...

תגיד לי איך עם המוות אתה חי
מסתיר הדמעות בכל לילה
תגיד לי עד מתי
האש שקוראת לי
לא נמצאת שם באמת
זוה שנעלם, האם יחזור
או כבר מת?
לאורך הים...

קריאה:

הכבוד הגדול ביותר שאפשר להעניק לכל המתים הרבים שרוחם מהלכת עלינו היום, האלמונים והאחרים, הוא לעמוד ענווים מולם ולומר, שקולם הביישני, המוקיע באילמותו, נשמע היטב מקצה הארץ ועד קצה. שנשתדל בכל יכולתנו לבנות מעל השורשים שהם תקעו במו גופם באדמה הקשה עץ יפה, בית נאה, חברה יפה ככל האפשר. קולם מכשף אותנו לומר להם סליחה שהם שם ואנו כאן, ולנסות לזכור אותם, את פניהם, את גופם, את כאבם האחרון, את בגידת החיים, את תעלומת הכבוד או הפגז או המוקש, את כלילת השמים ואת המילים הארוגות להפליא שאומרים לפעמים בשמם, לשווא.

(יורם קניוק, מתוך "הכבוד למתים")

שירה:

שיר לשלום

מילים: יענקלה רוטבליט
לחן: יאיר רוזנבלום

תנו לשמש לעלות
לבוקר להאיר,
הזכה שבתפילות
אותנו לא תחזיר.

מי אשר כבה נרו
ובעפר נטמן,
בכי מר לא יעירו
לא יחזירו לכאן.

איש אותנו לא ישיב
מבור תחתית אפל,
כאן לא יועילו
לא שמחת הניצחון
ולא שירי הלל.

לכן, רק שירו שיר לשלום
אל תלחשו תפילה
מוטב תשירו שיר לשלום
בצעקה גדולה.

תנו לשמש לחדור
מבעד לפרחים.
אל תביטו לאחור,
הניחו להולכים.

שאו עיניים בתקווה,
לא דרך כוונות
שירו שיר לאהבה
ולא למלחמות.

אל תגידו יום יבוא -
הביאו את היום!
כי לא חלום הוא
ובכל הכיכרות
הריעו רק שלום!

לכן, רק שירו שיר לשלום...

קריאה:

אני חושב שההגדרה של אדם יהודי ושל הקולקטיב היהודי לאורך השנים, היו של מי שמעולם לא חשו בבית בעולם. אפילו במקומות הידידותיים תמיד ריחף איזה צל, ריחף איזה ספק. תמיד זה היה כאילו יש את הנקודות המצוירות מסביב התלישה, ואפשרות התלישה המהירה ואפשרות הגירוש המהיר או ההשמדה חלילה. וישראל נועדה להיות הבית. נועדה להיות המקום שבו אתה בטוח, שבו הסדרת את יחסיך עם שכניך, שבו אין שום מחלוקת לגבי אף אחד מהחדרים של הבית שלך. וקשה וכואב לי שעדיין [...] לא הגענו לשלב שבו אנחנו מרגישים ממש את הנינוחות של אדם בתוך ביתו [...] יש דבר שלא זכינו לו והלוואי שנזכה לו אי פעם [...] להיות בבית. להרגיש את הנוחות, את מידת הביטחון הפנימי, את השלווה, את הידיעה שתראה בנים לבניך והם יראו בנים ובני בנים... ובתור מי שאכפת לו מהמקום הזה ומי שרוצה שהמקום הזה יהיה בית, אני לא יכול להרשות לעצמי את הלוקסוס שביאוש מהשינוי.

(דוד גרוסמן, מתוך הרצאה במרכז האקדמי שלם, 2020)

נר החיים

מנחה:

נדליק נר כסמל לקדושת החיים, נר שמחזק את לב חיינו.
נתפלל ונבקש על החיים, על היום שבו לא נדקק עוד לרובים.

משתתף. ת מדליק. ת נר

שירה:

בימים שיעברו עלינו

מילים: אביב בכר, הדס קליינמן וצח דרורי
לחן: אביב בכר

בימים שיעברו עלינו נדע לשאת יותר
עצבות רכה
והשמיים יחכו לנו עד שנבין

ובלילות נרוץ מתוך עצמנו
אל שדות ילדות, בארץ לא שבויה
אתה המים המבקשים משיבולים לגדול

אלוהים ודאי מקשיב תמיד ללב
כשהכאב כמו אבן שם
אני כמעט כבר מת מאהבה

השנים יכשילו את רגלינו,
אך לא ניפול, כמו אבן נעמוד
מול כל סופות החול, השלג והאש
תמיד נדע לזכור שיעבור

אלוהים ודאי מקשיב תמיד ללב
כשהכאב כמו אבן שם
אני כמעט כבר מת מאהבה

רק בגלל הרוח

מילים: מיכה שטרית
לחן: לאה שבת

יהיה מה שיהיה אני עוד אשנה
אני אגשים את חלומי
נושאי בשורה רעה מכות או עוד גזרה
לא ישנו את מהותי.

אני את והאל שלצידי עוד ננצח
לא בגלל הכוח רק בגלל הרוח
הנושבת בגבי.

רק בגלל הרוח בתוכי, במוחי, בנשמתי
רק בגלל הרוח בתוכי, בדמי, בנשמתי.

את שיש לי להגיד, אני עוד אצרח
אפילו בירח ישמעו
מי שיגיד: "לא כך" אותו לא אשכח
יבוא היום אוכיח צדקתי.

אני את והאל שלצידי...

מנחה:

אחרי ימי מלחמה ארוכים וקשים, ניחל שהשקט יחזור לארצנו ולכל האיזור. בכל האיזור אמהות מודאגות, ילדים מפוחדים, אבות חרדים. עם חלוף שנה וחצי יש בנו את החמלה ואת האומץ לבקש: שלום.

שיר סיום (אפשר לבחור אחד):

לו יהי

מילים ולחן: נעמי שמר

עוד יש מפרש לבן באופק
מול ענן שחור כבד
כל שנבקש לו יהי.
ואם בחלונות הערב
אור נרות החג רועד
כל שנבקש לו יהי.

לו יהי, לו יהי,

אנא - לו יהי

כל שנבקש לו יהי.

מה קול ענות אני שומע
קול שופר וקול תופים
כל שנבקש לו יהי
לו תישמע בתוך כל אלה
גם תפילה אחת מפי
כל שנבקש לו יהי

לו יהי, לו יהי..

בתוך שכונה קטנה מוצלת
בית קט עם גג אדום
כל שנבקש לו יהי.
זה סוף הקיץ סוף הדרך
תן להם לשוב הלום
כל שנבקש לו יהי.

לו יהי, לו יהי...

ואם פתאום יזרח מאופל
על ראשנו אור כוכב
כל שנבקש לו יהי.
אז תן שלוה ותן גם כוח
לכל אלה שנאהב
כל שנבקש לו יהי.

לו יהי, לו יהי...

אני מאמין

מילים: שאול טשרניחובסקי
לחן: טוביה שלונסקי

שחקי, שחקי על החלומות,
זו אני החולם שח.
שחקי כי באדם אאמין,
כי עודני מאמין בכך.

כי עוד נפשי דרור שואפת
לא מכרתיה לעגל-פז,
כי עוד אאמין גם באדם,
גם ברוחו, רוח עז.

רוחו ישליך כבלי-הבל,
ירוממנו במתי-על;
לא ברעב ימות עבד,
דרור - לנפש, פת - לדל.

שחקי כי גם ברעות אאמין,
אאמין, כי עוד אמצא לב,
לב תקוותי גם תקוותיו,
יחוש אושר, יבין כאב.

אאמינה גם בעתיד,
אף אם ירחק זה היום,
אך בוא יבוא - ישאו שלום
אז וברכה לאום מלאום.

קריאה:

אין הדמעות מכבות את הלפיד, ואין הצער מוחק את התקווה.
זו התקווה שלא נותנת לעצום את העיניים ולא מכבה את הלבבות הסוערים.
זו היא התקווה בת האלפיים, זו התקווה הצעירה בת הימים האיומים האלה.

מוקי צור, התקווה הצעירה ("הארץ"), 24.11.23

שירה:

עושה שלום במרומיו
הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל (ועל כל יושבי תבל)
ואימרו אמן.

שירה:

התקווה

נפתלי הרץ אימבר

כל עוד בלבב פנימה
נפש יהודי הומיה
ולפאתי מזרח קדימה
עין לציון צופיה

עוד לא אבדה תקוותנו
התקווה בת שנות אלפיים
להיות עם חופשי בארצנו
ארץ ציון וירושלים.

הבדלה בין זכרון לעצמאות

לוח השנה מעמיד לפנינו את אתגר המעבר מיום הזכרון ליום העצמאות, מבכי לשירת נצחון, מלב שבור ללב שמח וגאה. זאת דרישה קשה, ובכל זאת אנחנו עומדים בה. היא הרבה יותר קשה מאז ה-7 באוקטובר: האסון הנורא, השכול הבלתי-נתפס, המלחמה המתמשכת והחטופים שעוד לא איתנו כאן. קשה לנשום, וממש קשה לשמוח.

הצעתנו כאן היא למילים שיאפשרו את המעבר הזה, שיתנו פשר להבדלה בין יום הזכרון ליום העצמאות. זאת המציאות שלנו, וזאת ההתמודדות שלנו איתה.

קריאה:

אין אנו בונים שערי ניצחון, ואין לנו היכלות גבורה. אין כמונו היודעים כי מלחמות, אפילו הסתיימו בניצחון, הן מסע ארוך אל הכאב והשכול.

הארץ הזאת ידעה סבל רב במלחמות וביניהן, פניה חרושות בקמטים של כאב. שילמנו, ואנו מוסיפים לשלם, מחיר יקר תמורת הזכות לתקוע כאן יתד, לבנות כאן בית. ואיך אנו גומלים לאותה חבורה גדולה ומופלאה של נערים ונערות, ששילמו את המחיר היקר תמורת קיומנו כאן? אין תגמול. המעט שאנו, החיים, יכולים לגמול לחברינו המתים הוא הזיכרון, ההולך אחריהם ואיתנו.

(יצחק רבין, מתוך הקדמה לספר "גלעד", 1989)

קריאה:

קהלת ג א-n

לְכָל זְמַן וְעַת לְכָל חַפֵּץ
תַּחַת הַשָּׁמַיִם.

עַת לְלֶדֶת וְעַת לְמוֹת
עַת לְטַעַת וְעַת לְעִקּוֹר נְטוּעַ.
עַת לְהַרוֹג וְעַת לְרַפּוֹא
עַת לְפָרוֹץ וְעַת לְבָנוֹת.
עַת לְבָכוֹת וְעַת לְשַׁחֹק
עַת סְפוֹד וְעַת רִקּוֹד.
עַת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים
וְעַת כְּנוֹס אֲבָנִים
עַת לְחַבּוֹק וְעַת לְרַחֵק מִחֶבֶק.
עַת לְבַקֵּשׁ וְעַת לְאַבֵּד
עַת לְשָׁמוֹר וְעַת לְהַשְׁלִיךְ.
עַת לְקָרוֹעַ וְעַת לְתַפּוֹר
עַת לְחַשׂוֹת וְעַת לְדַבֵּר.
עַת לְאַהֵב וְעַת לְשֹׂא
עַת מְלַחֵמָה וְעַת שְׁלוֹם.

קריאה:

בבלי שבת לד ע"ב

'בין השמשות' –
ספק מן היום ומן הלילה,
ספק כולו מן היום,
ספק כולו מן הלילה [...]
'בין השמשות' כהרף עין,
זה נכנס וזה יוצא,
ואי אפשר לעמוד עליו.

יש בי אהבה

מילים ולחן: ארקדי דוכין

בין האפל לנסתר
בעולמנו המר
אומרים שיש עוד תקוה
קוראים לזה אהבה
ומחכים לבואה

בין האתמול לעתיד
בין האוצר לתחתית
אומרים שיש עוד תקוה
קוראים לזה אהבה
ומחכים לבואה

בין הבלבול לאסון
תדעו שיש פתרון
קוראים לזה אהבה
בין הזיוף לאמת
בין כל מה שחי למת
ישנה אהבה

יש בי אהבה
והיא תתעורר ותיגע
יש בי אהבה והיא תנצח

בין השפיות לשינה
בין הילדות לזקנה
אומרים שיש עוד תקוה
קוראים לזה אהבה
ומחכים לבואה

בין האתמול לעתיד

אני נושא עמי

מילים: יעקב אורלנד
לחן: דוד זהבי

אני נושא עימי את צער השתיקה,
את נוף האלם ששרפנו אז מפחד,
הלוא אמרת אליי: "העיר כל כך ריקה"
הלוא אמרת אליי: "נשתוק מעט ביחד".

בחלוני קמלו כבר שושני הנוחם,
בחלוני נסתם חזון המרחבים,
רק הרחובות עוד מחייכים במלוא הרוחב,
אל כל אשנב מוצת באור הערבים.

בואי נצא שוב לחוצות אותם הלכנו,
אל ספסלי האהובים בגן העיר.
אולי נפגוש עוד בפנים אשר שכחנו,
אולי נשמע עוד מחדש אותו השיר.

בחלומות ההם על הספסל הקר,
בחלומות ההם נרדים את עברנו,
עד שיום אחד, גבוה ומוכר,
ייפול שוב בנשיקות על צווארנו.

קריאה:

מזה שבועות אני מדממת שירים

איריס אליה כהן

אֲנִי קוֹרֵאת לְקַבֵּץ "יְגוֹן"
מוֹחֶקֶת
קוֹרֵאת לוֹ "אוֹקְטוֹבֵר"
מְשַׁנֶּה לְ"שִׁבְעָה"
מְחַלֶּפֶה לְ"תְהוֹם"
מְשַׁנֶּה: "תְּהוֹמוֹת"
קוֹרֵאת לוֹ "כְּשֹׂאוֹל"
קוֹרֵאת לוֹ "תְּקוּנָה"

מוֹרָה לְמַחְשֵׁב שְׂיִזְכֹּר
הוּא עוֹנָה לִי "שׁוֹמֵר אֶת תְּקוּנָה"

קריאה:

מתוך: שירי סוף הדרך

לאה גולדברג

לְמַדְנִי, אֱלֹהֵי, בְּרֶךְ וְהִתְפַּלֵּל
עַל סוּד עֲלֵה קָמְלִי, עַל נְגֵה פְּרִי בְּשֵׁל,
עַל הַחֲרוּת הַזֹּאת: לְרֵאוֹת, לְחוּשׁ, לְנֶשֶׁם,
לְדַעַת, לְיַחַל, לְהַכְּשֵׁל.

לְמַד אֶת שְׁפָתוֹתַי בְּרֶכֶה וְשִׁיר הַלֵּל
בְּהִתְחַדֵּשׁ זְמַנְךָ עִם בְּקָר וְעִם לַיִל,
לְבַל יִהְיֶה יוֹמֵי הַיּוֹם כְּתַמּוּל שְׁלֹשׁוֹם.
לְבַל יִהְיֶה עֲלֵי יוֹמֵי הַרְגֵל.

ימים של שקט

מילים: ירדן בר כוכבא
לחן: אבי גרייניק

הנה הם באים ימים של שקט
אחרי הרעש הגדול והנורא
אפשר לנוח קצת על המרפסת
ולאסוף את שברי הסערה

הנה הם באים ימים של שקט
כבר שכחתי איך שהם נראים
אפשר עכשיו לפתוח את הדלת
לשלוח אל הרוח ציפורים

הנה הם באים ימים של שקט
נצא אל החלון לראות
אם קלו כבר המים
אולי כבר יש באופק אדמה
זוגות זוגות
נצא זוגות זוגות
נביט אל השמיים
נחכה ביחד ליונה.

הנה הם באים ימים של שקט
אחרי שכבר איבדנו את הכול
תשב איתי עכשיו על המרפסת
תבכה איתי ביחד על אתמול

הנה הם באים ימים של שקט
שנינו כאן ביחד על ההר
המים כבר ירדו ויש כבר קשת
אפשר לקום, סוף העולם עבר

רק בגלל הרוח

מילים: מיכה שטרית
לחן: לאה שבת

יהיה מה שיהיה אני עוד אשנה
אני אגשים את חלומי
נושאי בשורה רעה מכות או עוד גזרה
לא ישנו את מהותי.

אני את והאל שלצידי עוד ננצח
לא בגלל הכוח רק בגלל הרוח
הנושבת בגבי.

רק בגלל הרוח בתוכי, במוחי, בנשמתי
רק בגלל הרוח בתוכי, בדמי, בנשמתי.

את שיש לי להגיד, אני עוד אצרח
אפילו בירח ישמעו
מי שיגיד: "לא כך" אותו לא אשכח
יבוא היום אוכיח צדקתי.
אני את והאל שלצידי...

הלוואי

מילים: אהוד מנור
לחן: בועז שרעבי

הלוואי ומענן תרד עלינו קשת
הלוואי שלעולם הזה יש תקנה...

הלוואי ויום יצמח מתוך סופה גועשת
הלוואי ולא תאבד לעד המתנה
הלוואי שהמדבר יצמיח עשב דשא
הלוואי ועוד נשב בצל התאנה.

הלוואי שלא נכאב ואיש אחיו יאהב
הלוואי וייפתחו שוב שערי גן עדן
הלוואי ויתמזגו מזרח ומערב
הלוואי הלוואי ונחדש ימינו כאן כקדם.

הלוואי ולא יישא עוד גוי אל גוי חרב
הלוואי ולא ננטוש את דרך התקווה
הלוואי והאדם יהיה רחום עד ערב
הלוואי שיש סיכוי אחד לאהבה.

הלוואי שלא נכאב...

עושה שלום

מילים: מן התפילה
לחן: נורית הירש

עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו
ועל כל ישראל (ועל כל יושבי תבל)
ואימרו אמן.

יום העצמאות

מטרות:

- א. להבין את משמעות הריבונות - ריבונות היא לא רק שליטה טריטוריאלית, אלא אחריות רחבה על עיצוב החברה, הערכים והתרבות שבתוכה. ריבונות היא היכולת לקבוע את הדרך הלאומית.
- ב. להיות מודעים למחיר ההיסטורי של ריבונות - השגת ריבונות כרוכה באתגרים ובמחירים - אישיים, חברתיים ולאומיים. החניכים יכירו בכך שהחירות המדינית של העם היהודי לוותה במאבקים ובבחירות קשות לאורך ההיסטוריה.
- ג. להכיר בריבונות כביטוי לערכינו הלאומיים - הריבונות אמורה לשקף את הערכים שלנו כעם. עלינו לשאול מה הערכים אותם היינו רוצים שהריבונות היהודית תייצג - יום העצמאות הוא ביטוי לאותם ערכים.

פתיחה:

יום העצמאות אינו רק חגיגת הקמת המדינה, אלא הזדמנות לחשוב לעומק על המשמעות של ריבונות. מה המשמעות של להיות עם חופשי בארצו? האם ריבונות היא רק שליטה על שטח, או שמא היא גם מחויבות לעיצוב החברה והערכים שבתוכה? לאורך ההיסטוריה, העם היהודי חווה תקופות קצרות של עצמאות ותקופות ארוכות של גלות. חזרתו של העם היהודי לריבונות הייתה חלום בן אלפיים שנה שהתגשם, אך גם אתגר הדורש התמודדות מתמשכת. ביום העצמאות, כשהמדינה חוגגת את קיומה, נרצה לעצור ולשאול: מה אנחנו עושים עם העצמאות הזו? האם ריבונות היא יעד בפני עצמו, או שהיא אמצעי ליצירת חברה ערכית וצודקת? בשיעור הזה נבחן כיצד הריבונות עיצבה את ההיסטוריה היהודית, נדון במחירים ובאתגרים שלה, ונשאל כיצד נוכל להבטיח שהיא תשמש אותנו לא רק ככוח שלטוני, אלא גם כבסיס לאחריות מוסרית וחברתית.

1. מהי ריבונות?

- נשאל את החניכים מה הם לדעתם המרכיבים החיוניים של ריבונות, ונכתוב אותם על הלוח.
- נשווה בין תשובותיהם לבין ההגדרה האקדמית המקובלת, הכוללת:
- שליטה טריטוריאלית** - גבולות מוגדרים.
 - שלטון עצמאי** - ממשלה, מערכת משפט, צבא.
 - זהות לאומית** - חוקים, סמלים, תרבות משותפת.
 - כלכלה וחברה** - שליטה במשאבים, מערכות רווחה.
 - יחסים בינלאומיים** - הכרה דיפלומטית ויחסי חוץ.

דיון:

- האם ניתן להיות ריבוניים ללא כל אחד מהמרכיבים האלה?
- כיצד כל אחד מהם בא לידי ביטוי בישראל?

2. ההיסטוריה היהודית היא מסע מתמשך בין ריבונות לבין גלות. נקיים בין החניכים תחרות סידור אירועים ותקופות בהיסטוריה היהודית. החניכים מחולקים לשתי קבוצות ומקבלים פתקים עם שמות האירועים. עליהם לסדר אותם בסדר כרונולוגי.

תקופת המקרא: ממלכת ישראל המאוחדת (שאול, דוד ושלמה)

חורבן בית ראשון (586 לפנה"ס) - גלות בבל

שיבת ציון (תקופת עזרא ונחמיה) - ניסיון לחידוש הריבונות

שלטון יוני והתקוממות החשמונאים - הקמת ממלכת החשמונאים

שלטון רומאי וחורבן בית שני (70 לספירה) - תחילת הגלות הארוכה

מרד בר כוכבא (132 לספירה) - ניסיון אחרון לריבונות יהודית עד המאה ה-20

הגלות הארוכה - חיים תחת שלטון זר לאורך הדורות

הציונות והמאבק להקמת המדינה - הקונגרס הציוני הראשון, הצהרת בלפור, מלחמת העצמאות

דיון:

- מה היו המחירים של אובדן הריבונות לאורך ההיסטוריה?
- לכמה זמן מתוך ההיסטוריה היהודית ליהודים הייתה ריבונות? איך הגלות עיצבה לדעתכם את האופי היהודי?

3. נשאל: כיצד חיים של עם ללא ריבונות משפיעים עליו מבחינה תרבותית, חברתית ודתית? קוראים עם החניכים קטעים שונים שנכתבו בזמן הגלות או על חווית הגלות.

"על נהרות בבל" / תהילים קל"ז

עַל נְהָרוֹת בְּבֶל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן: בְּעַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תִּלְיֵנוּ כְּנֹרְתֵינוּ: גְּפִי שָׁם שְׁאַלֹנוּ שׁוֹבֵינֵנוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׁמִחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: דְּאִיךְ נִשְׁיֵר אֶת שִׁיר יְהוָה עַל אֲדָמַת נֶכֶר: הֲאֵם אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמֵינִי: וְתִדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחֻכֵי אֵם לֹא אֲזַכְּרֵכִי אֵם לֹא אֲעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמִחָתִי: זָכֹר יְהוָה לְבָנֵי אָדָם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בָּהּ:

"לבי במזרח" / יהודה הלוי

לְבִי בְּמִזְרָח וְאֲנֹכִי בְּסוֹף מְעָרָב / אִיךְ אֲטַעֲמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶל וְאִיךְ יַעֲרֵב אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרַי וְאֲסָרִי, בְּעוֹד / צִיּוֹן בְּחֶבֶל אָדָם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרָב יִקַּל בְּעֵינַי עֵזֶב כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ / יִקַּר בְּעֵינַי רְאוֹת עֲפָרוֹת דְּבִיר נְחָרָב.

נאום בקבלת פרס נובל / ש"י עגנון (1966)

"מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו - נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל, בכל עת, תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים. בחלום, בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל. נעימות שכאלה לא שמעה כל אוזן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. חושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיִרְאָתָם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום, השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה; שאם היו אחי בני עמי שומעים - לא היו יכולים לעמוד בצערם, מחמת אותה הטובה שאבדה להם. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר בפה - נתנו לי לעשות שירים בכתב."

תיאור של חג הסיגד / תמר יוסף (אינגדאו), שגדלה באזור גונדר ועלתה לארץ בגיל 14 במבצע משה

באותו יום אנשים היו צמים ולובשים לבן, האווירה הייתה של התרומות רוחנית. חלק גדול מאד מהתפילה עוסק בירושלים, בשנה הבאה בירושלים. אני ידעתי להגיד ירושלים לפני שידעתי להגיד את שמי, ירושלים סימנה עבורנו גן עדן.

(מתוך אתר בית אבי חי)

שאלות לדיון:

- כיצד מבטאים הטקסטים את החוויה של אובדן הריבונות?
- האם העם היהודי הצליח לשמור על זהותו בגלות? כיצד?
- מה לדעתכם היה הכי קשה ליהודים בגלות? (אפשר לשתף בסיבות בגללן המשפחות של המשתתפים עלו לארץ)

4. קוראים ביחד קטע מתוך שיחה עם גרשום שלום.

גרשום שלום (1897-1982) היה חוקר יהודי-ישראלי, מייסד המחקר האקדמי של הקבלה והמיסטיקה היהודית. הוא עלה לארץ ב-1923, היה ממקימי החוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית ופרסם מחקרים פורצי דרך על הקבלה והשבתאות.

שיחה בין אהוד בן עזר לגרשום שלום

אהוד בן עזר: בשנים האחרונות נשמעו קולות בקרבנו ובקרב יהודים בעולם, לפיהם קיימת הבחנה כזאת – האינטלקטואל היהודי בארצות-המערב נעשה לסמל של ה"זר", האאוטסיידר, בחיי הספרות והרוח. לו יש "בשורה" לגויים ולעמו. ואילו האינטלקטואל היהודי בישראל עומד בלחצים של תודעת מצור, מלחמות, וסכנה ממושכת לקיום המדינה, ועל כן נעשה הוא, במודע ושללא-במודע, לחלק מן הממסד, שותף לתודעת האחריות של הרוב, ואינו מסוגל לעמדה ביקורתית רדיקלית. האין בכך משום חלק מן המחיר שאנו משלמים עבור הגשמת הציונות?

גרשום שלום: אתה שואל על מחיר הציונות, והשאלה היא לא מה מחיר הציונות אלא מה מחיר הגלות? טענות של אנשים כמו **ג'ורג' סטיינר** נשמעו כבר לפני שישים ושבעים שנה. תמיד היו טענות כלפי הציונות, והציונים היו מיעוט בעם היהודי. רק לאחר השואה השתתקו המקורגים לכמה זמן. אין לי ויכוח עם ג'ורג' סטיינר. הוא מנסה לחיות מחוץ להיסטוריה. ואילו בישראל אנחנו חיים מתוך אחריות, ובתוך ההיסטוריה. אתה שואל על ה"זרות"? שילמנו מחיר יקר עבור היותנו זרים ומנוכרים במשך אלפי שנות היותנו בגלות: מחיר השנאה, הרדיפות, השמד וקידוש-השם. כיום האאוטסיידר הוא באופנה בעולם המערבי, והאינטלקטואל היהודי כאילו נהנה מכך. אך מה יהיה מחיר? האם לא יטיחו בפנינו את זרותו היהודית לגנאי? בגרמניה ובצרפת האופנה של היהודי היתה, בשעתו, להשתייך ולא להיות זר. בנוסח "הגרמנים בני דת משה". בעת ההיא התגאו היהודים בהשתייכותם ולא בזרותם.

אם היום מקסים אותך הקסם המיוחד של האינטלקטואלים היהודים בגולה, אני אומר – בבקשה, תלך לשם. תחיה חמש שנים במחיצתם, ותראה מה מחיר הגלות שהם משלמים. מי שמרגיש שצר לו בישראל, שיילך לו לניו-יורק או לקמברידג' ויראה אם הוא מרגיש שם נפלא כמו ג'ורג' סטיינר.

אני שונא את המילה הזאת, ממסד. אך אם אתה רוצה ומתעקש להשתמש בה, דע לך שאני חלק מן הממסד וגם אתה. וכולנו כאן הממסד, לרבות אותם השמים אותו ללעג. ומי שאינו רוצה להיות חלק מן הממסד כאן, שילך. כי הממסד יושב היום (1970) בתעלת סואץ. מי שאינו רוצה, שילך.

אין לי ויכוח עם אינטלקטואל יהודי שמעדיף את סיבוכי הרוחניים האישיים על-פני הבעייה של אחריות היסטורית. יעשה כל אחד את שלו. הוויכוח איתו הוא לא מציאותי. אדם שמעדיף את צרותיו הפרטיות והאישיות, ומתפנק על חשבון האפשרויות היצירתיות של ההתנכרות – אז שילך לו ויחיה על-פי מיטב הבנתו אם סטיינר לא רוצה לשאת עימנו באחריות למדינה – הוא צודק. שיהיה יהודי-הגלות. יכול להיות שיום אחד יכו אותו על הראש ואז יגלה שבאמת אינו שייך לשם.

אהוד בן עזר: אמרת כי בוויכוח עם האינטלקטואל היהודי מחוץ לישראל, אין אפשרות של הכרעה הגיונית, אלא מוסרית בלבד. מהי ההכרעה המוסרית?

גרשום שלום: אולי צודק האדם שאינו יכול להתגבר על יצר בדידותו האינטלקטואלית, אבל השאלה היא בתחום האחריות המשותפת ליהדות. אני מסכים שעם ישראל קיים וחי. אני לא רואה עצמי תלוש מן העם. הרגשתי שמקומי כאן, ולכן אני כאן. בשבילי היתה העלייה לארץ-ישראל עוד בראשית שנות העשרים, לפני היטלר ולפני השאלה הכלכלית. ועליתי לא מפני שלא יכולתי להסתדר בגרמניה אלא מפני שהחלטתי שמקומי כאן, גם כפרט, גם כחלק מן העם.

לכן אני אומר לך – בין שתי הברירות המוסריות אי-אפשר להכריע. ההכרעה נתונה בידי כל אדם באופן פרטי, במידה והוא מסוגל להיות אדון לגורלו: האם הוא חושב שיש לו משהו משותף עם עמו, או שהוא רואה בהתנכרות ערך עילאי? אני אינני מאמין באפשרות השנייה.

אהוד בן עזר: אחת מטענותיה של הציונות היתה כי היא מביאה עימה את הביטחון של הקיום היהודי. השואה הצדיקה-כביכול באופן טראגי טענה זו. סכנת הקיום, ותודעת סכנה זו, חזקים בישראל משך כל שנותיה, ונעשו ממש לסטיכיה, אולי יותר מאשר אצל יהודי ארצות המערב. אם להתבטא באופן אכזרי נצטרך לשאול – במה עדיף גיטו מזוין במזרח-התיכון, בגבולות אלה או אחרים, והיותנו שנואים עדיין על-ידי כל שכנינו – על פני קיום יהודי בפזורה עם מחיר גילויי אנטישמיות פה ושם, אך אולי ללא סכנה פיסית נראית לעין, ובלא הסטיכיה שמביאה עימה סכנה פיסית לקיום בארצנו. מה הרבותא שלנו כמדינה ציונית בפיתרון בעיות היסוד של הקיום היהודי? האם אין המחיר שאנו משלמים עבור ההשתקעות בהגנה על הקיום כערך עליון ומאחד – מחיר רב מדי, הבא על חשבון הגשמת מטרת אחרות של החזון הציוני?

גרשום שלום: אצלי לא תמצא מילה על כך שהציונות היא פיתרון שאלת היהודים. אני לא מאלה המאמינים שיש "פיתרון" למה שקוראים "שאלת היהודים". כאשר אתה נכנס בעיניים גלויות ומתוך הכרעה לתחום ההיסטוריה, אתה מתמודד. אנחנו גרמנו גם להתגבשות הערבים כאויב בעל תודעה לאומית משותפת, מפני שפעלנו בתוך ההיסטוריה. כשאתה עומד על מקום אחד אינך עושה כלום. אבל כאשר אתה מתחיל ללכת, אתה בוחר בכיוון אחד, ולא באחרים, ומשלם את המחיר עבור החלטתך ופעולתך. זוהי המשמעות של פעולה בהיסטוריה, ולא בשעשוע בלבד.

- מתוך השיחה, מהו המחיר שדורשת מאיתנו הריבונות (החזרה להיסטוריה)? מה מחיר הגלות? מה הדוגמאות היום לשני צדי המטבע?
- האם אתם מרגישים שאתם חיים מתוך תחושת אחריות ליהדות?
- מה זה אומר, שבעצם כל אחד מאיתנו הוא חלק מהממסד? האם יש לזה מחירים?
- האם השנה וחצי האחרונות חיזקו בכם את תחושת האחריות על העם היהודי, או דווקא גרמו לכם לרצות להתרחק מאותה אחריות?

5. קוראים את הגדרת הריבונות של אבי שגיא.

אבי שגיא הוא פילוסוף וחוקר ישראלי, המתמחה בהגות יהודית, פילוסופיה של המשפט ואתיקה. פרופסור במרכז שלם ובאוניברסיטת בר-אילן, כתב רבות על זהות יהודית, דמוקרטיה ויחסי דת ומדינה.

אבי שגיא על ריבונות / מתוך הרצאה מוקלטת על פלורליזם

ביסוד המדינה - האמנה בין האזרחים למדינה [...] ביסודה של האמנה עומדים ערכים. כאשר אזרחים נותנים כח למדינה, הם נותנים את הכח כדי לממש תכליות. התכליות קשורות ברווחתם, שלמותם, ביטחונם וחירותם של האזרחים. המדינה היא אמצעי למימוש ערכינו [...] אלא שלמדינה יש תכליות המוכתבות ע"י האזרחים והיא מתאימה ומתקנת את עצמה לאורך הדורות.

- למה ריבונות היא גם יציקת תוכן של חברה?
- מה לדעתכם התוכן שאנו יצקנו ויוצקים לריבונות שלנו? איזה תוכן הייתם רוצים שהריבונות תחזיק בה?
- איך יום העצמאות הוא ביטוי של התוכן של הריבונות שלנו? איך הייתה רוצים לחגוג אותו?

סיכום:

ביום העצמאות אנחנו חוגגים את הזכות להיות עם עצמאי במדינה משלנו, אך החג הזה הוא לא רק ציון דרך היסטורי - הוא תזכורת לאחריות הגדולה הכרוכה בעצמאות. ריבונות היא לא רק עובדה קיימת, אלא בחירה מתמשכת: כיצד להשתמש בכוח שניתן לנו? אילו ערכים ינחו אותנו בעיצוב החברה?

השיעור הזה לימד אותנו שריבונות היא הרבה מעבר לשלטון - היא בחירה באיזה אופן ננהל את חיינו כחברה, איך נתמודד עם אתגרים פנימיים וחיצוניים, ואילו עקרונות יעמדו בבסיס המדינה שלנו. ההיסטוריה מלמדת אותנו שהחזקת ריבונות אינה מובנת מאליה, ושמירה עליה דורשת לא רק עוצמה, אלא גם חכמה, מוסריות ויכולת להגדיר מטרות משותפות.

ביום העצמאות, כשהדגלים מתנופפים והשירים נשמעים ברחובות, חשוב לזכור שהעצמאות אינה רק אירוע שאירע בעבר - היא אתגר שמלווה אותנו בכל יום מחדש. השאלה הגדולה היא לא רק כיצד נשמור על הריבונות שלנו, אלא איך נעניק לה משמעות שתשקף את הערכים והחזון שלנו כחברה.

מטרות:

- א. להכיר את מגילת העצמאות כמסמך המכונן של מדינת ישראל
- ב. לבחון את הרלוונטיות של עקרונות מגילת העצמאות
- ג. לאשר מחדש את עקרונות מגילת העצמאות כערכים אישיים וחברתיים

1. פתיחה: נציג קטע קצר מהכרזת העצמאות

- מי מזהה את האירוע?
- מה מיוחד במעמד הזה?

נסביר: בתאריך ה' באייר תש"ח 1948 הוכרזה הקמת מדינת ישראל. מסמך הכרזת המדינה שמקריא בן-גוריון במעמד זה יהפוך להיות מגילת העצמאות של ישראל.

2. איך להקים מדינה? - דמיון מודרך:

דמיינו שאתם או אתן עכשיו במקומו של דוד בן-גוריון, ומוטלת עליכם/ן המשימה לכתוב את ההכרזה על הקמת המדינה. מה תכריזו? חשבו: מה חשוב שיהיה במדינה הזו? אילו ערכים מובילים אותה? מה משותף לכל האזרחים במדינה החדשה? כתבו לעצמכם/ן רשימה של ערכים מרכזיים, המובילים את המדינה ואת האזרחים בה. נאסוף ונכתוב בטור, בצד ימין של הלוח, את הערכים שעלו בקבוצה.

3. מה אומרת מגילת העצמאות?

נקרין את הקטע הבא בו ניתן לקרוא ולשמוע את מרבית נוסח מגילת העצמאות. ניתן להשתמש בנוסח הכתוב של מגילת העצמאות במקום או בנוסף לסרטון.

- אילו ערכים באים לידי ביטוי בנוסח מגילת העצמאות?

נכתוב את התשובות בטור, בצד שמאל של הלוח, ונשווה את ערכי מגילת העצמאות כפי שזיהתה הקבוצה, אל הערכים הקבוצתיים שנכתבו בצד ימין.

- האם יש הבדלים בין הערכים שבצד ימין ובצד שמאל?
- מה ההבדלים העיקריים שניתן לזהות?
- איזו רשימת ערכים מתאימה יותר למדינת ישראל?
- אילו ערכים חסרים לדעתך במגילת העצמאות?

מתוך: מדוע הושמטה הדמוקרטיה מנוסח מגילת העצמאות? / דב אלבוים, עזרא ברום

אחת הטעויות המפורסמות בנוגע למגילת העצמאות היא הדעה הרווחת שמדינת ישראל מוגדרת במגילת העצמאות מדינה יהודית ודמוקרטית. אולם כפי שייזכר לדעת כל המעיין אף לרגע במגילת העצמאות, לא רק שביטוי מעין זה אינו מופיע במגילה, אלא שאף על פי שמגילת העצמאות רוויה ערכים דמוקרטיים, המילה "דמוקרטיה" עצמה (על הטייתיה) אינה מופיעה בה. [...]

בחירתו של בן גוריון להגדיר את הנרטיב ההיסטורי כ"קשר היסטורי ומסורתי" חושפת מורכבות בזהותו ובזהות שייעד למדינה – יהודית וחילונית, בעלת ערכים הנובעים מהמסורת ועומדת בסטנדרטים מחמירים של שמירה על זכויות אדם.

נסתכל יחד על נוסח מגילת העצמאות ונשאל:

- אילו משפטים מעידים על היותה של המדינה דמוקרטית?

נסביר: אף שהמילים "דמוקרטיה" או "דמוקרטי" אינן מופיעות במגילת העצמאות כלל, ההכרזה על המדינה הצעירה כדמוקרטית עולה מערכי החופש והשוויון שמופיעים בנוסח המגילה: חופש (דת, תרבות, חינוך ושפה) ושוויון זכויות מלא - ללא הבדל דת, גזע ומין.

- האם העובדה שהמילה "דמוקרטיה" לא כתובה במגילת העצמאות, פוגעת בהיותה של ישראל דמוקרטית?
- בדיעבד, האם היה חשוב להוסיף את המילה "דמוקרטיה" למגילה?

לסיכום:

מגילת העצמאות הוקראה במעמד הכרזת המדינה. ככזו, היא המסמך המכונן שמגדיר את ערכי המדינה, מאז הקמתה ועד היום.

כפי שראינו ישנם ערכים שמופיעים באופן ברור במגילה, וישנם ערכים שרק משתמעים ממנה. גם ערכים המצוינים במפורש בהכרזה לאו דווקא מיושמים במציאות העכשווית בישראל.

עם זאת, בתקופה זו בה ישנן קבוצות בישראל שמערערות על מעמדה של מגילת העצמאות כמסמך המכונן של מדינת ישראל, שמגדיר את דרכה ואת ערכיה, עלינו להילחם על ערכים אלה ולפעול כדי ליישם, באופן אישי וחברתי.

סדר יום העצמאות

יום העצמאות הוא יום חגיגי. בשנים האחרונות מתנקזים ליום זה רגשות רבים: החיבור בין יום הזיכרון ליום העצמאות, יוצר הלחם, חיבור, בין מחיר דמים שאנחנו משלמים ובין ה"לשם מה" לשמו אנחנו משלמים אותו. עבור רבים, חיבור הימים אינו מובן מאליו, וקשה לעשות מעבר רגשי גדול זה, בין אבל לשמחה. בקהלת נכתב: כי "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים", המעבר בין "עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רקוד" (קהלת ג, ד); מאתגר; עד כדי ביסול השלמה שביום העצמאות.

שאלות רבות נשאלות אודות מה חוגגים ביום העצמאות בשנה זו: כיצד ניתן לחגוג 'עצמאות', כאשר יש עוד חטופים במנהרות החמאס? האם אנחנו חוגגים עצמאות או שאנחנו צריכים להגן על עצמאותנו בפני אלו המנסים להפקיע אותה מאיתנו? האם הפקעת העצמאות המאיימת עלינו, היא איום מבחוח בדמות הקמים עלינו לכלותינו, או שהיא איום מבפנים?

נבחר להחזיק בקצוות החוטים השונים, מבלי להתעלם מהמורכבויות. נבחר היום בנקודת מבט המכירה **בטוב שחלמנו עליו**, מברכת על **הטוב הקיים** ומקווה **לטוב שעוד יגיע**. נבחר להכיר בהזדמנות שיש בשמחת העצמאות, ולתעל אותה על מנת להפיח תקווה.

הטקס מוגש בתבנית מוכרת מהתרבות היהודית של 'סדר', המאפשרת לצקת לתוכה תכנים, ערכים, אווירה ומסר המתאימים לנו כרגע. לפניכם/ן הצעה לסדר, אשר ניתן גם ליצור בהשראתה סדר עצמאות משלכם/ן.

בתקווה ופעולה לשלום
צוות החלוץ - המדרשה באורנים

מהות הסדר

סדר העצמאות המוגש כאן מציע שיטות חוויה מגוונות: מתודה ראשונה – שירה משותפת. בכוחה של שירה להביע בצורה עמוקה יותר מכל מילה מדוברת את הערכים המשותפים של הקבוצה/ המשפחה, האווירה שנרצה לייצר והמסרים שנרצה להדגיש. השירה מאפשרת ליצור מעבר חלק בין חלקי הסדר ולקשור בניהם. מתודה שנייה – שיחה. טקס השתתפותי הוא הזדמנות עבור כלל המשתתפים לקחת חלק פעיל בחוויה (בטקס פרונטלי יש 'במה' ו'צופים'). פה בחיק המשפחה, הקבוצה או הקהילה – כולנו משתתפים פעילים בסדר. עורכת הסדר פותחת את המחשבה ומזמינה את המשתתפים לעצבה בזמן אמת. שיחה היא החלק הספונטני בסדר, אותו לא ניתן להכין מראש (בניגוד לבחירת שירים וטקסטים). לשיחה מקום חשוב, כיוון שהיא היחידה המתייחסת למה שקורה כאן ועכשיו. נעודד את המנחה לתת מקום למשתתפי הסדר להביע את עצמם ומתוך כך, ליצור טקסי חד פעמי: הטקס שלנו, היום. מתודה שלישית – תקווה והודיה. כאן נעשתה בחירה ערכית – לשים דגש על הטוב. הטוב הקיים כבר, והטוב שאנו מקווים לו. הסדר מציע לברך על היש ולאפשר לנו לחלום על הטוב שאנו מאמינים שעוד יבוא. התקווה מאפשרת לנו לבחור את מעשינו לאורה, במטרה להגשים אותה. מתודה רביעית – מגילת העצמאות. מגילת העצמאות משקפת כיוון ערכי שמדינת ישראל בחרה ללכת בו. היא משקפת ערכי חיים, שלעולם אינם מושגים במלואם. מצפן הדורש אותנו לזכור לאן אנחנו רוצים ללכת. סדר עצמאות הוא הזדמנות להעמיק במצפן הזה, ולבחור בו מחדש.

מתי נערוך את הסדר?

בערב יום העצמאות (לאחר טקס מעבר מיום הזיכרון ליום העצמאות), או ביום העצמאות עצמו.

מה משך הסדר?

ההמלצה היא 40-60 דקות. בכל מקרה מומלץ להגדיר זמן שיאפשר קיום של אירוע משמעותי מצד אחד, ויאפשר לשמור על מנהגי הקהילה, הקבוצה או המשפחה וכן על התרחשות החג הספונטנית מצד שני.

באיזה אופן ניתן לקיים את הסדר?

ניתן לקיים את הסדר במעגל או מסביב לשולחן, במהלך ארוחה, לפנייה או אחריה, בנינוחות. כמות המשתתפים אינה מוגבלת. אם מדובר באירוע רב משתתפים, מומלץ להפנות את השיחה לזוגות או רביעיות כאשר יש שאלה לשיתוף או שיחה, ולאחר מכן לאסוף מספר שיתופים לקבוצה הגדולה.

הערה לסדר

הסדר המוגש להלן, מציע ארבע ברכות לארבע כוסות, המברכות על חלקים שונים במגילת העצמאות. זו דרך לקרוא במגילת העצמאות ולהדגיש את הטוב הקיים בה, אותו רצתה להעניק למדינת ישראל:

כוס	רעיון מרכזי	שירים מלווים (לדוגמה)	שאלה לשיחה (לדוגמה)
כוס ראשונה: עצמאות האדם	מחויבות לחירות האדם	• על כל אלה • מדינה קטנה	
כוס שנייה: עצמאות המחשבה	מחויבות לחופש המחשבה	• עוד נגיע • בגלל הרוח	“העילתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נמתי לפניה הברכה והקלה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך” (דברים ל, יט).
כוס שלישית: עצמאות הפעולה	מחויבות לפעולה מיטיבה	• אני ואתה • אני נולדתי לשלום	סבב שיתוף – מכוונה לפעולה
כוס רביעית: עצמאות המדינה	הכרה בטוב שבישראל ובעולם	• לחיי העם הזה • אין לי ארץ אחרת	הכרת הטוב – על מה אנחנו מודים במדינה? סבב איחולים למדינה

ניתן לבחור נושאים אחרים לכוסות, ולהתאים להן ברכות בשפה המתאימה למשתתפים בסדר העצמאות שלכם/ן!
דוגמה נוספת לסדר:

כוס	רעיון מרכזי	שירים מלווים	שאלה לשיחה
כוס ראשונה: בית	ישראל היא הבית הקונקרטי שלנו	• כאן נולדתי • כאן זה בית כאן זה לב	שיתוף בזכרון אישי מהילדות במרחבי הארץ
כוס שנייה: קשר לדורות העבר	קשר היסטורי, תנ"ך, זיכרונות קולקטיביים.	• שיר השיירה • חורשת האקליפטוס	“לך לך מארצה וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר ארצה” (בראשית יב, א) - מתי וכיצד הגיעו הדורות הקודמים במשפחה ארצה?
כוס שלישית: כאב ההווה	הוויית הקוצים של החיים בארץ עכשיו	• בימים שיעברו עלינו • אנא בכח	סבב שיתוף – על מה אני כואב? לטפטף ולהמעיט מכוס היין, את דמעות הטיפות.
כוס רביעית: תקוות המחר	כיצד נבטיח את ערכיות קיום ועצמאות הבית המשותף בעתיד?	• מחר • עושה שלום • עוד יבוא שלום עלינו	בחירת פסקה אחת ממגילת העצמאות ושיחה – מה דרוש לי כדי לעמוד בחזון המגילה?

מבנה הסדר ועקרונותיו

שלב	הצעה	הסבר
פתיחה	מילות פתיחה של עורכת הסדר	הזדמנות להניח מחשבות על הסדר ולהזמין להצטרף.
שירה משותפת	<ul style="list-style-type: none"> • שלום לך ארץ נהדרת • בואי נעשה לנו חג • קום והתהלך בארץ 	השירים שנבחר יגדירו את האווירה איתה נרצה להתחיל. מומלץ ללוות את השירה בנגינה, או במוזיקת רקע.
כוס ראשונה	<ul style="list-style-type: none"> • קריאת הטקסט • שאלה לשיתוף - הכרת הטוב • תפילה להשבת החטופים • כוס ראשונה - ברכה 	מבנה הסדר מבוסס על מבנה 4 כוסות יין (או מים) המוכר מליל הסדר בפסח ומסדר ט"ו בשבט.
שירה משותפת	<ul style="list-style-type: none"> • על כל אלה • מדינה קטנה 	
כוס שנייה	<ul style="list-style-type: none"> • קריאת טקסט • כוס שניה - ברכה • טקסט קצר, לבחירת עורכת הטקסט, לשיחה 	הזדמנות לבחור דבר אחד שהמנחה מציעה כמחשבה או בסיס לשיחה קצרה.
שירה משותפת	<ul style="list-style-type: none"> • עוד נגיע • בגלל הרוח 	
כוס שלישית	<ul style="list-style-type: none"> • קריאת טקסט • כוס שלישית - ברכה • משפט מתוך "אלטנוילנד" • סבב שיתוף - מכוונה לפעולה 	
שירה משותפת	<ul style="list-style-type: none"> • אני נולדתי לשלום • אני ואתה 	
כוס רביעית	<ul style="list-style-type: none"> • קריאת טקסט • כוס רביעית - ברכה • סבב איחולים למדינה 	
שירה משותפת	<ul style="list-style-type: none"> • מחר לחיי העם הזה • עושה שלום במרומיו עוד יבוא שלום עלינו 	
נרצה	<p>קימה (פיזית, יאללה לקום:) ואמירה משותפת של משתתפי ומשתתפות הסדר: "תם ונשלם סדר יום העצמאות!"</p>	משמעות המלה "נרצה" בסימני סדר פסח היא שליל הסדר הסתיים.

דף תכנון סדר העצמאות

נזמין אותך עורכת הסדר, להתכונן באמצעות מילוי טבלה זו, עם הפניות שיעזרו לך להוביל את הסדר בקלות ובנינוחות עם המשתתפים.

שלב	בחירת התוכן של עורכי הסדר	עמוד בחוברת
פתיחה		
שירה משותפת		
כוס ראשונה		
שירה משותפת		
כוס שנייה		
שירה משותפת		
כוס שלישית		
שירה משותפת		
כוס רביעית		
שירה משותפת		
נרצה	תם ונשלם סדר יום העצמאות!	

שלום לך ארץ נהדרת

מילים: אילן גולדהירש
לחן: סטיבן גודמן

הייתי בפריז וגם ברומא
ראיתי את שבעת פלאי תבל,
בקוטב הצפוני וגם דרומה,
אך אין מקום כמו ארץ ישראל.
וכמו גלויות של נוף יפות
תמונות בזכרוני עפות,
כמו בעד עדשה של מצלמה
בתרמילי אותן אשא
בכל מקום, בכל מסע
קטעי פסיפס מתוך תמונה שלמה.

שלום לך ארץ נהדרת,
עבדך הדל נושא לך שיר מזמור.
גם אם לעיתים נודד אני על דרך,
מה טוב לנדוד אך טוב יותר לחזור.

צריחי המגדלים בירושלים
וסמטאות השוק הצבעוני
גגות הרעפים של גבעתיים
הניבטים מבעד חלוני.
את האביב בתל אביב,
את סבתי ואת סבי,
את החלה ואת נרות שבת,
את ים המלח מול אדום
ואשת לוט צופה לסדום
ואת הקיץ בואך אילת.

שלום לך ארץ נהדרת...

מימיה הכחולים של הכנרת
והרקיע התואם מעל
והרגשת הבית המוכרת
בתוך עורקי זורמת כמו חשמל.
הרי גליל והשומרון,
הפרדסים שבשרון,
וילדים בגן המושבה
את הכרמל ואת הים
אחד אחד ואת כולם,
תמיד קורצים, אומרים ברוך הבא.

שלום לך ארץ נהדרת...

בואי נעשה לנו חג

מילים: יענקל'ה רוטבליט
לחן: יגאל בשן

בואי נעשה לנו חג
כמו לפני שנה
ומה שטוב בשבילנו
טוב בשביל המדינה
אז בואי נעשה לנו חג
כמו לפני שנה
ומה שטוב בשבילנו
טוב בשביל המדינה

התחיל לרדת ערב, עלו אורות של חג
חשבתי לא תבואי, הייתי כבר מודאג
שבתי ושמעתי קולות מן הרחוב
פתאום היית בדלת, פתאום היה לי טוב
רבצנו לנו ככה, בלי להדליק אורות
עם מוזיקה בחדר, היה גם מה לשנות
העיר יצאה העירה, אבל אנחנו לא
נדמה לי ששכחתי את העולם כולו

אז בואי נעשה לנו חג...

בתוך הטלוויזיה היו המון טקסים
וביניהם גיליתי שיש לך עור מקסים
אי שם הניפו דגל, אי שם תותח ירה
ובדיוק שבאנו תקעו בחצוצרה
וככה כל הלילה, וכל היום הבא
את ואני ביחד, היינו מסיבה
זוכרת איך צחקנו, שכחתי כבר ממה
הלא מאז חלפה, ממש שנה תמימה

אז בואי נעשה לנו חג...

עכשיו אני יושב לי, כותב פה את השיר
ולא יודע איפה, בלעה אותך העיר
המון עבר עלייך, המון עבר עלי
שנה תמימה חלפה לה, מה דעתך אולי
שבואי נעשה לנו חג...

קום והתהלך בארץ

מילים: יורם טהרלב
לחן: יאיר קלינגר

קום והתהלך בארץ
בתרמיל ובמקל.
וודאי תפגוש בדרך
שוב את ארץ ישראל.
יחבקו אותך דרכיה
של הארץ הטובה,
היא תקרא אותך אליה
כמו אל ערש אהבה.

זאת אכן אותה הארץ,
זו אותה האדמה
ואותה פיסת הסלע
הנצרבת בחמה.
ומתחת לאספלט
לבנייני הראווה,
מסתתרת המולדת
ביישנית וענווה.

קום והתהלך בארץ...

וכרמי עצי הזית
ומסתור המעיין
עוד שומרים על חלומה
וחלומנו הישן.
וגגות אודמים על הר
וילדים על השבילים,
במקום שבו הלכנו
עם חגור ותרמילים.

קום והתהלך בארץ...

נקרא:

”בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.”

במגילת העצמאות, קמה הרוח הישראלית, בה עוצבה שאיפתה הרוחנית, המוסרית והמעשית, בה הוגדרו החיים שהיא דורשת לעצמה, לאזרחיה ולשכניה – חיים המהווים השראה לעולם כולו.

ביום זה נבקש להזכיר לעצמנו את הרוח, בה ספוגה מגילת העצמאות, למען תהא אור לישראלים:

”מדינת ישראל... תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין.”

תפילה להחזרת החטופים והשבויים:

תפילת אמונה

יהי רצון מלפניך אלוהינו ואלוהי אבותינו ואימותינו, שתקבל ברחמים וברצון את תפילתנו, ותחוס ותחמול ותרחם על השבויים והשבויים, החטופים והחטופות.

ותושיע אותם ותרחם עליהם יחד עם כל השבויים והאסירים מעמך ישראל.

מוציא אֶסְרִים בְּכוֹשְׁרוֹת, הוא יפדה אותם משביים, ויוציאם מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה ומאפילה לאורה, וירפאם רפואה שלמה, רפואת הנפש ורפואת הגוף, ויאמץ את רוחם, וירבה את כוחם.

אז יתחזקו ויתרפאו, והייתה להם שמחת עולם. וזכות תפילת רבים וצעקתם, המעתירים בעדם בכל אתר ואתר, תעמוד להם למגן לפדותם מבית שביים, וייקרע רוע גזר דינם, וייקראו לפניו יתברך כל זכויותיהם, ויקוים בהם מקרא שכתוב:

”וּפְדוּיֵי יְהוָה יִשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיגוּן נְסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה”, במהרה בימינו, אמן!

תפילת פעולה

יהי רצוננו מעשינו ותקוותינו רחמים, שיחוסו ויחמלו וירחמו על השבויים והשבויים, החטופים והחטופות.

ונושיע אותם יחד עם כל השבויים והאסירים מעמנו ישראל.

נפדה אותם משביים,

ונוציאם מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה ומאפילה לאורה, ונרפאם רפואה שלמה, רפואת הנפש ורפואת הגוף, ונאמץ את רוחם, ונרבה את כוחם.

אז יתחזקו ויתרפאו, והייתה להם שמחת עולם.

זכות תפילת רבים, מעשיהם וצעקתם, המעתירים בעדם בכל אתר ואתר [מקום ומקום], תעמוד להם למגן ולמעשה פדותם מבית שביים, ונקרע רוע גזר דינם, וישובו להם כל זכויותיהם, ויקוים בהם הפסוק:

”וּפְדוּיֵינוּ יִשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיגוּן נְסוּ יְגוֹן וְאַנְחָה” במהרה בימינו ובעזרתנו, אמן!

כוס ראשונה – עצמאות האדם

נרים כוס ראשונה בעבור הדרישה לשמור על עצמאותו של כל אדם, לכוון מנגנונים שיבטיחו עצמאות וחירות מתוך הכרה בלתי מעוררת ביסודות החירות, הצדק והשלום.

מי ייתן ונמשיך במדינת ישראל לצעוד לאורם של יסודות אלו, נגן על הקיים ונלחם על הדורש כינון ותיקון. נברך על האור בחיינו, המאפשר לנו להבדיל בין טוב לרע.

נשתף

זעל זה אני מודה – על מה “אני מודה” ביום עצמאות זה?

על כל אלה

מילים ולחן: נעמי שמר

על הדבש ועל העוקץ,
על המר והמתוק,
על בתנו התינוקות
שמור אלי הטוב.

על האש המבוערת,
על המים הזכים,
על האיש השב הביתה
מן המרחקים.

על כל אלה, על כל אלה,
שמור נא לי אלי הטוב.
על הדבש ועל העוקץ,
על המר והמתוק.
אל נא תעקור נטוע,
אל תשכח את התקווה
השיבני ואשובה
אל הארץ הטובה.

שמור אלי על זה הבית,
על הגן, על החומה,
מיגון, מפחד פתע
וממלחמה.

שמור על המעט שיש לי,
על האור ועל הטף
על הפרי שלא הבשיל עוד
ושנאסף.

על כל אלה...

מרשרש אילן ברוח,
מרחוק נושר כוכב,
משאלות ליבי בחושך
נרשמות עכשיו.

אנא, שמור לי על כל אלה
ועל אהובי נפשי,
על השקט, על הבכי
ועל זה השיר.

על כל אלה...

מדינה קטנה

מילים: דני סנדרסון
לחן: דני סנדרסון ויוני רכטר

במקום די רחוק, קרוב לכאן
אספנו את עצמנו
הבאנו חברינו
ולא אמרנו מי ומה

בדרום בצפון או במרכז
שכרנו קצת שמים
דמעות הביאו מים
פתחנו ארץ חדשה

מדינה קטנה מתחמקת מצרה
את הכתובת לא תמצא
היא שמורה בתוך קופסה
בעולם כל כך קשה
להתבלט זה לא יפה
נתחבא כאן ולנצח לא נצא

שני בתים, שני סוסים, שלושה עצים
נוסעים תמיד ברגל
שרים שירים בלי דגל
נושמים שנים ללא סיבה

מלחמות אסונות חולפים בצד
אנחנו בתוכנו
וכל מה שאצלנו
תמיד ניתן למחיקה

מדינה קטנה...

יום אחד אם כדאי אולי נצא
כל עוד נעמוד לאורך
אני לא מרגיש ת'צורך
נחיה נמות ואז נראה

מדינה קטנה...

נקרא:

במגילת העצמאות, קמה הרוח הישראלית, בה עוצבה שאיפתה הרוחנית, המוסרית והמעשית, בה הוגדרו החיים שהיא דורשת לעצמה, לאזרחיה ולשכניה – חיים המהווים השראה לעולם כולו. ביום זה נבקש להזכיר לעצמנו את הרוח בה ספוגה מגילת העצמאות, למען תהא אור לישראלים:

”מדינת ישראל... תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות”

כוס שנייה – עצמאות המחשבה

נרים כוס שנייה עבור הדעת, יכולתנו לחשוב מחשבה חופשית לחלום לעשות ולהגשים. בעבור הזכות לבחור את עצמנו בעצמנו. מי ייתן ונמשיך להנות מחופש, להעמיק את החופש המלווה את חיינו ולהעניק חופש לאלו שאינם זוכים בו. נברך על זכות זו, המאפשרת לנו לבחור בין טוב לרע.

קריאה ושיחה על טקסט בנושא לבחירת מוביל הטקסט

נושאים אפשריים: חלוציות, ציונות, מגילת העצמאות, ביטחון, התקווה והשלום, עצמאות, עלייה וקיבוץ גלויות, לעולם לא עוד, חג לאומי, שמחה וחגיגה, לאומיות יהודית, ריבונות יהודית ומה היא דורשת אותנו. (המלצה: לבחור טקסט לא ארוך המאפשר סבב שיחה או תשובה קצרה לשאלה העולה מן הטקסט).

הצעות לטקסטים:

1.

אני חי פה כי בשבילי זה המקום שבו יש לחיים שלי משמעות שאני רוצה לדבוק בה. המקום הזה רלוונטי לי, באופן ששום מקום אחר לא רלוונטי. אני יכול לנסוע למקומות יפים, ואני יכול ללמד בכל מיני אוניברסיטאות בעולם. אבל הכאב שלהם הוא לא הכאב שלי, וגם השמחה בסופו של דבר היא קצת אחרת. בעוד שכאן, גם הדברים שמוציאים אותי מדעתי הם רלוונטיים לי. אני מבין את הקודים שיוצרים כל מיני התנהגויות שמוציאות אותי מדעתי או שלא מוציאות אותי מדעתי... ולא הייתי רוצה לחיות במקום אחר כי אני רוצה לחיות במקום רלוונטי. כי החיים קצרים מכדי לחיות אותם במקום לא רלוונטי, בין אנשים לא פחות רלוונטיים. בשבילי זה המקום, ואני רוצה שפה יהיה העתיד של ילדיי ושל נכדוטיי, ואני רוצה שהמקום הזה יהיה בית, וזה הדלק של כל הפעילות הפוליטית שלי במשך הרבה מאוד שנים.

(דוד גרוסמן מתוך הרצאה במרכז האקדמי שלם, 2020)

שאלה לשיחה:

- בזכות מה אנחנו מרגישים פה בית?
- מה הופך את המדינה שלנו למקום הכי רלוונטי עבורנו?
- מה הטוב שיש במדינה שלנו, המאפשר לנו לשאת את הכאבים והקושי שיש בה?

2.

שלום אמיתי בעתיד ייתכן רק כאשר כל אדם יגיע לשלום עם עצמו ויעקור מתוכו את השנאה לזולת, ויהיה מוצאו אשר יהיה, ויהפוך אותה למשהו אחר, במשך הזמן לאהבה אפילו, או שמא זאת ציפייה מוגזמת? ואהבת לאויבך כמון. ומדוע שלא נאמין שזה אפשרי? כשעמדנו בתחנה שאל יאן במרירות: מה גורם לאנשים שירצו להרע לאחרים? ואני עונה: אתה מדבר על אנשים, אבל אל תשכח שגם אתה אחד מהם. ולהפתעתי הסכים איתי ללא ויכוח. יאן הזעפן והעקשן. הרוע הזה נמצא גם בנו, המשכתי והטפתי. לפי דעתי אין פתרון אחר, שום פתרון אחר, אלא להתרכז בעצמנו, ולבער את הרע מקרבנו. אני לא מאמינה שאפשר לתקן משהו בעולם בלי שנתקן קודם את עצמנו.

(אתי הילסום, מתוך "השמיים שבתוכי")

שאלה לשיחה:

- האם יש רע הייתי רוצה לבער מעצמי השנה, כדי לפנות מקום לטוב שיחליף אותו?
- איזה תיקון דרוש לנו, כחברה, על מנת לקדם את הסיכוי לשלום?

עוד נגיע

מילים: אהוד מנור
לחן: אבי טולדנו

מי שלא ידע אהבה בחייו
מי שלא ידע אהבה
מי שלא טעם גאווה מימיו
מי שלא טעם גאווה

בל יקשה את ליבו לקרוב
בל יאמר בנפשו לעזוב
עוד לא באה דרכו אל סופה
עוד תבוא שעתו היפה

עוד נגיע נגיע
עוד נגיע ליום המואר
עוד נפתיע נפתיע
עוד נפתיע את יום המחר

מי שלא מצא מנוחה לרגליו
מי שלא מצא מנוחה
מי שלא שמע הבטחה באוזניו
מי שלא שמע הבטחה

בל יקשה את ליבו לקרוב...

עוד נגיע...

מי שלא זרע אדמה בידיו
מי שלא זרע אדמה
מי שלא מצא נחמה בשנותיו
מי שלא מצא נחמה

עוד נגיע...

בגלל הרוח

מילים: מיכה שטרית
לחן: לאה שבת

יהיה מה שיהיה
אני עוד אשנה
אני אגשים את חלומי
נושאי בשורה רעה
מכות או עוד גזירה
לא ישנו את מהותי.

אני את והאל שלצידי
עוד ננצח
לא בגלל הכח
רק בגלל הרוח
הנושבת בגבי.

רק בגלל הרוח
בתוכי, במוחי, בנשמתי
רק בגלל הרוח
בתוכי, בדמי, בנשמתי.

את שיש לי להגיד,
אני עוד אצרח
אפילו בירח ישמעו
מי שיגיד: "לא כך"
אותו לא אשכח
יבוא היום אוכיח צדקתי.

אני את והאל שלצידי...

נקרא

במגילת העצמאות, קמה הרוח הישראלית, בה עוצבה שאיפתה הרוחנית, המוסרית והמעשית. במגילה הוגדרו חיים המהווים השראה לעולם כולו- חיים שהמגילה דורשת לעצמה, לאזרחיה ולשכניה – ביום זה נבקש להזכיר לעצמנו את הרוח, בה ספוגה מגילת העצמאות, למען תהא אור לישראלים:

"אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקדמת המזרח התיכון כולו."

כוס שלישית – עצמאות הפעולה

נרים כוס שלישית בעבור הדרישה לפעול לאור הערכים המכוננים את זהותנו. בעבור הכוונה לפעול למען יחד עם שכנינו, ליצירת טוב המיטיב עם העולם כולו. מי ייתן ונכתת חרבותינו לאתים, וחניתותינו למזמרות ולא נלמד עוד מלחמה, זולת המלחמה לשלום. נברך על הדרישה לבקש שלום ולרדוף אחריו.

נקרא

“אין החלום נבדל כל כך מן המעש, כפי שסבורים כמה וכמה מן הבריות. כל מעשה אדם – יסודו מחלום וסופו לחלום: בנפשו יביא חלומו.”
(בנימין זאב הרצל, אלטנוילנד)

נשתף

מכוונה לפעולה – התחייבות בפני עצמי לשנה הקרובה, להשכין שלום, לקרב, בין כוונה שיש בי לפעולה נדרשת על מנת להשיג אותו.

נולדתי לשלום

מילים ולחן: עוזי חיטמן

אני נולדתי אל המנגינות
ואל השירים של כל המדינות
נולדתי ללשון וגם למקום
למעט להמון שיושיט יד לשלום.

אני נולדתי לשלום שרק יגיע
אני נולדתי לשלום שרק יבוא
אני נולדתי לשלום שרק יופיע
אני רוצה אני רוצה להיות כבר בו.

אני נולדתי אל החלום
ובו אני רואה שיבוא השלום
נולדתי לרצון ולאמונה
שהנה הוא יבוא אחרי שלושים שנה.
אני נולדתי לשלום שרק יגיע...

נולדתי לאומה ולה שנים אלפיים
שמורה לה אדמה ולה חלקת שמיים
והיא רואה צופה הנה עולה היום
והשעה יפה זוהי שעת שלום.
אני נולדתי לשלום שרק יגיע...

נקרא:

במגילת העצמאות, קמה הרוח הישראלית, בה עוצבה שאיפתה הרוחנית, המוסרית והמעשית. ביום העצמאות נבקש להזכיר לעצמנו את הרוח בה ספוגה מגילת העצמאות, למען תהא אור לישראלים:

“לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל... אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.”

כוס רביעית – עצמאות המדינה

נרים כוס רביעית לשבח שיתוף הפעולה עם אומות העולם.
מי ייתן ועצמאות המדינה תמשיך לשאוב את כוחה מתוך תחושת הערך הגדול שבעצמאותנו הריבונית.
נברך על ערכנו המונח לצד ערכן של אומות העולם.

נשתף:

סבב איחולים למדינה – מה נרצה לאחל למדינת ישראל לשנת עצמאותה הקרובה?

קימה, והכרזה:

'תם ונשלם סדר יום העצמאות!'

הכרזת נרצה:

חֶסֶל סְדוּר עֲצָמָאוֹת כְּהִלְכָתָנוּ.
כְּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ, כֵּן נִזְכֶּה לְעֲשׂוֹתוֹ.

נסיים בשני שירים אחרונים לבחירת המשתתפים.ות.

אין לי ארץ אחרת

מילים: אהוד מנור
לחן: קורין אלאל

אין לי ארץ אחרת
גם אם אדמתי בוערת
רק מילה בעברית חודרת
אל עורקיי, אל נשמתי
בגוף כואב, בלב רעב
כאן הוא ביתי

לא אשתוק, כי ארצי
שינתה את פניה
לא אוותר לה,
אזכיר לה,
ואשיר כאן באוזניה
עד שתפקח את עיניה

אין לי ארץ אחרת
עד שתחדש ימיה
עד שתפקח את עיניה

עושה שלום

מילים: מן התפילה
לחן: נורית הירש

עושה שלום במרומיו
הוא יעשה שלום עלינו
ועל כל עם ישראל
ואמרו, אמרו אמן.

יעשה שלום, יעשה שלום
שלום עלינו ועל כל ישראל

לחיי העם הזה

מילים: חיים חפר
לחן: דובי זלצר

העם הזה המפולג כל השנה
כיצד הוא קם כשהוא מריח סכנה
איך מתעורר הוא מנורבגיה ועד צ'ילי
כי הוא יודע ש...
אם אין אני לי מי לי

אה...
לחיי העם הזה, העם הזה העם הזה,
שכמה טוב שהוא כזה, שהוא כזה!
לחיי העם הזה
שכמה טוב שהוא כזה!

העם הזה מתי נחלץ הוא לעזרה
כשהוא רואה שיש אתגר או יש צרה
אין מפלגה אז, אין סיעה אז ואין סקטור
ומן היעד לא תזיז אותו בטרקטור!
אה... לחיי העם הזה...

הרימו כוס ושתו נא בלי להתבייש
אל מול הנוער שעמד אל מול האש
לבני תימן, לבני אלג'יר, לבני הייקים -
לבני עקיבא ולבני הדיסקוטקים
אה.. לחיי העם הזה...

השיר הזה נכתב לפני עשרים שנה
כשעוד הכל היו תמימים פה במדינה
היום יאמרו תלך תספר לסבתא
והלוואי ויום יבוא נשיר זאת שוב בצוותא!
אה... לחיי העם הזה...

מחר

מילים ולחן: נעמי שמר

מחר אולי נפליגה בספינות
מחוף אילת עד חוף שנהב
ועל המשחתות הישנות
יטעינו תפוחי זהב

כל זה אינו משל ולא חלום
זה נכון כאור בצהריים
כל זה יבוא מחר אם לא היום
ואם לא מחר אז מחרתיים

מחר אולי בכל המשעולים
ארי בעדר צאן ינהג
מחר יכו באלף ענבלים
המון פעמונים של חג

כל זה אינו משל ולא חלום...

מחר יקומו אלף שיכונים
ושיר יעוף במרפסות
ושלל כלניות וצבעונים
יעלו מתוך ההריסות

כל זה אינו משל ולא חלום...

מחר כשהצבא יפשוט מדיו
ליבנו יעבור לדום
מחר כל איש יבנה בשתי ידי
את מה שהוא חלם היום

כל זה אינו משל ולא חלום...

